

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Obor historie

Politické představy Bohumila Laušmana v letech 1941-1944.

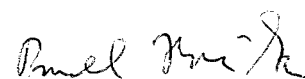
Autor: Pavel Horák

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Praha 2006

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Horní Kalné dne 29. srpna 2006

Pavel Horák

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí práce Doc. PhDr. Janě Čechurové, Ph.D.
za vstřícnost a cenné rady.

OBSAH

ÚVOD	5
1. DO EXILU	13
1.1. Bohumil Laušman a Národní strana práce	13
1.2. Počátky sociálnědemokratické emigrace v exilu.....	17
2. V SOVĚTSKÉM SVAZU	23
2.1. Cesta do SSSR.....	23
2.2. První rozhovory s představiteli československého odboje v SSSR	26
2.3. Vztah Mladého Československa a Nové svobody	30
2.4. Situace v londýnském exilu.....	35
2.5. SSSR očima Bohumila Laušmana.....	40
2.6. Závěrečné rozhovory s vedením KSČ v SSSR	44
3. FIERLINGEROVY INSTRUKCE.....	49
3.1. Návrat do Londýna a spolupráce v Devítce	49
3.2. Rozpad Devítky a otázka rekonstrukce vlády	54
3.3. Fierlingerův dopis.....	58
3.4. Obnova ČSSD a volba vládního delegáta pro osvobozené území	63
3.5. Sloučení sociálních demokratů s komunisty na Slovensku.....	67
ZÁVĚR.....	74
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	77
SUMMARY	82
PŘÍLOHY	84

ÚVOD

Vývoj Československé strany sociálně demokratické vykazoval po roce 1945 v kontextu řady vnitropolitických přeměn a zahraničněpolitických vlivů značnou rozkolísanost a nejednotnost. Díky své nepevné linii a nejasnému programu se sociální demokracie nedokázala etablovat v přirozeného nositele politických zájmů výraznější části demokratických sil české společnosti. Přísným prosazováním a hájením radikálních socialistických přeměn opomíjela nebezpečí změn systémových. Ve své politice byla ovlivňována stranou komunistickou.

Sociálnědemokratické strany sehrály po druhé světové válce v zemích sovětské zájmové sféry v taktice komunistů zásadní úlohu. Ta v podmínkách tzv. lidových, resp. národních front, spočívala ve spolupráci se sociálními demokraty a potom ve „sjednocení“ obou „dělnických“ stran. Jednotný postup s KSČ byl vedením ČSSD vysvětlován jako snaha o udržení jednoty Národní fronty. Ve svém důsledku tento postup výraznou měrou přispěl ke komunistickému monopolu moci.

Nespokojenost řady členů sociální demokracie se svým vedením vedla na podzim 1947 před XXI. sjezdem k vážné stranické krizi, která nastolila otázku volby nového předsedy strany. Nejednalo se ale o boj sociálně demokratické „levice“ a „pravice“, jak označili skupiny v sociální demokracii komunisté. Strana byla jako celek přísně socialistická a všichni její členové zastávali silně levicové názory. Na brněnském sjezdu šlo především o vztah ke komunistické straně, jejím metodám a praktikám a o to, jakým směrem se bude ubírat sociální demokracie ve spolupráci s ostatními stranami, do jaké míry si uchová svou samostatnost.

Sjezd byl bezesporu největší událostí na československé politické scéně podzimu 1947. Rozhodovalo se o budoucnosti strany hrající v systému Národní fronty důležitou úlohu „jazýčku na vahách“. Proto se k němu upínala pozornost celé československé veřejnosti a i velký zájem zahraničí. Na sjezdu byl sesazen z předsednického křesla trojský kůň komunistů Zdeněk Fierlinger a strana se zavázala k přísnému hájení demokratických principů. Novým předsedou byl zvolen dosavadní ministr průmyslu a autor znárodňovacích dekretů Bohumil Laušman, který se po květnových volbách v roce 1946 začal od Fierlingera odvracet. Díky své prokomunistické politice v exilu za druhé světové války byl však pro mnohé dost nevyočitatelným politikem.

Naději těch, kteří se obávali komunistického postupu, nový předseda ČSSD nenaplnil. Během ústavní krize v únoru 1948 se nakonec rozhodl k postupu nekomunistických stran nepřipojit. Účastnil se Gottwaldovy „obrozené“ vlády Národní fronty a odsouhlasil sloučení

ČSSD s KSČ. Už v listopadu 1948 se proto Ústřední výkonný výbor exilové ČSSD Laušmanovým případem zabýval. Jeho tehdejší usnesení bylo zveřejněno až po Laušmanově emigraci v lednu 1950: „Vedení ČSSD konstatuje, že Bohumil Laušman není příslušníkem strany, protože v ostrém rozporu s vůlí členstva, projevenou jasně brněnským sjezdem, připojil se v kritických dnech únorového puče k zrádcům demokracie a socialismu a aktivně pomáhal při potlačení Československé sociální demokracie.“¹

Na svou obhajobu Laušman napsal knihu *Kdo byl vinen?*², ve které se snažil vysvětlit a obhajovat svůj postup. Její obsah ale vyvolal v exilu další ostré reakce, které byly prezentovány zejména časopisem exilové ČSSD *Demokracie a socialismus*. Na jeho stránkách popisoval Laušmanovu osobnost např. Adolf Mokrý takto: „Viděn však politicky, nemohl mít Laušman jinou podobu než jakéhosi Iškariotského. S měšcem, v němž – na rozdíl od Jidášova s třiceti stříbrnými – z Gottwaldovy ruky necelá dvě léta před tím zacinkalo odporným zvukem zrádcovské odměny několik padělaných penízků, kterými podvodník podvedl podvodníka a proradný nedostál v slově proradnému.“³

Tragédie Bohumila Laušmana pokračovala. Jeho unesení tajnou službou z Rakouska zpět do Československa v prosinci 1953 a následné věznění dalo podnět k dalším spekulacím o jeho osobě. František Němec, bývalý člen československé exilové vlády v Londýně, na stránkách *Demokracie a socialismu* dokazoval, že Laušman působil prokomunisticky a prosovětsky už v exilu za druhé světové války.⁴ Jeho osoby si dále všímala ve svých vzpomínkových knihách řada pamětníků, ve kterých byla Laušmanova „komunistická kolaborace“⁵ vysvětlována např. „naprostým“⁶ nebo též „probolševickým oportunistem.“⁷

Laušmanova záhadná smrt ve věznicí Praha-Ruzyně a dlouholeté mlčení o jeho osobě ho uvedlo do zcela nové úlohy. Jak ve svém článku „Otazníky nad Bohumilem Laušmanem“ poukázal novinář a poslední ústřední tajemník exilové ČSSD Jiří Loewy, po roce 1989 vystupuje Laušmanova rozporuplná osobnost i v interpretacích nejvyšších činitelů sociální demokracie často v roli mučedníka, bojovníka proti komunismu nebo i „prozápadniho vůdce“ sociální demokracie.⁸

¹ LOEWY, Jiří, „Otazníky na Bohumilem Laušmanem“, in: *Dějiny a současnost*, 2003, č. 6, s. 49.

² LAUŠMAN, Bohumil, *Kdo byl vinen?*, Vídeň 1953.

³ MOKRÝ, Adolf, „Od zraedy ke zradě“, in: *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, Londýn, květen 1954, č. 29, s. 8.

⁴ Např. článek NĚMEC, František, „Něco o tom, jak byla strana za války infiltrována a jak byla připravena její likvidace po válce...“, *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, Londýn, červenec 1955, č. 39, s. 8-15.

⁵ RIPKA, Hubert, *Únorová tragédie*, Brno 1995, s. 60.

⁶ Tamtéž, s. 121.

⁷ DRTINA, Prokop, *Československo můj osud, I/2.*, Praha 1991, s. 636.

⁸ LOEWY, Jiří, „Otazníky na Bohumilem Laušmanem“, in: *Dějiny a současnost*, 2003, č. 6, s. 49.

Jiří Loewy o Bohumilu Laušmanovi v roce 2003 napsal: „ČSSD se k Laušmanovi hlásí, ačkoliv jeho vyloučení ze strany nebylo nikdy revokováno. Není ale známo, že by byla podnikla konkrétní kroky k objasnění jeho tragického údělu... Pokud se nechceme vracet až do časů londýnského a moskevského exilu, pak je nutno objasnit alespoň Laušmanovu roli v únorové krizi 1948 a v „obrozené“ vládě poúnorové, jeho jugoslávskou epizodu i okolnosti jeho únosu z Rakouska.“⁹

Já se však domnívám, že jeden z klíčů k poznání předúnorových a únorových událostí leží právě ve studiu poměrů v československém exilu za druhé světové války. To platí i pro osobu Bohumila Laušmana. Jeho rozporuplnou úlohu v prvních poválečných letech i postup během kritických únorových a poúnorových dní není možné hodnotit bez důkladného rozboru jeho exilového působení.

Na tento fakt poukazoval již v roce 1955 František Němec: „... byla v londýnské sociálně demokratické emigraci vytvořena v době války skupina, která se označovala za levici. Tuto skupinu vedl Bohumil Laušman a její práce se zejména z počátku aktivně účastnil Rudolf Bechyně. Skupina zůstala v trvalém styku s Fierlingerem, který v Moskvě vedl jejím jménem jednání s komunisty, v němž byla připravována likvidace strany po skončení války. Tato jednání nabyla konkrétních forem v době návštěvy Laušmana v Moskvě v roce 1942. Na základě dohody, tehdy uzavřené, o které se Fierlinger ve svém dopisu zmiňuje, byly dány Fierlingerovi plné moci k dohodě s komunisty o všech problémech stranických i státních.“¹⁰

Němec, pamětník, a nutno říci že zaujatý, který měl v poúnorovém exilu jen omezený přístup k pramenům, v tomto často citovaném článku spíše jen naznačuje některé skutečnosti spojené s Bohumilem Laušmanem. Ovšem otazníky, které tento článek vyvolává, mohou mé práci posloužit jako vodítko. Na pozadí Laušmanových politických představ, cílů a ideálů se proto budu snažit odpovědět zejména na následující otázky: Z jakých důvodů a s jakou představou Laušman do Sovětského svazu odjížděl. Ze které strany vycházela iniciativa ke společnému postupu komunistů a sociálních demokratů. Co bylo při rozhovorech Laušmana s vedením KSČ v Sovětském svazu dojednáno a do jaké míry se výsledky těchto jednání shodovaly s jeho původními představami a plány. Jakou formu a obsah měly následné kontakty s komunisty. Jakou úlohu při těchto kontaktech sehrával právě Bohumil Laušman, popř. Zdeněk Fierlinger. V případě, že byla domlouvána likvidace strany po válce, jakou formou měla být uskutečněna. V neposlední řadě se budu snažit odpovědět na otázku, zda

⁹ Tamtéž.

¹⁰ NĚMEC, František, „Něco o tom, jak byla strana za války infiltrována a jak byla připravena její likvidace po válce...“, *Demokracie a socialismus. List Československé sociální demokracie*, Londýn, červenec 1955, č. 39, s. 14.

bylo Laušmanovo jednání zapříčiněno často mu vytýkaným oportunismem. Zda v exilu usiloval o nejvyšší státní funkce, což ve svých pamětech popírá. Jestliže ano, byla tato jeho snaha hlavní příčinou jeho spolupráce s komunisty?

Jak budu níže zmiňovat, počátky sociální demokracie v pařížském a londýnském exilu jsou již detailně zmapovány. A protože potencionální součinnost sociálních demokratů s komunisty byla možná až po vstupu Sovětského svazu do války v polovině roku 1941, rozhodl jsem se téma časově vymezit tímto datem. Práci zakončím rokem 1944, kdy Laušman odešel po porážce Slovenského národního povstání se skupinou partyzánů do slovenských hor. V následujících moskevských a košických politických jednáních, které byly jen vyvrcholením předchozího vývoje, se již sbíhá řada dalších faktorů majících širší souvislosti. Proto se o těchto politických rozhovorech zmíním jen poznámkou o úloze B. Laušmana.

Práci jsem se rozhodl rozčlenit do tří částí. První kapitola je zamýšlená jako úvod do kontextu zkoumané látky. Druhá se bude zabývat Laušmanovou cestou do Sovětského svazu a událostmi, které jí předcházely. Závěrečná kapitola bude věnována návratu do Londýna, tamním politickým aktivitám a jeho následné cestě ve funkci poradce vládního delegáta přes Moskvu na povstalecké území Slovenska.

Největší část dokumentů pro zkoumané téma obsahují fondy Národního archivu, přičemž nejzásadnější díl obsahuje fond Pozůstalost Bohumila Laušmana. Ačkoliv je Laušmanova předválečná činnost zachycena jen zcela zlomkovitě, materiály z období 1940-1945 jsou užitečné nejen k poznání jeho osobnosti, ale i poměrů celého československého zahraničního odboje za druhé světové války. Z tohoto úseku je možné využít zejména bohatou korespondenci, a to jak zprávy zasílané B. Laušmanovi, tak i koncepty jeho dopisů. Zde je nutné zmínit zejména zásadní korespondenci s důležitými představiteli londýnského i moskevského odboje, např. Edvardem Benešem, Rudolfem Bechyněm, Jánem Čaplovičem, Františkem Němcem, Prokopem Drtinou, Václavem Noskem, Zdeňkem Fierlingerem, Klementem Gottwaldem atd. Důležitou částí pro mé studium jsou dále poznámky B. Laušmana, které zachycují mj. i jeho cestu do SSSR a rozhovory s představiteli tamního československého exilu. Zajímavý je i soubor Laušmanových projevů v BBC.

Zajímavým pramenem v Národním archivu je fond Státní rada v Londýně, který o Laušmanově osobnosti a jeho politických postojích může poskytnout řadu poznatků díky doslovným zápisům ze schůzí této exilové instituce. Řadu důležitých životopisných údajů o Bohumilu Laušmanovi nabízí pozůstalost jeho poválečného spolupracovníka Oldřicha Bergera. Tento materiál je dále použitelný pro zkoumání Laušmanovy úlohy v poválečném

období. Pozůstalost Františka Němce bohužel neobsahuje pro mé téma podstatné informace. Využitelnost dalších pozůstalostí, např. Václava Patzaka a Ladislava Feierabenda, limituje jejich částečná nebo i úplná nepřístupnost.

Cenné informace obsahuje též Archiv Národního muzea. Z jeho zajímavých fondů zmiňuji především pozůstalost Zdeňka Fierlingera. Tato sbírka je vhodná nejen pro zkoumání československého zahraničního odboje za druhé světové války, ale také pro studium následujícího období předúnorového. Pro zkoumanou látku je opět možné využít zejména korespondenci. Její rozsah tvoří sice jen několik kartonů, největší zastoupení zde však má právě Fierlingerova korespondence s představiteli československého zahraničního odboje. Doplňuje a v podstatě kompletuje písemný styk mezi Laušmanem a Fierlingerem z válečného období, který je pro tuto práci zásadní. Pro mé téma obsahuje další cennou korespondenci. Např. s Klementem Gottwaldem, Prokopem Maxou, Janem Masarykem atd. Dále jsou využitelné především Fierlingerovy vyslanecké depeše z Moskvy do Londýna a dokumentace k nejrůznějším politickým aktivitám zahraničního odboje.

V Archivu Národního muzea jsem nemohl přehlédnout pozůstalost Rudolfa Bechyněho, jejíž dokumenty byly sice v minulosti v odborné literatuře již mnohokrát citovány, avšak jejich důležitost jsem pro téma mé práce nemohl pominout. Jedná se zde opět o nejrůznější korespondenci a některé poznámky této sociálnědemokratické osobnosti.

Dokumenty k působení Bohumila Laušmana v exilu je možné získat i v Archivu Ministerstva vnitra, v materiálech souvisejících s jeho politickým procesem. Nedávno zpřístupněné písemnosti se sice zaměřují hlavně na Laušmanovu činnost od roku 1947, ten se však přesto ve vyšetřovacích protokolech ke svému působení v odboji za druhé světové války několikrát vrací. Stejně tak mohou posloužit Laušmanovy záznamy, které mu bylo během jeho internace umožněno zapisovat, a výpovědi jeho spoluvězňů, např. Pagáče, Kučery atd.

Vedle již zmíněné vzpomínkové knihy *Kdo byl vinen?*, která vyvolala prudké reakce Laušmanových politických odpůrců a otevřela řadu otázek, mají při psaní této práce nezastupitelnou úlohu i další paměti se všemi jejich přednostmi a slabinami. Jako zdroj informací o osobních vztazích a sporech politiků v londýnském exilu jsou však nedoceníitelné. V této problematice je možné použít zejména paměti Prokopa Drtiny¹¹, které sice vznikly s časovým odstupem, přesto je zde mnoho velmi zajímavých postřehů o B. Laušmanovi a jeho poměrech k některým osobnostem československého zahraničního odboje. Z dalších pamětí

¹¹ DRTINA, Prokop, *Československo můj osud*, I/2., Praha 1991.

jsou zajímavé např. vzpomínky Julia Firta¹², sepsané na základě jeho deníkových záznamů, memoáry Ladislava Feierabenda¹³ nebo tendenční spis Bohuslava Laštovičky¹⁴, přesto však obsahující řadu zajímavých poznatků. Tato práce nemůže opomenout paměti Zdeňka Fierlingera¹⁵ sledující situaci z pohledu exilu v Sovětském svazu. Dále je nutné připomenout práce memoárového charakteru dalších sociálních demokratů Rudolfa Bechyněho¹⁶ a Františka Němce, jehož příspěvky vycházely v časopisu *Demokracie a socialismus*. Zajímavé poznatky zaznamenal též Laušmanův spoluvězeň z ruzyňské cely Štefan Pagáč¹⁷. Mezi memoárovou literaturu je možné zařadit i sborník vzpomínek sociálních demokratů, kteří z Československa emigrovali po únoru 1948, sestavený Karlem Hrubým¹⁸. V něm se osobnosti Bohumila Laušmana věnuje Václav Holub.

Řada dokumentů důležitých pro mé téma byla publikována už v šedesátých letech v pramenných edicích. Též jejich poznámkový aparát, dobově podmíněný, mohu při své práci použít. Jedná se zvláště o edice Viléma Prečana *Cesta ke květnu*¹⁹ a *Slovenské národné povstanie*²⁰ a *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*²¹ sestavené Miladou Červinkovou a Libuší Otáhalovou.

Ve výčtu historiografie zabývající se druhým československým odbojem a historií tehdejších stran sociálně demokratické a komunistické je nezbytné zmínit nejprve produkci tzv. reformní historiografie druhé poloviny šedesátých let. V té době vzniklo několik zajímavých prací, jejichž výsledky je možné brát v úvahu i dnes. Zde mám na mysli především pro Laušmanovo téma důležité otázky spojené s vývojem taktiky KSČ během druhé světové války, zpracovávané Oldřichem Janečkem²², nebo např. studie Jaroslava Nedvěda²³ zkoumající cestu a postup, který předcházel sloučení ČSSD s KSČ. Některé práce zaměřené na tuto oblast je možné nalézt v časopise *Příspěvky k dějinám KSČ*, který se od roku 1968 nazýval *Revue dějin socialismu*. Z domácí provenience vzniklé do roku 1989 je možné

¹² FIRT, Julius, *Záznamy ze starých deníků*, Köln 1985.

¹³ FEIERABEND, Ladislav Karel, *Politické vzpomínky*, II., Brno 1994.

¹⁴ LAŠTOVIČKA, Bohuslav, *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939-1945*, Praha 1960.

¹⁵ FIERLINGER, Zdeněk, *Ve službách ČSR*, II., „Od přepadení SSSR do konce druhé světové války“, Praha 1949.

¹⁶ BECHYNĚ, Rudolf, *Pero mi zůstalo. 1938-1945*, Praha 1947.

¹⁷ PAGÁČ, Štefan, Svědek z cely číslo 13, New York 1979.

¹⁸ *Léta mimo domov*, HRUBÝ, Karel (ed.), Praha 1996.

¹⁹ *Cesta ke květnu*, díl I. a II., KLIMEŠ, M. – LEJSUK, P. – MALÁ, I. – PREČAN, V. (eds.), Praha 1965.

²⁰ *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, PREČAN, Vilém (ed.), Bratislava 1965.

²¹ *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, I., ČERVINKOVÁ, Milada - OTÁHALOVÁ, Libuše (eds.), Praha 1996.

²² JANEČEK, Oldřich, „Zrod politiky národní fronty a Moskevské vedení KSČ“, in: *Revue dějin socialismu*, roč. IX/1969, č. 6, s. 803-848.

²³ NEDVĚD, Jaroslav, *Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948*, Praha 1968.

zmínit práci Pavly Vošáhlíkové²⁴ sledující vývoj sociální demokracie v systému Národní fronty.

I v exilu vyšlo k otázkám druhého československého zahraničního odboje několik zajímavých prací. Už během padesátých let se na stránkách časopisu *Svědectví*, redigovaném Pavlem Tigridem, objevovaly vedle publikovaných pamětí některých exulantů dodnes podstatné studie věnující se některým otázkám historie sociální demokracie. Zde je nutné vyzdvihnout příspěvek Jiřího Horáka²⁵ popisující historii sociální demokracie ve druhém odboji. Před rokem 1989 je pak z publikací vydaných na západ od našich hranic možné zmínit práci Karla Kaplana²⁶ a Detlefa Brandese, která vyšla nedávno doplněná a rozšířená v češtině²⁷. Přestože je jí vytýkáno opomíjení českých archivů, jako syntéza mi bezesporu poskytla soubor důležitých informací.

Po roce 1989 se o systematické zpracování dějin sociální demokracie ve třicátých letech²⁸ a v období Druhé republiky²⁹ zasloužil především Jan Kuklík starší. Sociálním demokratům v exilu za druhé světové války³⁰, i československému zahraničnímu odboji obecně³¹, se věnoval zejména Jan Kuklík mladší. Po řadě přípravných prací pak mohlo vzniknout objevené a nesmírně potřebné dílo Jana Kuklíka ml. a Jana Němečka nazvané *Proti Benešovi!*³². V něm se autorům podařilo utřídit a zmapovat politické proudy londýnského exilu, mj. i obou hlavních linií exilu sociálně demokratického.

Nutno říci, že toto Kuklíkovo a Němečkovu úctyhodné dílo má pro mé téma zásadní význam. Koncepce jejich knihy mi navíc připadá velice zdařilá, proto si i já dovolím sledovat z části osu této práce. Při výkladu problematiky sociální demokracie, konkrétně její „protivládní“ frakce, zde však Jan Kuklík sleduje zvláště linii Zdeňka Fierlingera a Rudolfa Bechyněho. Osobnost Bohumila Laušmana je zde zmiňována především v souvislosti s působením těchto dvou politiků.

²⁴ VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, *Československá sociální demokracie a Národní fronta*, Praha 1985.

²⁵ HORÁK, Jiří, „Českoslovenští sociální demokraté ve druhém odboji“, in: *Svědectví*, roč. 2/1958, č. 1.

²⁶ KAPLAN, Karel, *Das Verhängnisvolle Bündnis*, Wuppertal 1984.

²⁷ BRANDES, Detlef, *Exil v Londýně 1939-1943*, Praha 2003.

²⁸ KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu (k programovému vývoji Československé sociálnědemokratické strany dělnické v první polovině 30. let)“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, III., Praha 1998, s. 59-91.

²⁹ KUKLÍK, Jan st., *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993 a GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan st., *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha a Litomyšl 2004.

³⁰ KUKLÍK, Jan st. – KUKLÍK, Jan ml., „Formování sociálně demokratického exilu v Paříži a v Londýně v letech 1939-1941“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, IV., Praha 2001, s. 11-56.

³¹ KUKLÍK, Jan ml., *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*, Praha 1996, *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*, Praha 1998 a *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*, Praha 2002.

³² KUKLÍK, Jan ml. – NĚMEČEK, Jan, *Proti Benešovi!*, Praha 2004.

Z prací vydaných po roce 1989 bych dále připomenul např. publikační činnost Jana Němečka³³ nebo Karla Kaplana³⁴, která je však zaměřená zejména na období poválečné. Dále ty studie Jiřího Kociana³⁵ zabývající se programem obnovy Československa v exilovém politickém spektru. A především pak, bohužel jen pětidílnou, edici *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*³⁶, shrnující stav bádání v otázkách spojených s historií československé radikální levice. Přehled politického stranictví v českých zemích a v Československu poskytuje příručka sestavená Jiřím Malířem a Pavlem Markem.³⁷

³³ Např. NĚMEČEK, Jan, „Edvard Beneš a Sovětský svaz 1939-1945“, in: *Slovanský přehled*, r. LXXXVII., č. 3, Praha 2001, s. 313-343 a *Od spojenectví k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*, Praha 2003.

³⁴ KAPLAN, Karel, *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997.

³⁵ KOCIAN, Jiří, „Program obnovy Československa v českém politickém spektru v letech 1939-1945“, in: *Moderní dějiny*, 1994, sv. 2, s. 163-170.

³⁶ *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, I.-V., KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.), Praha 2003-2005.

³⁷ *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004*, MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.), Brno 2005.

1. DO EXILU

1.1. Bohumil Laušman a Národní strana práce

Mnichovské události a s nimi spojený postupný rozpad prvorepublikového liberálně demokratického uspořádání způsobily zásadní zlom v myšlení většiny sociálních demokratů. Řada základních programových představ, které si s sebou členové strany přinášeli do nových poměrů, byla ale načrtnuta již v průběhu třicátých let. Jako cíl byl tehdy v programu sociální demokracie deklarován zejména „demokratický socialismus“³⁸. Tento těžko vymežitelný pojem ovšem nepřispěl k myšlenkové jednotě uvnitř strany, která tak zůstala nadále již tradičně programově i ideově pluralizovaná. Západoevropskými sociálnědemokratickými stranami se inspirovala zejména národohospodářsky orientovaná část stranických teoretiků a publicistů. Z neortodoxního marxismu pak vycházela skupina mladých, radikálněji naladěných intelektuálů, soustředěných kolem revue *Dělnická osvěta* a časopisu *Nová svoboda*, majících kontakty i s intelektuálně naladěnými komunisty. S dědictvím nejasného programu a velké názorové diferenciací vstupovali sociální demokraté do kritických fází pomnichovské republiky, odboje i republiky předúnorové.³⁹

Do ideových koncepcí sociální demokracie Bohumil Laušman⁴⁰ jako mladý regionální stranický funkcionář, ani jako poslanec v Národním shromáždění, zatím podstatně nezasáhl.

³⁸ Citově zabarvený a až téměř mesianistický termín socialismus, označuje spíše ideální alternativu k existujícímu společenskému řádu, než reálně existující společenskou formaci. MALIA, Martin, *Sovětská tragédie*, Praha 2004, s. 38.

³⁹ K tomuto tématu KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu...“, s. 83.

⁴⁰ Bohumil Laušman, narozen 30. 8. 1903 v Žumberku u Chrudimi v rodině učitele. Nižší reálné gymnázium studoval v Chrudimi. V roce 1918 ve 4. ročníku školy vyloučen za účast při organizování studentů na májové demonstraci. Maturita na obchodní akademii v Chrudimi. Až do obsazení Porúří, kdy vypovězen vojenskými úřady z Německa, studium žurnalistiky v Berlíně. V Praze úředník Hypoteční banky české. Politicky se začal angažovat v pražské sociálnědemokratické mládeži. Jako její předseda vyslán do pražského župního výkonného výboru strany. Vojenská služba v letech 1924-1925. Poté župní tajemník strany v Pardubicích, vydavatel a šéfredaktor *Východočeského obzoru* a občasný dopisovatel *Práva lidu*. V roce 1934 delegován do Ústředního výkonného výboru strany. Od roku 1935 poslanec ČSSD v Národním shromáždění. Za Druhé republiky organizátor a vedoucí tajemník Národní strany práce. Za protektorátu člen Politického ústředí. Emigrace v prosinci 1939 bez dcery Olgy a ženy Julie (v letech 1942-1945 vězněna v Terezíně, Ravensbrücku a Neubrandenburgu). Ve Francii vojín čs. vojenských jednotek. V letech 1940-45 člen Státní rady československé v Londýně. Roku 1944 poradce vládního delegáta pro osvobozená území. 1945-47 ministr průmyslu, připravil znárodňovací dekrety. V poválečné ČSSD zprvu zastával orientaci předsedy strany Zdeňka Fierlingera na úzkou spolupráci s komunisty, s perspektivou brzkého sloučení ČSSD a KSČ v jednu stranu. Kvůli komunistickým praktikám postupně opouštěl Fierlingerovu linii. Na podzim 1947 kandidoval proti Fierlingerovi na post předsedy strany. Volbu vyhrál. Ve dnech února 1948 se rozhodovalo o možnosti dodatečné demise sociálnědemokratických ministrů. Spor ve vedení strany rozhodla prokomunistická „levice“ a Laušmanův „střed“ a sociálnědemokratičtí ministři demisi nepodali. Laušman se stal náměstkem předsedy vlády Gottwaldovy „obrozené“ Národní fronty. V této funkci působil pouze do června 1948. Poté ředitel Slovenských elektráren. Po roce 1949 emigrace Jugoslávie, Rakousko. 24. 12. 1953 tajnou službou unesen z Rakouska zpět do Československa. Zemřel za záhadných okolností ve věznici v Praze-Ruzyni 9. 5. 1963.

Jeho hvězda začala stoupat po rozbití První republiky, kdy hrozilo, že při vytváření nového politického systému bude umožněna existence jen jediné politické strany, Strany národní jednoty. O tehdejších událostech Laušman napsal: „Sociální demokracie byla prvou, která tehdy jasně prohlásila, že jedna strana znamená totalitu, že totalita je v rozporu s demokratickou tradicí národa, a že tudíž diktátu reakce se nepodřídí, i kdyby měla být – jak se už stalo komunistům – rozpuštěna anebo rozehnána.“⁴¹

Sociální demokraté zaujali jasný státoporný postoj. Stále více oklešťovanou demokracii se snažili bránit snahou o zachování alespoň zbytků stranického systému. Laušman se v tomto směru velmi angažoval a významnou měrou se podílel na budování jediné opoziční strany, Národní strany práce⁴². Jako její vedoucí tajemník pak prokazoval obdivuhodné organizační schopnosti a na tehdejší dobu i notnou dávku odvahy.⁴³ Dopracovat se k jeho tehdejšímu názoru je ale obtížné, protože se musel řídit taktickými ohledy i opatrností. Podle jeho slov bylo ale všechno jeho snažení podřízeno hlavnímu cíli: „Hájit občanskou svobodu, držet parlamentní systém, sloužit kulturnímu pokroku a usilovat o vítězství sociální spravedlnosti.“⁴⁴

Laušman musel řešit svůj poměr ke komunistům. I přes to, že KSČ od konce roku 1934 projekty tzv. socialistického souručenství⁴⁵ a lidové fronty⁴⁶ deklarovala svou ochotu ke spolupráci všech socialistických stran, museli mít zakladatelé NSP stále na paměti předchozí politiku komunistů, plnou excesů svých vůdců a pohybující se na hranici legality. Zatímco starší generace sociálních demokratů si přála zachovat co největší podobu se svou prvorepublikovou stranou, mezi jejich mladšími kolegy, reprezentovanými i Bohumilem Laušmanem, převládá názor, že v rámci „sjednocovacích snah je třeba dát podnět k založení

⁴¹ KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, s. 17.

⁴² Dále NSP.

⁴³ Za svá vystupování na veřejných schůzích byl Laušman pozván na pohovor k představitelům vlády a jeden z nich prý Laušmanovi pohrozil slovy: „Jestliže neobráte, pak musíme nakoupit pár vagónů ostatných drátů pro koncentrační tábory.“ KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, s. 59

⁴⁴ Tato slova pronesl na konferenci okresních důvěrníků NSP v Moravské Ostravě 20.1. 1939, Tamtéž, s. 81.

⁴⁵ Termín socialistického souručenství, navržený realističtěji uvažujícím komunistou J. Švermou na podzim 1934, reagoval na neudržitelnost nesmyslných komunistických tezí první poloviny 30. let. Např. podle jedné z nich, tzv. „sociálfašistické“ teorie, byla sociální demokracie „umírněným křídlem fašismu“. Tato iniciativa znamenala první signál snahy o zlepšení poměru KSČ k socialistickým stranám. Tehdy byla ovšem Kominternou označena jako „pravícově oportunistická chyba.“ SOMMER, Vítězslav, „Kampaň proti pravícovému oportunismu před VII. sjezdem KSČ. Příklad Stanislava Budína“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, V., Praha 2005, s. 78-79.

⁴⁶ Projekt vyhlášený na VII. kongresu Kominterny jejím předsedou G. Dimitrovem v roce 1935. V československých podmínkách to znamenalo „širokou protifašistickou koalici politických reprezentací dělníků, rolníků a středních vrstev“. Generální tajemník Kominterny Jiří Dimitrov deklaroval návrat k Leninově teorii z počátku 20. let o přechodném stádiu mezi kapitalismem a proletářskou revolucí. NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, I., Praha 2000, s. 104-105.

nového politického útvaru, jednotného levicového hnutí“.⁴⁷ Tato varianta se nakonec prosadila. Přinesla ale otázku, zda a za jakých podmínek přijímat bývalé členy komunistické strany, se kterými měla sociální demokracie v předcházejících letech negativní zkušenosti.⁴⁸

Radikálnější sociálnědemokratičtí intelektuálové z Dělnické akademie⁴⁹ se snažili prosadit koncepci „jednotné strany pracujícího lidu“ na bázi úplného splnutí s bývalou členskou základnou KSČ.⁵⁰ Organizátoři výstavby NSP Antonín Hampl⁵¹, Jaromír Nečas⁵² i Bohumil Laušman si ale uvědomovali křehkost nově vznikajícího politického uskupení a potřebu jeho vybudování na pevných základech. Existovaly proto obavy z radikalizace hnutí i z možné destruktivní činnosti některých komunistů. I z tohoto důvodu nakonec dostali funkcionáři bývalé sociální demokracie v přípravných výborech pokyn nepřijímat bývalé radikální komunisty.⁵³ Ačkoliv byla pro Laušmana, jak sám později v exilu několikrát připomněl, „myšlenka opravdové socialistické solidarity a skutečné socialistické jednoty v řadách pracujícího lidu vždycky silou nesmírně působivou“⁵⁴, jako organizátor výstavby Národní strany práce musel v tomto bodě s ohledem na praktické potřeby strany jednat nekompromisně.

Ke komunistům měl tehdy rezervovaný postoj. Negativní prvorepubliková zkušenost s protistátní politikou KSČ i některé jeho osobní střety⁵⁵ s komunisty ho nutily k opatrnosti.

⁴⁷ KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, s. 31.

⁴⁸ K postojům KSČ za Druhé republiky GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan st., „Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, IV., Praha 2005, s. 55-72.

⁴⁹ Dělnická akademie zajišťovala vzdělávací složku strany, vedle přednáškové činnosti pořádala i nejrůznější všeobecné a odborné kurzy.

⁵⁰ KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, s. 118.

⁵¹ Antonín Hampl, 1875-1942, sociálnědemokratický politik, za První republiky poslanec Národního shromáždění, 1919-20 ministr veřejných prací, 1924-38 předseda ČSSD, 1938-39 předseda Národní strany práce.

⁵² Jaromír Nečas, 1888-1945, sociálnědemokratický politik, za První republiky tajemník guvernéra na Podkarpatské Rusi, pracovník Kanceláře prezidenta republiky, poslanec Národního shromáždění, 1935-38 ministr sociální péče. Přední činitel Národní strany práce, 1939 člen Českého národního výboru, předseda Nejvyššího cenového úřadu, spolupracovník Politického ústředí. 1940 státní ministr, 1941-1942 ministr pro hospodářskou obnovu.

⁵³ GEBHART – KUKLÍK, „Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně“, s. 62-63. Na ustavujícím sjezdu NSP proto Laušman nabádal k obezřetnému výběru členstva. Zároveň ale odmítal zakládat podmínky pro vstup do strany na tom, kdo do které strany patří.

KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, s. 56-57.

⁵⁴ LAUŠMAN, Bohumil, „Sjednocovací snahy socialistické za minulé války“, in: *Nová svoboda*, č. 10, roč. XVII, December 1941, s. 194.

⁵⁵ Týdeník *Východočeský obzor*, jehož byl Laušman vydavatelem a šéfredaktorem, měl ostře protikomunistický tón. Řada článků těchto novin popisuje střety s komunisty. V jednom z nich se např. píše: „Na neděli 6. března svolala místní sociální demokracie v Horním Jelení veřejnou informační schůzi lidu o hospodářské situaci a postupu strany... schůzi také poctila návštěvou úderná rota komunistů z Borohrádku... Během Laušmanova referátu pokusili se komunisté několikrát schůzi rušit... V závěrečném doslovu soudr. Laušman demagogii komunistů přibil na pranýř, pádnými argumenty dokázal, jak komunistická strana poškozují dělnictvo, jak je soustavně rozeštvává, posilující při tom měšťáky a vyslovil pevnou víru, že přes hlavu bolševických agentů buržoazie pracující třída se sjednotí pod prapory sociální demokracie... Komunisté odcházeli se svým

V reakci na známé Gottwaldovo: „Zakroučíme vám krkem!“⁵⁶, ve svých pamětech vzpomíná: „A co vůdce KSČ hlásal, to strana prováděla. Proto také nekomunistické strany byly po dlouhá léta s KSČ v ostrém boji. Široké vrstvy lidové, jmenovitě dělnictvo, na to draze doplácely, poněvadž v zájmu udržení republiky obě druhé socialistické strany nejednou musely ve svých požadavcích činiti ústupky československé, německé a maďarské buržoazii.“⁵⁷

Snahy o spolupráci mezi KSČ a ostatními socialistickými stranami vzaly za své 23. srpna 1939 uzavřením sovětsko-německého paktu o neútočení⁵⁸ a vypuknutím druhé světové války o několik dní později. Kominternu⁵⁹ označila vzniklý válečný konflikt za oboustranně imperialistický. Českoslovenští komunisté tak byli opět zatlačeni do schizofrenní situace. Přestože ilegální KSČ dočasně spolupracovala s benešovskými domácími odbojovými organizacemi, při uplatňování pokynů EKI došlo postupně k disciplinovanému podřízení. Heslo obnovy Československa bylo staženo a nahrazeno heslem národního sebeurčení, které měla Čechům a Slovákům poskytnout „vítězná německá proletářská revoluce“. Spolupráce s Edvardem Benešem, který se podle EKI „postavil do služeb anglického imperialismu,“ a nově se vytvářejícím zahraničním odbojem zůstávala až do vstupu Sovětského svazu do války pro KSČ bezpředmětná.⁶⁰

K tomu, jak Laušman vnímal uzavření sovětsko-německé smlouvy, se vyjádřil s časovým odstupem v jednom ze svých článků, který je sice napsaný až po napadení Sovětského svazu Německem, přesto se ale domnívám, že má vypovídací hodnotu: „Podepsání sovětsko-německého paktu stihlo mne ještě doma, uprostřed ilegální protinacistické práce.“⁶¹ Doznávám, že jsem byl krajně vzrušen, poněvadž jsem viděl před sebou hrůzu, jež vznikne, jestliže si bude náš lid vykládat věc tak, že se sloučily voda s ohněm, že se skutečně dohodly Moskva s Berlínem. Zdravý instinkt širokých vrstev

pohlavěm z Horního Jelení jako zmoklé slepice.“ *Východočeský obzor*, č. 11, roč. XXVIII., 10. března 1932, s. 2.

⁵⁶ Slova Klementa Gottwalda pronesená v parlamentu 21. 12. 1929.

⁵⁷ LAUŠMAN, *Kdo byl vinen?*, s. 39.

⁵⁸ Obě strany se zavázaly, že v případě válečného aktu třetí strany proti jedné z nich neposkytnou pomoc této třetí síle. Odmítly dále účast v paktech namířených proti jedné ze smluvních stran. V dodatečném Tajném protokolu si Německo a SSSR rozdělily sféry vlivu v Evropě.

⁵⁹ Komunistická či Třetí internacionála. Založena 2.-6. 3. 1919 v Moskvě za účelem prosazení revolučního marxismu-leninismu, vytvoření pevné organizace komunistických stran řízených z jednoho centra a realizování světové revoluce. Výkonným orgánem Kominterny byla exekutiva, zkráceně EKI.

⁶⁰ KURAL, Václav, „Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1938-1945“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, IV.*, Praha 2005, s. 76. V dalším výkladu Kominterny pak byl jako viník války označen Západ. V tomto posunu se linie EKI orientovala na „revoluční německou dělnickou třídu“, která měla údajně směřovat v Německu k socialistické revoluci.

⁶¹ Laušman byl členem Politického ústředí. Po několika výsleších gestapem emigroval v prosinci 1939 přes Slovensko, Maďarsko a Jugoslávii do Paříže.

lidových se však opět uplatnil. Lid byl sice překvapen, snad i zarmoucen, poněvadž všemu nerozuměl, ale v žádném případě nevyvozoval z toho nic proti Sovětskému svazu. Masy prostě cítily, že Sověty mohou v té či oné době politicky manévrovat, ale že se nemohou s fašismem spojit, ba naopak, že se dříve či později musí s ním srazit. V tomto duchu se nesly i vzkazy, jež později od Fierlingera⁶² přes jistého Litevce jsme dostali v Hybernské 7⁶³ a dále vzkazy, které se donesly od Nejedlého z Moskvy.⁶⁴

1.2. Počátky sociálnědemokratické emigrace v exilu

K uvedení do kontextu zkoumané látky začínající novou snahou o spolupráci komunistů se západním odbojem po vstupu Sovětského svazu do války je nejprve nutné nastínit vývoj sociálně demokratického exilu v Paříži a Londýně v jeho počátcích. Jak už bylo v úvodu zmíněno, tomuto tématu se detailně věnovali Jan a Jan Kuklíkovi, proto v této kapitole budu vycházet zejména z jejich prací, přitom se omezím jen na stručný přehled nejdůležitějších bodů.

V nejranějších fázích exilu nacházel Edvard Beneš u sociálních demokratů oporu. Po vytvoření Československého národního výboru⁶⁵ v říjnu a listopadu 1939 začala ovšem v sociálnědemokratické emigraci narůstat nespokojenost s personálním složením této instituce. Kromě Edvarda Beneše a Huberta Ripky⁶⁶ v ní totiž nebyl zastoupen nikdo levicově orientovaný. Benešovi političtí konkurenti Štefan Osuský a později i Milan Hodža této situace chtěli využít a zlákat některé sociální demokraty ke spolupráci. Nabídkou úřednických míst ve správách ČSNV a příchodem dalších sociálnědemokratických politiků, především Jaromíra

⁶² Zdeněk Fierlinger, 1891-1976, diplomat, sociálnědemokratický, později komunistický politik, v letech 1910-14 pracoval v Rostově na Donu, v letech 1914-1917 příslušníkem čs. legií v Rusku a ve Francii, 1917-1918 v exilu v USA. 1919-1937 vedoucí čs. vojenské mise v Paříži, vyslanec v Holandsku, Rumunsku, Švýcarsku a Rakousku, v té době blízký spolupracovník E. Beneše. 1937-1939 a 1941-1945 velvyslanec v Sovětském svazu. 1945-1946 předseda, poté místopředseda vlády, 1946-1947 předseda ČSSD, členem této strany od r. 1924. Od r. 1948 člen KSČ. 1954-64 předseda Národního shromáždění.

⁶³ Adresa tzv. Lidového domu, sídla ČSSD.

⁶⁴ LAUŠMAN, Bohumil, „Tragedie ČSR a politika SSSR“, in: *Nová svoboda*, č. 4, roč. XX., April 1943, s. 69. V průběhu roku 1939 nepřestával být vyslanec v Sovětském svazu hlásící se k sociální demokracii Zdeněk Fierlinger v kontaktu se sociálními demokraty a informovat A. Hampla. KUKLÍK st. – KUKLÍK ml., „Formování sociálně demokratického exilu v Paříži a v Londýně v letech 1939-1941“, s. 14.

⁶⁵ Dále ČSNV.

⁶⁶ Hubert Ripka, 1895-1958, 1925-30 redakce legionářského listu Národní osvobození, 1930-1938 zahraničněpolitický redaktor Lidových novin a spolupracovník časopisů zabývajících se slovanskými zeměmi, přední člen informační sítě Hradu. 1938 emigrace Francie, člen Československého národního výboru. Emigrace Velká Británie, 1940 státním tajemníkem a státním ministrem v ministerstvu zahraničních věcí. Angažován v Československé straně národně socialistické. 1945-48 poslanec Národního shromáždění a ministr zahraničního obchodu. Člen předsednictva ČSNS, neoficiální člen nejužšího vedení strany. 1948 emigrace.

Nečase, Františka Němce⁶⁷ a Bohumila Laušmana, se na jaře 1940 v Pařížském exilu situace uklidnila.⁶⁸

Nově příchozí sociální demokraté potvrdili přání domácího odboje⁶⁹, aby se hlavou politické reprezentace stal Edvard Beneš. Němec s Laušmanem ho dopisem vyzvali k vytvoření zahraniční vlády s parlamentem, Národní radou a tlumočili přání z domova, aby moc výkonnou nezastávali lidé, kteří byli „členy vlády mnichovské, březnové nebo protektorátní“.⁷⁰ V přeměně ČSNV ve vládu a vytvoření celého systému prozatímního státního zřízení mnoho sociálních demokratů vidělo možnost k naplnění svých osobních ambicí. Původní členstvo ČSNV mělo být doplněno Janem Masarykem, představiteli slovenské politiky a právě několika sociálními demokraty. Beneš ve svých prvních rukopisných návrzích počítal s Laušmanem jako s ministrem sociální péče. Teprve v dalších variantách ho nahradil F. Němcem. Ministrem bez portfeje se stal J. Nečas.⁷¹

Složitost osobních i politických vztahů mezi sociálními demokraty se již v Paříži a poté i v Londýně začala projevat v otázce výběru nových členů vlády. Docházelo k intrikám i osobním útokům, za kterými stál podle řady svědectví i B. Laušman, který prý pak velmi těžce nesl, že nebyl jmenován členem kabinetu.⁷² O tomto důležitém momentu pro Laušmanovo působení v exilu Jan Kuklík ml. píše: „Benešovo rozhodnutí o výběru sociálnědemokratických ministrů sice ulomilo hrot největší kritice příliš pravicového složení nejvyšších orgánů prozatímního státního zřízení, na druhé straně však znamenalo počátek nového rozdělení sociálnědemokratického exilu na ministry hlasující loajálně s exilovou vládou a na radikální kritiky stojící mimo vládu.“⁷³

Jako náhradní parlament vznikla Státní rada, podle Benešových představ poradní i kontrolní orgán vlády. Ze sociálních demokratů se jejími členy se stali F. Němec, J. Bečko⁷⁴,

⁶⁷ František Němec, 1898-1963, sociálnědemokratický politik, člen interbrigád ve Španělsku, generální tajemník zaměstnanců železnice, 1940 ministr sociální péče, 1942 ministr hospodářské obnovy, 1944 delegát pro osvobozená území, 1947 vyslanec v Kanadě, zde po únoru 1948 zůstal.

⁶⁸ KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 78-81.

⁶⁹ Odkaz posledního předválečného předsedy sociální demokracie A. Hampla určený Laušmanovi zněl takto: „Postavte se venku proti každému, kdo by v zahraničí rušil společný boj národní, postavte se s veškerou rozhodností za presidenta Ed. Beneše.“ PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998, s. 119.

⁷⁰ KUKLÍK st. – KUKLÍK ml., s. 25.

⁷¹ Tamtéž, s. 30.

⁷² Tamtéž, s. 35.

⁷³ KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 86.

⁷⁴ Ján Bečko, 1889-1972, slovenský sociální demokrat a odborářský funkcionář, poslanec parlamentu, 1940-45 náměstek ministra, resp. ministr sociálních věcí, 1946 spoluzakladatel Slovenské strany práce, 1948 pověřenec pro resort zdravotnictví.

J. Nečas, Ján Čaplovič⁷⁵, Marie Jurnečková-Vorlová, Julius Friedman a B. Laušman. Na funkci předsedy Státní rady se Beneš dohodl s významným sociálnědemokratickým politikem Rudolfem Bechyněm⁷⁶. Působení této silné politické osobnosti v této funkci ale už od počátku přineslo mnoho konfrontací s vládou i prezidentem. Beneš usiloval o nestrannický princip vedení československého zahraničního odboje. Státní radu si představoval jako instituci, která by měla politický exil sjednocovat. Naproti tomu Bechyně se pro Státní radu snažil získat co nejvýznamnější postavení a vystavět ji jako protiváhu k exilové vládě. Hned od počátku proto docházelo ke sporům o pravomoci.⁷⁷

Nespokojenost se složením vlády i nedostatečnými pravomocemi Státní rady sblížila Bechyněho s Laušmanem. K nim se na půdě Státní rady přidali J. Čaplovič a M. Jurnečková. Rozpor mezi sociálnědemokratickými členy vlády a jejich stále kritičtější naladěnými stranickými kolegy ve Státní radě se prohluboval. Bechyněho skupina měla např. výhrady k neprůhlednému financování zahraničního odboje⁷⁸ a především B. Laušman jako člen branného výboru Státní rady ostře kritizoval situaci v československých vojenských jednotkách.⁷⁹ „Vládní“ sociální demokraté J. Nečas, J. Bečko a F. Němec se od tohoto postupu distancovali.⁸⁰

Posledním krokem k odcizení obou sociálnědemokratických skupin bylo na počátku roku 1941 obnovení vydávání časopisu *Nové svobody* Rudolfem Bechyněm a Václavem Patzakem⁸¹, bývalým předsedou již zmiňované Dělnické akademie. Zakládáný bulletin byl připravován ve snaze získat zázemí pro skupinu „levicových“⁸² sociálních demokratů. Už samotný název, přejatý z radikálněji naladěného časopisu sociálnědemokratických intelektuálů počátku 30. let, dával tušit programové směřování nového měsíčníku. Mezi první

⁷⁵ Ján Čaplovič, 1904-1976, slovenský evangelický farář, redaktor sociálnědemokratických Robotníckych novín, 1939 emigrace do Francie a Velké Británie, člen Státní rady v Londýně, 1942 její první místopředseda, po válce redaktor a příspěvatel řady periodik, bibliograf, literární historik a knihovník.

⁷⁶ Rudolf Bechyně, 1881-1948, novinář a publicista, sociálnědemokratický politik, poslanec vídeňské říšské rady, 1915 vězněn, 1916-1917 voják, představitel protirakouského a protišmeralovského směru v Československé sociální demokracii. Za První republiky několikrát ministrem a náměstkem předsedy vlády. 1939 emigrace Velká Británie, 1940-41 předseda Státní rady v Londýně.

⁷⁷ KUKLÍK st. – KUKLÍK ml., s. 37.

⁷⁸ Jednalo se o výnosy ze zbrojní výroby, které podle patentů brněnské Zbrojovky ve Velké Británii zajišťovala společnost Caswick. Více KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 136-142.

⁷⁹ Ke sporu B. Laušmana s gen. Sergejem Igrem podrobně viz tamtéž, s. 133-136.

⁸⁰ Tamtéž, s. 142.

⁸¹ Václav Patzak, 1891-1954, sociálnědemokratický redaktor a vzdělavatel dospělých v Dělnické akademii, 1926-33 člen výkonného výboru strany, reprezentant Petičního výboru Věrní zůstaneme, v exilu v Paříži a v Londýně bez politické funkce.

⁸² Pojmenování „levicoví“ sociální demokraté zde vnímám především jako opozitum k označení „vládní“ sociální demokraté. Označení jsou dobová.

pravidelné přispěvatele se kromě Bechyněho, Laušmana a Patzaka počítali dále např. publicista Karel Břetislav Palkovský a Zdeněk Fierlinger.⁸³

Důležitým faktorem ve směřování „levicových“ sociálních demokratů byl po podepsání sovětsko-německé smlouvy v srpnu 1939 a uzavření československého vyslanectví v Moskvě příchod tamního dosavadního vyslance Z. Fierlingera do Paříže a Londýna. Zde od počátku obhajoval politiku Sovětského svazu a neustále zdůrazňoval, že „rusko-německé přátelství je jen přechodné povahy a že on se nakonec do Moskvy vrátí“.⁸⁴ Rozvířil debatu o socialistickém programu, jehož hospodářskou část rozvinul v práci *Dnešní válka jako sociální krize*⁸⁵, která vyšla knižně v prosinci 1940. Fierlinger začal pravidelně přispívat do *Nové svobody*. Ve svých článcích rozvíjel teoretické úvahy, zdůrazňoval nemožnost obnovení stranického politického systému v exilových podmínkách a vyslovoval se pro přípravu „ideových hnutí“. V hospodářství prosazoval plánování uskutečněné znárodněním a prosazováním „skutečného revolučního socialismu“. Jeho vliv mezi „levicovými“ sociálními demokraty se projevil zejména v důsledném sledování prosovětské politiky *Novou svobodou*.⁸⁶

Ovšem jak připomíná Jiří Horák, politický proud ústící nakonec ve spolupráci s komunisty nebyl vytvořen jen Fierlingerovými manévry a komunistickou taktikou, ale započal už po Mnichovu myšlenkou Národní strany práce. Tyto nálady dobře charakterizuje dopis sociálnědemokratických zástupců vojáků Václava Majera⁸⁷ a Václava Holuba z 1. prosince 1941: „Cítíme však, že linie vlády je povážlivě pravicová, politicky a sociálně reakční, což rozhodně neodpovídá smýšlení většiny nás zde v cizině, ani duchu a touze našeho domova... Státní rada nemá kompetenci, je podivně složena a vzniká dojem, že jde pouze o snahu vzbudit zdání demokracie. Vyloučení všech komunistických poslanců a německých⁸⁸ sociálních demokratů, zatímco do Státní rady byli povoláni poslanci i krajně pravicoví, je ukázkou demokracie podle denních potřeb. Zastoupení socialistů je

⁸³ HORÁK, s. 39-42.

⁸⁴ KUKLÍK st. – KUKLÍK ml., s. 26-27.

⁸⁵ FIERLINGER, Zdeněk, *Dnešní válka jako sociální krize*, London 1941.

⁸⁶ KUKLÍK st. – KUKLÍK ml., s. 40.

⁸⁷ Václav Majer, 1904-1972, sociálnědemokratický politik, ve druhé polovině 30. let předseda sociálně demokratického Svazu domkářů a maloročníků. Účastník příprav založení a činnosti Národní strany práce. 1940 emigrace do Velké Británie, 1942-45 člen Státní rady v Londýně, 1944-45 ministr průmyslu, obchodu a živností v exilové londýnské vládě. 1945-48 ministr výživy, poslanec Národního shromáždění a člen předsednictva ČSSD. 1948 emigrace Velké Británie a později USA, člen Rady svobodného Československa a Socialistické internacionály.

⁸⁸ Nejpočetnější skupina německých sociálních demokratů, členů Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei in der ČSR, v Británii působící pod názvem Treugemeinschaft Sudetendeutscher Sozialdemokraten in England, byla vedena Wenzlem Jakschem. Odštěpením od Jakschovy skupiny vznikla zcela samostatná skupina německých sociálních demokratů pod vedením Josefa Zinnera, později Josefa Lenka, tzv. Zinner-Gruppe. Tato skupina spolupracovala se sociálními demokraty z *Nové svobody*.

nedostatečné. Pro naše zastoupení nemůže být směrodatný nějaký klíč z posledních dob koalice, neboť vytvoření Strany práce v době pomnichovské nastalo nové přeskupení sil. Každou jinou kombinaci nutno odmítat, zejména překonanou kombinaci starých politických stran a skupin, neboť k tomu se u nás nemůžeme již v žádném případě vrátit.“⁸⁹

Výstižně charakterizoval příčiny rozkolu mezi sociálními demokraty v exilu J. Horák: „Tyto první rozpory... ať již začaly z osobních či ideologických pohnutek, neměly svůj hlavní zdroj v postoji strany ke komunistům, ale týkaly se spíše názoru, zda je přednější věc socialismu či společného odboje, zda ve spolupráci s občanskými stranami v exilu nebude ublíženo socialistickým cílům a zda hnutí v budoucnu má se budovat jako pokračovatel Čs. sociálně demokratické strany nebo na základě sjednocené dělnické třídy.“⁹⁰

V říjnu 1941 skončilo Bechyněho první funkční období předsedy Státní rady. Beneš ho do této funkce znovu nejmenoval poté, co Bechyně opět kritizoval vládní postup ve věci neprůhledného financování zahraničního odboje a neustále poukazoval na poměry v armádě, konkrétně na postup ministra národní obrany gen. Sergeje Ingra. Předsedou byl jmenován dosavadní přednosta kanceláře Státní rady Prokop Maxa. I když byl i nadále Bechyně považován za vůdce „levicové“ skupiny sociální demokracie, toto Benešovo rozhodnutí způsobilo, že se začal stahovat do politického ústraní. Uvolnilo se tak místo pro, podle Bechyněho, „nového představitele levice“ mezi sociálními demokraty v Londýně, Bohumila Laušmana.⁹¹

Podle svědectví většiny sociálních demokratů, kteří byli po únoru 1948 donuceni k emigraci, byly Laušmanovy opoziční postoje vůči exilové vládě zapříčiněny zejména nenaplněním jeho osobních ambicí. Např. Václav Holub později napsal: „Že v první vládě byl jmenován ministrem sociální péče Němec, a nikoli on, nesl Laušman těžce. To ho také zavedlo do negativity. Sblížil se se Zdeňkem Fierlingerem a na rozdíl od Majera, Nečase, Němce a Bečka nastoupil cestu krajně levicové politiky...“⁹²

Při zkoumání příčin Laušmanovy „nestátotvornosti“ ovšem není možné spokojit se jen s tímto názorem. Je nutné připomenout, že Laušman byl jedním z vedoucích činitelů Národní strany práce. NSP, představitelka sjednocované levice, byla v jeho očích jediným nositelem zbytků demokratických principů v období Druhé republiky. Do exilu proto sebevědomý Laušman vstupoval s představou, že by levice, i on sám jako její reprezentant, měla mít

⁸⁹ HORÁK, s. 40.

⁹⁰ Tamtéž, s. 41.

⁹¹ KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 141-143.

⁹² *Léta mimo domov*, s. 15-16.

přinejmenším morální právo určovat politické směřování formujících se exilových institucí.
Složení vlády a její politická linie jeho představy nenaplnily.

2. V SOVĚTSKÉM SVAZU

2.1. Cesta do SSSR

Vstupem Sovětského svazu do války v červnu 1941 byl učiněn zásadní obrat v komunistické orientaci. Do té doby sice probíhaly osobní kontakty mezi komunisty a ostatními členy londýnské emigrace, nyní se však otevírala možnost politické spolupráce komunistického a benešovského odboje. Zejména „levice“ v sociální demokracii, která na stránkách *Nové svobody* už před vstupem SSSR do války hájila prosovětská stanoviska, viděla komunisty jako své přirozené partnery, se kterými by bylo možné prosazovat řadu společných programových priorit. Proto byla v „levici“ sociální demokracie posílena tendence k hledání cesty ke spolupráci s londýnskými členy KSČ.

Podle J. Horáka pocházel první impulz ke schůzkám obou těchto skupin od R. Bechyněho, který chtěl využít okolnosti vstupu některých komunistů do Státní rady⁹³ a dohodnout se na společném postupu na její půdě.⁹⁴ Další kontakty probíhaly v Československo-britském klubu přátelství.⁹⁵ Míra komunikace s rezervovanými londýnskými komunisty ovšem sociální demokraty neuspokojovala. Proto se v tomto směru skupina *Nové svobody* snažila využívat styku se Zdeňkem Fierlingerem a jeho „přáteli v Moskvě“. Složitě komunikační podmínky, ztěžované kritickou válečnou situací na východní frontě, neumožňovaly tento postup dostatečně koordinovat. K „prodiskutování řady otázek a ujasnění dalšího postupu“⁹⁶ tak byla na přelomu roku 1941-1942 naplánována cesta⁹⁷ Bohumila Laušmana do Sovětského svazu.

⁹³ Od listopadu 1941 do ledna 1942 postupně vstoupili do Státní rady členové londýnského vedení KSČ Anežka Hodinová-Spurná, Karel Kreibich, Václav Nosek, Josef Valo, Ivan Petruščík a Bohumil Vrbenský. KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 187.

⁹⁴ HORÁK, s. 42-43.

⁹⁵ Tato organizace oficiálně vznikala za účelem integrace společenských, národnostních, politických a kulturních zájmů nejrůznějších skupin československé emigrace ve Velké Británii a vytvoření vhodného rámce pro intenzivnější spolupráci s jejími hostiteli. Podle některých pamětí, např. Bohuslava Laštovičky, vznikl prý tento klub z popudu členů KSČ v Londýně jako „nástroj k šíření ideologie a programových představ“ této strany. Ve svých pamětech své zásluhy na založení klubu připomíná také Zdeněk Fierlinger. SRBA, Bořivoj, *Múzy v exilu*, Brno 2003, s. 452-453.

⁹⁶ FIERLINGER, *Ve službách ČSR*, s. 122-123.

⁹⁷ Na poskytnutí placeného volna se Laušman dohodl s Benešem prostřednictvím předsedy Státní rady Prokopa Maxy. Jednalo se o tříměsíční dovolenou, do které nebyl započten čas strávený na cestě. NA, Laušman, k. 21, B. Laušman E. Benešovi 5. 11. 1942. Cesta do Sovětského svazu trvala od 29. 5. do 24. 9. Podnikl ji na sovětské lodi, která v angloamerickém konvoji dopravovala vojenský materiál. Laušman sloužil na lodi jako dobrovolník ve stejnokroji československá armády, zúčastnil se aktivně bojů, hašení požárů a ostatních obranných úkonů. Trasa vedla Severním, Norským a Barentsovým mořem do Archangelsku. Odtud cestoval vlakem přes Moskvu do Kujbyševa, místa jeho pobytu v SSSR.

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, Laušmanova radikalizace se projevila poté, co západní odboj nenaplnil jeho představy a zejména neuspokojil jeho ambice. Při sledování protivládní i prosovětské politiky uvítal cestu do Sovětského svazu také jako šanci najít novou politickou podporu. Ovšem jak napsal historik Jiří Křesťan: „Představitelé, stoupenci a sympatizanti komunistického hnutí by měli být nazíráni nikoli [jen] jako chladná monstra, sunoucí se mechanicky a bez váhání určeným směrem, ale [také] jako živí lidé, jednající sice pod vlivem velkých dějinných událostí, ale často i z hluboce niterných, ryze osobních příčin a pohnutek“.⁹⁸ To platí i o radikálním socialistovi Bohumilu Laušmanovi. Je nutné proto hned na začátku zmínit, že jeho příklon k radikální levici a snaha o spolupráci s komunisty nebyly zapříčiněny jen často mu vytýkaným oportunistem, ale i skutečnou a upřímnou snahou nalézt alternativu ke slabinám předválečné demokracie a prosadit novou, od všech problémů očištěnou lidovládu.

V příklonu Laušmana k radikálnímu socialismu jde o celou řadu příčin. Mnichovské události, které zdiskreditovaly západní demokracie, válka, dobová neschopnost demokratických států efektivně řešit hospodářské a sociální problémy. To vše způsobovalo krizi důvěry v některé mechanismy parlamentní demokracie a nabádalo k hledání nových řešení. Navíc těžko vymezitelný pojem „demokracie a socialismus“, deklarovaný v první polovině třicátých let jako programový cíl sociální demokracie, nabízel a umožňoval vytvářet jeho nejrůznější interpretace a nebránil tak ani velkým myšlenkovým posunům mezi sociálními demokraty.

Představy a záměry, se kterými Laušman do Sovětského svazu odjížděl, budou postupně zmíněny v dalších částech této práce. Na tomto místě je ovšem nutné připomenout ideu jednotné socialistické strany, která v různých podobách přetrvávala v prvních válečných letech v levicových exilových kruzích i navzdory negativistické politice komunistů. Lepší situace pro rozvíjení této myšlenky nastala v létě 1941.

Příchodem československých komunistů na politickou scénu benešovského londýnského odboje byla zdůrazněna nutnost společného postupu všech exilových skupin během války. Disciplinovanost komunistické skupiny však byla nabourána Benešova představa o nadstranické jednotě exilu, kterou už před vstupem Sovětského svazu do války narušovala svými postoji „levicová“ frakce sociálních demokratů. Také proto v této době začaly sílit debaty o budoucí podobě stranickopolitického uspořádání v Československu a potřebě jeho modifikace.

⁹⁸ KŘEŠŤAN, Jiří, „Intelektuálové bez rozumu? Učenec Zdeněk Nejedlý a fascinující půvab komunismu“, in: *Boľševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, V., Praha 2005, s. 15-16.

Jednou z těchto variant bylo právě vytvoření jednotné levicové strany. Na schůzi pracovního sdružení Státní rady v létě roku 1941 František Němec prohlásil: „... nás [nikdy] nenapadlo, abychom obnovovali starou sociální demokracii – vždyť se nikdy nevrátíme k starým politickým poměrům, ani k starým stranám... Ty zmizely s Mnichovem. Dojde k vytvoření velké socialistické konstruktivní strany... Odmítáme však vše, co by mohlo odvést dělnictvo od základní demarkační čáry mezi demokracií a totalitarismem.“⁹⁹

Přivržencem jednotné socialistické strany byl i Bohumil Laušman. Jeho představy a přání před odjezdem do SSSR dobře vystihuje článek *Nové svobody* z prosince 1941 „Sjednocovací snahy socialistické za minulé války“. Proto je nutné ocitovat většinu z jeho závěrečné části: „Jsou to skupiny Národní strany práce... dále skupiny strany komunistické... a s nimi všechen ostatní lid... který sní i tentokrát o jednotném a mohutném hnutí lidovém, o hnutí s radikálním socialistickým programem, na němž by osvobozenou vlast budoval. Tyto jeho tužby plynou už také ze skutečnosti, že nynější válka ještě zřetelněji nežli válka minulé prokazuje neudržitelnost dosavadního společenského řádu. Tentokrát ovšem lid nebude toužit po tom, aby se zástupci jednotlivých směrů dohadovali, kdo a komu se podřídí, ale vynutí si, aby z půdy, zkyplené zkušenostmi z úspěchů, vyrostlo alespoň nyní nové, ideově a organizačně jednotné hnutí socialistické. Nositelé socialistické jednoty musejí ovšem býti skuteční socialisté a nikoli polosocialističtí příštípkaři. Potom lze věřit, že to bude hnutí lidových mas městských i venkovských, které bude odpovídat potřebám doby a duchu národa. Potřebám doby proto, že v celém světě současně socialism prudce buší na budovy starého zřízení společenského a duchu národa proto, poněvadž náš socialism má své kořeny v národních dějinách. Masaryk přece neřekl zbytečně, že jsme měli v Husitech prvé socialisty a komunisty a že náš Tábor byl prvou evropskou republikou a socialistickou. Tentokrát se lid už postará, aby nebylo více pouhým heslem, že právě ten Tábor husitský, Tábor demokratický a socialistický, je nám programem... Mnozí si snad pomyslí, že je předčasné o těchto otázkách uvažovat. Soudím naproti tomu, že socialisté musejí o nich uvažovat již nyní... Hledáme-li tudíž cestu k socialistickému sjednocení v Československu, pak hledáme cestu, jíž se má právě ubírat jednotné hnutí socialistické, představující skutečné tvůrčí síly mírové.“¹⁰⁰

Laušman tedy prosazoval zejména „jednotu dělnického hnutí“. Jak později napsal v ruzyňské věznici: „Tehdy jsem byl prostě vášnivým stoupencem jednoty. A s touto myšlenkou a s nabídkou zásadních rozhovorů o sjednocení odjel jsem v květnu 1942 do

⁹⁹ NEDVĚD, s. 14.

¹⁰⁰ LAUŠMAN, „Sjednocovací snahy socialistické za minulé války“, s. 195-197.

SSSR, abych v souhlase se svými politickými přáteli ze skupiny Nové svobody mj. i tuto otázku začal diskutovat.“¹⁰¹

Jednotné socialistické hnutí mělo mít podle Laušmana „kořeny v národních dějinách“, a to už v programu „husitského Tábora“. V souvislosti s jeho osobností a politickými představami je nutné připomenout, že Laušman ve svých člancích a projevech velmi často odkazoval na husitské hnutí, které si představoval především jako hnutí demokratické a socialistické. S tímto programem se ztotožňoval. Vžil se do role jednoho z představitelů budoucí lidovlády, která by byla schopna tyto ideje uskutečňovat.¹⁰²

V neposlední řadě zamýšlel poznat poměry v Sovětském svazu. Ve svých pamětech píše: „Chtěl jsem prostě vidět Sovětský svaz za války. V době, kdy Němci byli pod Moskvou a u Stalingradu a kdy srdce západoevropského a amerického lidu nalézalo tolik obdivu a sympatií k Rusku. Chtěl jsem totiž vidět stát, o němž již tehdy mluvil Dr. Beneš jako o našem příštím sousedovi. Chtěl jsem vědět, jak se československá emigrace v SSSR dívá na situaci a na jednotný postup proti společnému nepříteli.“¹⁰³

2.2. První rozhovory s představiteli československého odboje v SSSR

Podle náčelníka československé vojenské mise v Sovětském svazu plk. Heliodora Píky, který informoval londýnské vedení odboje, vykrytalizovaly v polovině roku 1942 z diskuzí ve vedení KSČ v Sovětském svazu tři varianty budoucího uspořádání Československa: 1. rychlá sovětizace, 2. přechodné období s KSČ jako silnou vládní stranou v případě, že by Beneš sledoval prosovětskou politiku, nebo 3. „demokratická tzv. benešovská republika“ za předpokladu, že Rudá armáda nevstoupí na československé území. I když měl být přijatelný politický program pro časově omezený modus vivendi vedením KSČ teprve vypracován¹⁰⁴, po vstupu Sovětského svazu do války začala mít pro úspěšnost taktiky komunistů opět klíčový význam spolupráce s „levicovými“ sociálními demokraty. Právě

¹⁰¹ Archiv Ministerstva vnitra, dále jen AMV, ZV 127 MV, Bohumil Laušman, svazek č. 6, různé písemnosti od r. 1953, s. 164.

¹⁰² Tento názor podporují též výpovědi Laušmanova spoluvězně z ruzyňské cely Štefana Pagáče, který vyšetřovatelům často připomínal Laušmanovo vědomí vlastní výlučnosti a jeho přesvědčení, že se po propuštění vrátí do politiky jako reformátor: „Laušman stále vidí vo svojej osobe budúceho veľkého politika a to je jeho fixná idea, ktorá ho drží při síle a nádeji.“ Tamtéž, operativní podsvazek č. 3, zpráva Štefana Pagáče ze dne 8. 11. 1960, s. 34.

¹⁰³ LAUŠMAN, *Kdo byl vinen?*, s. 28.

¹⁰⁴ BRANDES, s. 227.

v jejich příklonu ke komunismu nebo k „reformnímu směru“¹⁰⁵ parlamentní demokracie komunisté viděli jeden z rozhodujících momentů v otázce poválečných politických poměrů v Československu. Z těchto důvodů bylo proto jednání s Laušmanem důležité.

Problém Píkových zpráv do Londýna spočívá v tom, že jsou nepřesné, zprostředkované, při jejich hodnocení se musí brát především v úvahu faktor času a složité komunikační podmínky. Odrážejí tedy spíše názory vedení KSČ ze staršího období. Se stejnými problémy se museli potýkat i komunisté. V kritické válečné situaci jejich styk nebyl častý, ústní instruktáže probíhaly v delších časových intervalech. V polovině roku 1942, v době Laušmanovy cesty do SSSR, sice existovaly varianty budoucího postupu, ale přesná taktika nebyla zdaleka dořešena.¹⁰⁶ V prvních rozhovorech mezi Laušmanem a vedoucími činiteli KSČ se tak mělo zatím jednat jen o oboustranně opatrné mapování terénu.

Do Ufy, provizorního sídla komunistického vedení, byl nepovolaným přístup zakázán. Proto přijel Gottwald za Laušmanem do Kujbyševa, dnešní Samary.¹⁰⁷ Rozhovory byly vedeny od 8. do 10. října. Kromě Gottwalda se jich účastnil Vlasta Borek¹⁰⁸ a „mladý představitel levice“¹⁰⁹, polský socialista Edward Osóbka-Morawski¹¹⁰, Fierlingerův důvěrný politický přítel. Jejich obsah si Laušman zapisoval do svých poznámek. Po „srdečném shledání“ zajímal Laušmana Gottwaldův názor na tři otázky: „1. Co možno dělat, aby naše socialistické a dělnické hnutí přispělo k porážce nacismu; 2. nelze-li zlepšit propagandu v tom směru, aby východ měl doma také vliv jako západ; 3. co lze možno dělat pro jednotu socialistického a dělnického hnutí, jež může a musí převzít politickou moc.“¹¹¹

Gottwald ostře kritizoval politiku před Mnichovem, exilovou vládu v Londýně a odsoudil pasivitu domácího odboje. Šrámkův kabinet označil za „reakční“, dělající „kapitulantskou“ politiku. Jako důkaz uvedl Laušmanovu cestu do Sovětského svazu. „Tváří se [vláda] příjemně k SSSR, ale skutky jsou jiné. Známe všechny ty pány, i ty pr[avicové] socialisty.“ Gottwald také naznačil, že činnost exilové vlády musí skončit současně

¹⁰⁵ Právě střet těchto dvou směrů uvnitř sociálnědemokratické strany po první světové válce mj. způsobil její rozdělení na KSČ a ČSSD v letech 1920-1921. Obě varianty řešení sice dobově podmíněně ale výstižně charakterizoval J. Nedvěd: „Reformní směr pokládal za hlavní prostředek hájení zájmů dělnické třídy a všech pracujících cestu evoluce, tj. pozvolné reformování existujícího společenského buržoazního pořádku. Druhý směr složité „obléhání“ kapitalismu odmítal a požadoval radikální jeho přeměnu.“ NEDVĚD, s. 5.

¹⁰⁶ JANEČEK, s. 835-836.

¹⁰⁷ LAUŠMAN, *Kdo byl vinen?*, s. 29.

¹⁰⁸ Vlasta Borek, 1886-1952, zástupce čs. tisku v SSSR, redaktor Československých listů.

¹⁰⁹ Národní archiv, dále jen NA, Pozůstalost Bohumila Laušmana, k. 24, poznámky B. Laušmana.

¹¹⁰ Edward Osóbka-Morawski, 1909-1997, představitel polského promoskevského odboje. Budoucí předseda Polského výboru národního osvobození, založeného v Chelmu 21. 7. 1944, složeného z polských levicových politiků žijících v SSSR. 22. 7. se tento orgán v Lublinu manifestem ujal moci na území osvobozeného Polska.

¹¹¹ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

s osvobozením Československa. Odmítl dále přípravu Československo-polské konfederace¹¹², kterou označil za „zbožné přání reakce a hradbu proti SSSR“. Na příkladu spolupráce s polskou exilovou vládou dokazoval, že „nic se nedělá v souhlasu se Sovětským svazem.“¹¹³

V rozporu s taktikou československého vedení v Londýně nabádal k vojenské aktivitě domácího odboje. Branný odpor v protektorátu viděl jako nutnost „k revolučnímu nástupu doma“. Jeho předpoklady se měly podle Gottwalda uskutečňovat organizováním partyzánských oddílů a zejména vytvářením „tajných“ národních výborů složených „ze všech antifašistických vrstev“. Svou představu vyložil takto: „Již ve válce budeme mít doma nár[odní] výbory... dnes povedou revoluční práci a zítra převezmou moc... Budou to bojové nár[odní] výbory. Povedou boj proti nacismu, za vyhnání okupantů. Jakmile se nac[istická] mašina zhroutlí, odvolají se k lidu... Nechají si odhlasovat důvěru k převzetí st[átní] moci, st[átního] aparátu. Sjezd nár[odních] výborů ustaví revoluční vládu, které mj. co nejdříve vypíše volby do Nár[odního] shromáždění. Žádný vojenský režim, ani dlouhý, ani krátký. Tato vláda bude právem vládou lidovou a ne dnešní vládou londýnská. Kdyby ovšem byla zde jmenována vláda, pak vše půjde lehce. Jsme tedy pro přechod cestou parlamentární, ovšem jsme pro volby většinové“¹¹⁴

Gottwald upozornil, že se při tomto postupu nejedná o program již zmiňované „lidové fronty“, spočívající ve spolupráci pouze levicových politických subjektů. Zdůraznil nutnost spolupráce se všemi protifašistickými stranami na bázi fronty širší, „národní“: „Revoluční vláda a orgány, které vyjdou z voleb, budou dělat politiku národní fronty. Ne lidové fronty. Ne socialistické fronty. O žádném socialismu, o žádné socializaci, o žádné rozluce církve a státu se mluvit nebude. To všechno přijde samo, poněvadž to přijde z lidu. Vaši ministři žijí ve vládní idylce a Váš kruh N[ové] s[vobody] zvolil nesprávnou taktiku, jestliže příliš mnoho mluví o socialismu. Hlavní cíl: dostat politickou moc. Cesta k tomu cíli: národní fronta i za cenu, že jim necháme po jistou dobu peníze a konzum.“¹¹⁵

K Laušmanově skupině *Nové svobody* uvedl, že mu připadá jako „sekta“. Morawski a Laušman to odmítali a poukazovali na její činnost v době sovětsko-německého paktu, kdy *Nová Svoboda* obhajovala sovětskou politiku. Podle Gottwalda to bylo jen konstatování rozdílu v taktice komunistů a „levicových“ sociálních demokratů: „Známe i kladné výsledky

¹¹² Myšlenka spolupráce obou zemí vznikla v roce 1939, kdy česká a polská vláda navázaly přátelské vztahy. Česko-polská deklarace z 11. 11. 1940 dala podnět k vytvoření výborů, které měly připravovat projekt sdružení obou zemí v budoucnu. V lednu 1942 byl zveřejněn protokol o principech, na nichž měla být konfederace postavena. Už od začátku bylo ale jasné, že otázka její existence bude muset být schválena velmocemi. NĚMEČEK, „Edvard Beneš a Sovětský svaz 1939-1945“, s. 324.

¹¹³ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

práce Nové svobody. Odmítali jsme třeba článek, v němž byl vzat v ochranu kapitulant Hácha, ale plně jsme souhlasili s jinými články, jsem rád, že Rudolf¹¹⁶ má s námi řadu názorů shodných, a rád jsem slyšel, že nepomýšlí na aktivitu. Může se uplatnit jinak.“¹¹⁷

Gottwald se vyjádřil také ke skupině londýnských komunistů, sdružujících se kolem časopisu *Mladé Československo*: „S našimi v Londýně máme řádný styk. Velmi často jim radíme. Chtějí se řídit našimi směrnicemi, ale velmi často mlčí ke svinstvu. My jim prostě nerozumíme, jako nerozumíme Mladému Československu. Nejsme s ním spokojeni. Je to list, který vede přízemní politiku...není to list náš.“ Doporučil, aby se *Mladého Československo* sbližovalo s *Novou Svobodou*: „Chtělo by to společné redakční kruhy. Poradte se o tom. Přiznávám, že by to velmi mnoho znamenalo.“¹¹⁸

Po Gottwaldově odjezdu z Kujbyševa byl Laušmanovi doručen vzkaz, že byl Gottwald s rozhovory velmi spokojen. Ve zprávě byla opět zdůrazněna potřeba vytvoření „národní fronty, národní jednoty“ jako základny k pozdějšímu „nástupu“, a doporučení, že je „zatím netřeba konečné cíle vyzdvihovat“.¹¹⁹

Po prvních rozhovorech přemýšlel Laušman o tom, zda byla Gottwaldem vylíčená koncepce míněna „doopravdy“. Jak připomíná jeho dlouholetý spoluvězeň z ruzyňské cely Štefan Pagáč, Laušman znal komunisty velice dobře z prvorepublikové politiky. Ale v době, kdy byla válečná situace SSSR v nejkritičtější fázi, „se mu jeví v docela jiném světle. Byli prý „sklícení, politování hodní“. Zastávali stanovisko, že se musí udělat vše pro úspěšné obnovení „demokratické republiky“. Mluvili o zájmech národa a o demokracii.¹²⁰ Na druhou stranu ale Laušman ve svých pamětech vzpomíná, že byl nejvíce zneklidněn tím, že se vyhýbali otevřeně přihlásit k socialismu: „Trvali na tom, že dosažení státní neodvislosti je a musí být alfou a omegou našeho společného podnikání, společných snah všech politických směrů bez rozdílu.“ Celkem však prý věřil, „že to [komunisté] myslí s Československou věcí upřímně, že máme co dělat s novou komunistickou stranou, která zájem republiky klade nade vše...“¹²¹

Bezprostřední dojmy sděloval korespondencí do Londýna ještě v době prvních rozhovorů. Čaplovičovi v telegramu ze 17. října napsal: „Sovětské politické kruhy jsou pro naši úplnou samostatnost. Mají zájem na naší poctivé spolupráci, ale konfederaci s nimi na nás nežadají. Naše kritické stanovisko k proklamované konfederaci bylo tedy správné,

¹¹⁶ „Rudolf“ = Rudolf Bechyně.

¹¹⁷ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

¹²⁰ PAGÁČ, s. 12.

¹²¹ LAUŠMAN, *Kdo byl vinen?*, s. 29.

odpovídalo též názorům zdejších krajanů i našich doma. Sověty jsou o všem velmi dobře informovány. Cítím, že posuzují správně lidi i věci. Jsou pro spolupráci všech opravdu demokraticko-lidových prvků i po válce. Kladou důraz na smýšlení domova. Dnes očekávají od nás soustředěného boje proti hitlerismu. Dohodni se o tom se soudruhy i Noskovými přáteli a zanechte na půdu Státní rady. Jednotě národního zápasu nutno podřídit všechno. Nejvyšší rezervovanost i nadále nutná.“¹²²

2.3. Vztah Mladého Československa a Nové svobody

Jak už bylo zmíněno, Laušman rozebíral v prvních rozhovorech nevyjasněný poměr londýnských komunistů ke skupině sociálních demokratů. Vztah mezi oběma tamními levicovými tábory nebyl ideální. Komunisté v Londýně se po útoku nacistického Německa na Sovětský svaz v červnu 1941 snažili o spolupráci s Benešem a vládou.¹²³ U sociálních demokratů kolem časopisu *Nová svoboda* docházelo k právě opačné tendenci. Jejich rivalita se začínala zřetelněji projevovat během léta 1942, kdy se na stránkách londýnského prokomunistického týdeníku *Mladé Československo*¹²⁴ objevila ostrá kritika některých článků *Nové svobody*. Útoky směřovaly především na Bechyněho, ale i na Laušmana. Ten byl např. napaden za článek „Sjednocovací snahy socialistické za minulé války“ z prosince 1941, ve kterém litoval nejednoty socialistického hnutí, které prý „hořelo pro sjednocení za války, ale upadlo do starých sporů po válce“.¹²⁵ Pisatel J. L. z *Mladého Československa* se Laušmana ve článku „K otázce jednoty dělnické třídy“ ale ptá: „Jaké jsou ty staré spory? Šlo snad o

¹²² NA, Laušman, k. 21, B. Laušman J. Čaplovičovi 17. 10. 1942.

¹²³ K obratu londýnských komunistů ve věci spolupráce s londýnskou vládou KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 183-190.

¹²⁴ Mladé Československo vzniklo v exilu již v červenci 1939 jako levicová mládežnická organizace navazující na předválečný Svaz mladých. Zpočátku mělo sdružení fungovat na bázi již zmiňované „lidové fronty“ a sjednotit tak československou exilovou mládež k obraně demokracie a k odporu proti fašismu. Po uzavření sovětsko-německé smlouvy v srpnu 1939 organizace postupně ztrácela nadstranický charakter, sledovala prokomunistické stanovisko a k československému odboji zaujala rezistentní postoj. V této krizové situaci mělo k udržení vlivu mezi mládeží sloužit založení časopisu *Mladé Československo* v dubnu 1940. Postupně docházelo k vylučování části členstva. Pro neuposlechnutí stranického rozkazu KSČ byl v polovině roku 1941 vyloučen tajemníkem organizace Ottou Šlingem první redaktor časopisu Ota Ornest. Mladé Československo se stalo satelitní organizací KSČ ve Velké Británii. Stejnomený týdeník sloužil jako platforma k prezentaci stanovisek londýnského vedení KSČ. Nová redakční rada byla složená z komunistů Václava Noska, Bohuslava Laštovičky, Viléma Nového, Ivana Petrušáka a Jozefa Valo. Pro stvrzení kontinuity časopisu byli dále členy redakční rady sociální demokrat a předseda organizace Mladé Československo Otakar Fanta a národní socialista novinář Jiří Langstein-Hronek. Příspěvateli např. Vlado Clementis, Eduard Goldstücker, Karel Kreibich, Pavel Reimann, Griša Spurný a Anežka Hodinová-Spurná. SRBA, s. 73-75, 399-402.

¹²⁵ LAUŠMAN, Bohumil, „Sjednocovací snahy socialistické za minulé války“, s. 194-197. Na rozbití socialistické jednoty doplatil podle Laušmana především „pracující lid, dále socialism a demokracie, a v neposlední řadě i stát.“

nedůležité maličkosti? Nikoli, nešlo o nic menšího než o osudovou otázku, zda nová republika bude socialistická či kapitalistická, zda bude orientována na socialistický východ či na kapitalistický západ. Není-li v takovéto otázce jednoty a jasna, nemůže samozřejmě býti žádné pevné politické jednoty.“¹²⁶

Situace nebyla příznivá Laušmanovu přání „jednoty socialistického a dělnického hnutí“, pro které se vyslovoval v jednáních s Gottwaldem¹²⁷ a předtím i v rozhovorech s komunisty v Londýně. Jak uvedl do vyšetřovacího protokolu v ruzyňské věznici 22. února 1954: „Představitelé Komunistické strany Československa v Anglii s tímto mým názorem nesouhlasili a byli pro zachování několika socialistických stran v osvobozeném Československu.“¹²⁸

V rozhovoru s Laušmanem vyjádřil Gottwald s lidmi kolem *Mladého Československa* nespokojenost.¹²⁹ Londýnští komunisté neměli v té době dostatek intencí od sovětského vedení KSČ a v řadě otázek museli postupovat samostatně. Od vstupu Sovětského svazu do války až do Laušmanova odjezdu do SSSR pravděpodobně neobdrželi přesné instrukce o postupu vůči „levicovým“ sociálním demokratům.¹³⁰ O tom, že se obávali Laušmanovy cesty do Sovětského svazu, podává zprávu tehdejší pracovník informační služby ministerstva zahraničních věcí Julius Firt ve svých *Záznamech ze starých deníků*: „Londýnští komunisté věděli, že Laušman bude vystupovat v roli kurýra Bechyněho a že se také pokusí náležitě očernit komunistické členy Státní rady u Gottwalda. Tehdy mne Nosek¹³¹ požádal, abych mu intervencí u Šrámka pomohl Laušmanově cestě zabránit. Šrámek Noskovi vyhověl a s prezidentem o věci promluvil – ovšem marně.“¹³² Není tedy možné souhlasit s tvrzením J. Horáka, že komunisté od vstupu SSSR do války využili kontaktů s „levicovými“ sociálními

¹²⁶ *Mladé Československo*, č. 14(44), roč. 1942, July 18, s. 3. Odmítání hesla „sovětské republiky“ bylo moskevským vedením KSČ podrobena kritice už v návrhu rezoluce ze 17. 5. 1941: „Ve znamení boje za právo na sebeurčení klademe také otázku vztahů českého a slovenského národa k Sovětskému svazu. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že je nesprávné vytyčovat nyní heslo české nebo slovenské Sovětské republiky“. JANEČEK, s. 817.

¹²⁷ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

¹²⁸ AMV, ZV 127 MV, Laušman, vyšetřovací spis proti Bohumilu Laušmanovi č. 4, výslech ze dne 22. 2. 1954, s. 147-148.

¹²⁹ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

¹³⁰ O poměru vůči ostatním stranám se mluví v návrhu rezoluce o úkolech KSČ ze 17. 5. 1941, tedy ještě před vstupem SSSR do války: „Stálým úkolem zůstává zlikvidovat zbytky bývalé sociální demokracie a české socialistické strany a vytvořit z komunistické strany jedinou stranu české dělnické třídy.“ JANEČEK, s. 820.

¹³¹ Václav Nosek, 1892-1955, komunistický politik, 1921 člen KSČ, 1924-1938 funkcionář Rudých odborů, od roku 1929 člen Ústředního výboru KSČ, 1939 emigrace Velká Británie, 1941-45 člen Státní rady v Londýně, od roku 1942 její místopředseda. 1945-1953 ministr vnitra, 1953-55 ministr pracovních sil. 1945-54 člen předsednictva ÚV KSČ.

¹³² FIRT, s. 92-93.

demokraty na půdě Státní rady a v Československo-britském klubu pro přátelství k dohodě o společném postupu a „infiltraci sociálních demokratů ve velkém měřítku“.¹³³

Laušman cítil potřebu větší spolupráce levice v Londýně. Rozhodl se vztah obou skupin řešit. Jednání o součinnosti *Nové svobody* s *Mladým Československem* se uskutečnilo už před Laušmanovou cestou do Sovětského svazu. Např. Fierlinger ve zprávě Gottwaldovi už 3. prosince 1941 vyjádřil přesvědčení, že „širší spolupráce – původně dojednávaná – přijde k uplatnění“.¹³⁴ K tomu ovšem nedošlo. Laušman musel začít vyjednávat znovu. V Kujbyševě vedl s komunisty na toto téma několik rozhovorů. Do svých poznámek si zapsal pravděpodobně Borkovu kritiku londýnských komunistů z 23. října: „Není však třeba, abychom ke všemu, co se děje v Londýně, mlčeli. Neštěstím je, že tam máme bezvýznamné lidi. Že jsme všichni uvázli tady. Vašek¹³⁵ je starý dobrák, ale politice nerozumí. Teď ho páni cpou stále dopředu, má pořád nějaké projevy a nevidí, že to je jenom proto, aby nás zatáhli do řady těch, kdož nesou zodpovědnost a budou se zodpovídat. Proto je na druhé straně lepší, když tam nejsme.“¹³⁶

Naléhání pro usmíření a postupné sblížení obou listů se ale v Londýně nesetkalo s pochopením ani na jedné straně. Situace se naopak vyostřila. Novou vlnu napětí vyvolal Bechyněho zářijový článek „Historické proměny“, ve kterém autor navrhoval pojitit poválečnou bezpečnost „našeho malého národa“ státoprávním poměrem k Sovětskému svazu.¹³⁷ Václav Nosek označil ve Státní radě článek za protisovětskou provokaci.¹³⁸ Na stránkách *Mladého Československa* Bechyněho názory ostře odmítl Vilém Nový¹³⁹, který Bechyňovi připomněl, že „dnes je na programu jediná věc - boj za národní svobodu“¹⁴⁰. Upozornil tak skupinu *Nové svobody* na rezervovanost komunistů v otázce poválečných

¹³³ HORÁK, s. 42-43.

¹³⁴ Archiv Národního muzea, dále jen ANM, Pozůstalost Zdeňka Fierlingera, inv. č. 308, k. 16, Z. Fierlinger K. Gottwaldovi 3. 12. 1941. Tato poznámka je učiněna v souvislosti se zprávou o jednom z čísel *Nové svobody*.

¹³⁵ „Vašek“ = V. Nosek.

¹³⁶ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

¹³⁷ BECHYNĚ, Rudolf, „Historické proměny“, *Nová svoboda*, č. 9, roč. XVIII, September 1942, s. 178-181, kde na s. 181 píše: „My Čechové a Slováci – takové jest moje osobní přesvědčení – máme tváří v tvář tragickým zkušenostem staré i nové historie hledati víc, než pouhou přátelskou smlouvu se Sovětským svazem, to jest, máme hledati státoprávní poměr k němu, a to v zájmu své národní svobody a samostatnosti... Když jsme ochotni vzdáti se pro česko-slovensko-polskou federaci dobrovolně některých atributů státní suverenity, pak jděme raději na celou práci a dejme si velikou odvážnou myšlenku, abychom byli právi nové historické situaci, v níž se ocitáme, a učíňme pro ni, co jsme ochotni učiniti stejně.“

¹³⁸ FIRT, s. 93.

¹³⁹ Vilém Nový, 1904-1987, novinář a komunistický politik, za První republiky komunistický funkcionář a novinář na Moravě, 1939 emigrace do Velké Británie, 1945-49 šéfredaktor *Rudého práva*, člen Ústředního výboru KSČ a poslanec Národního shromáždění. 1949-1954 vězněn. 1963-68 rektor Vysoké školy politické ÚV KSČ, člen ÚV KSČ, poslanec Národního shromáždění, od r. 1969 Federálního shromáždění.

¹⁴⁰ NOVÝ, Vilém, „O budoucnost malého národa“, *Mladé Československo*, č. 24(54), roč. 1942, October 17, s. 3. „I když jednou malé národy budou hledat státoprávní poměr k velkým pokrokovým a socialistickým národům, budou s nimi v poměru rovný s rovným, a nikoli jako bezmocný chlapec ve strejčkově klínu.“

poměrů. V témže čísle *Mladého Československa* se navíc objevila v rubrice „Historiky o lidech a věcech“ poznámka zpochybňující délku Laušmanovy cesty do Sovětského svazu a ironizující její soukromý charakter.¹⁴¹

Pro Laušmanovu snahu to byly další citelné rány. Na druhou stranu tato situace poskytovala šanci ukázat „krajanům“ v Sovětském svazu, že je schopen a ochoten hrát roli prostředníka a vyjednávat kompromisní řešení. Zprostředkování příměří a přípravu budoucí spolupráce mezi londýnskými komunisty a skupinou *Nové svobody* viděl po poradách v Kujbyševě jako jeden ze svých hlavních úkolů. Posílal usmiřovací dopisy na obě strany. V jednom z nich z 25. listopadu doporučoval „soudruhům“ z *Nové svobody*, aby polemiku *Mladého Československa* chápali. I když u článku Viléma Nového nevyloučil „jisté ovlivnění pravicí“, upozornil, že „byl diktován zájmy o Sovětský svaz, který si musí počínat velmi obezřetně“. K Bechyněho článku poznamenal, že vyšel v nevhodnou dobu.¹⁴²

Stejně datum má i dopis Václavu Noskovi, ve kterém Laušman vidí jako příčinu nedorozumění taktiku komunistů přikazující rezervovanost v otázce budoucích poměrů. K polemice Nového s Bechyněm napsal: „Když jsme to s Moravským četli, řekli jsme si, že vystřelil v nevhodné chvíli. Totiž Bechyně. Proto jsem mu to hned psal... Že se vy ozvete (Vy z MI[adého] Č[eskoslovenska]), to jsme čekali. Shodli jsme se také v tom, že odpověď Bechyňovi je psána toporem a ne perem. Jeden z Vašich lidí mluví proti „přízemním polemikám“. Mladé Československo polemizovalo však s Novou Svobodou ze sklepa. Ze sklepa proto, poněvadž levice v emigraci je dnes – jak se domnívám zmatena.¹⁴³ Bechyně, který pro svůj zdravotní stav již nikdy nepůjde do politické aktivity, který však vidí dál než na špičku nosu, měl právo a povinnost, aby svůj názor řekl. S tou povinností však přišel předčasně. To se mu mělo vytknout a nikoli to, že veřejně řekl, co Vy tajíte... Taktiku lze podřizovat zásadám jen do určitých mezí.“¹⁴⁴ Laušman dále kritizoval častou a aktivní účast členů KSČ v Londýně na některých provládních akcích¹⁴⁵ a dopis uzavřel slovy: „Milý

¹⁴¹ *Mladé Československo*, č. 24, roč. 1942, s. 2, „Laušmanova výprava do SSSR nemá oficiálního charakteru. Bylo nám řečeno, že tam nejel ani jako pověřenec svých sociálně demokratických přátel, nýbrž pouze, aby studoval poměry v Sovětském svazu a při tom navázal osobní styky s tamnějšími československými politiky.“

¹⁴² NA, Laušman, k. 21, B. Laušman „soudruhům“ 25. 11. 1942.

¹⁴³ Ve stejný den upozorňoval Laušman v dopise i Gottwalda na negativní důsledky komunistické taktiky spolupráce s Londýnskou vládou: „Mladé Československo – jestliže to bylo nutné – mohlo říci své stanovisko, ale jinou formou, ne tak, aby přispělo ke zmatkům v levici. Myslím, že Vaši lidé v Londýně – prosím, abys to nepovažoval za žalobu – v posledních měsících jdou pod heslem národní jednoty příliš napravo a že nic tím nedosáhnou.“ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman K. Gottwaldovi 25. 11. 1942.

¹⁴⁴ Tamtéž, B. Laušman V. Noskovi 25. 11. 1942.

¹⁴⁵ Tamtéž, Laušman Noskovi dále píše: „Své stránky [*Mladé Československo*] propůjčuje docela zbytečně mužům vyslovené pravice, jejichž poměr k Sov[ětskému] svazu byl vždy při nejmenším dvojaký. Někde foukali z huby studené a jinde teplé. Nechci vzpomínat minulých dob. Ale událostí posledních dnů:

a) V září napíše Bechyně článek.

Nosku, jde mně jenom o to, aby se lidé, kteří to upřímně myslí s československou věcí i s věcí socialismu, sblížili, více si věřili, vzájemně se doplňovali. Ovšem, musejí to být lidé celí a pevní, skuteční socialisté a nikoliv konjunkturalisté. Proto jsem v dohodě se Zdeňkem psal již před měsícem do Londýna (přispěly k tomu i rozhovory s Vašimi), aby se N[ová] S[voboda] a Ml[adé] Č[eskoslovensko] doplňovaly (socialistická revue a politický týdeník), aby hledaly jednotnou linii, jednotně postupovaly, přičemž revue může jíti dál než týdeník... Jednota národního zápasu je nutná. Proto i já se tak často prohýbám.“¹⁴⁶

I přes tyto snahy se zatím žádné náznaky spolupráce *Nové svobody* s *Mladým Československem* neuskutečnily. 2. prosince napsal Ján Čaplovič Laušmanovi, že sice *Nová svoboda*, *Nové Časy* a *Mladé Československo*¹⁴⁷ vytvořily „kartel nových časopisov“, to ale podle něho nebylo seskupení politické. Sloužilo ke společnému postupu ve věci tiskárny, kterou měly všechny tři časopisy společnou. Z dopisu je patrná Čaplovičova nechuť s londýnskými komunisty spolupracovat. Snažil se Laušmanovi připomenout, že „sa však Mladé Československo predtým nechovalo proti nám najkrajšie: o tvojej ceste prinieslo poznámku v smysle Rasputinovo¹⁴⁸ vzkazu k vám, že je to čiste tvoja súkromná cesta a celý tón poznámky bol nám akýsi podivný“.¹⁴⁹

Ve věci polemiky mezi *Novou svobodou* a *Mladým Československem* se Laušman ve své korespondenci snažil vystupovat opatrně. Obrat je znatelný od 8. prosince, kdy mu Kopecký vzkázal, že „Nový je vůl a že dostane z Ufy pořádný nos“.¹⁵⁰ V dopise Bechyňovi ze 14. prosince proto Laušman mohl napsat: „S rozhovory s krajany jsem spokojen... Vystřelil jsi předčasně, ale můžeš klidně spát. Klidněji než Nový. Článek byl přímo studován na zdejších úředních místech, kde bylo trochu obav, aby neublížil svazu.“¹⁵¹ Laušman postupně získával u vedení KSČ v Sovětském svazu důvěru.

b) Dne 16. října Nový roznesl za to B. na kopytech v Ml[adém] Č[eskoslovensku].

c) Dne 17. října koná se manifestace pro naši armádu „pod záštitou min. Masaryka, Ripky, Ingra a člena Státní rady Noska!!!“

d) Dne 20. října deník čs. Vojska, za nímž stojí M[inisterstvo] N[árodní] O[brany], ...že tam pan min[istr] Ingr pronesl bojovnou řeč ... že Mladé Československo bylo organisátorem manifestace...

e) V listopadu se pak dozvíme v Kujbyševě či Buzuluku to, co jsme se nedozvěděli v Londýně: že za ty a ty funkcionáře reakce a vydavatele Ml[adého] Č[eskoslovenska] zakročoval ten a ten Váš člen S[tátní] R[ady] na MNO, aby nemuseli rukovat (a mohli patrně dělat tuto „internacionální“ politiku), že ten a ten váš funkcionář se vůbec nehlásil k odvodu, ačkoliv jiné posílá na vojnu atd. – Prostě, ve všem cítíš, jak páni milují levici a jak to myslí... Mohl bych pokračovat, ale je to zbytečné.“

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Od roku 1943 mělo být *Mladé Československo* přejmenováno na *Nové Československo*.

¹⁴⁸ „Rasputin“ = Hubert Ripka.

¹⁴⁹ NA, Laušman, k. 20, J. Čaplovič B. Laušmanovi 2. 12. 1942.

¹⁵⁰ Tamtéž, k. 24, poznámky B. Laušmana.

¹⁵¹ Tamtéž, k. 21, B. Laušman R. Bechyňovi 14. 12. 1942. K otázce státoprávního poměru k SSSR zde Laušman nastínil svou představu: „Nutno postupovat opatrně. Státoprávní poměr, jak jsme o tom mluvili. Něco lepšího

2.4. Situace v londýnském exilu

14. listopadu 1942 došlo k velké rekonstrukci exilové vlády. Výměna ministrů byla způsobena vládní krizí, vzniklou mimo jiné i spory o financování odboje z československé zbrojařské akce ve Velké Británii, především společností Caswick. Odstoupit z vlády byl tehdy donucen sociální demokrat J. Nečas poté, co zveřejnil k této věci materiál způsobem, kterým se dopustil indiskrece vůči Státní radě i britským úřadům.¹⁵²

Právě s Nečasem se Laušman odcizil už při vzniku první exilové vlády v červenci 1940, kdy se ministři stali sociální demokraté J. Nečas, F. Němec a J. Bečko. Těžce nemocný Nečas se tehdy v dopise Benešovi velmi přimlouval, aby Laušman nebyl jmenován členem vlády. Neustálé uvádění své osoby ve spojitosti s Karlem Ladislavem Feierabendem¹⁵³, M. Hodžou, Š. Osuským nebo s gen. Lvem Prchalou viděl mj. jako zřejmý úmysl, který ho měl zdiskreditovat a dopomoci tak Laušmanovi k funkci ve vládě.¹⁵⁴

Rozpor mezi Laušmanem a sociálnědemokratickými ministry Šrámkova kabinetu se ještě více prohloubil poté, co se na půdě Státní rady sblížil s R. Bechyněm, se kterým začali kritizovat vládu a především poměry v armádě. Podle K. L. Feierabenda tím ovšem chtěli docílit Laušmanovo jmenování civilním ministrem národní obrany.¹⁵⁵ Laušman ve svých pamětech píše, že tehdy ale hájil zásadu, „že Státní rada musí mít právo kritiky vládní politiky i vojenské správy a že toto právo by mělo být pro Čechoslováky při nejmenším tak posvátné, jako je pro Angličany“.¹⁵⁶ V této práci bude ještě později důležitá další část Laušmanova textu, ve které odmítá, že by usiloval o ministerský post: „Tehdy jsem po prvé slyšel, že hájením tohoto demokratického principu pěstují „bolševické manýry“. Přišel s tím jeden člen čs. vlády v exilu, k čemuž jiní moji odpůrci později ještě dodávali, že kritisuji proto, abych se stal ministrem. Mojí odpovědí bylo, že když po smrti Ing. Jar. Nečase mně prezident republiky členství ve vládě nabídl, poděkoval jsem mu za projev důvěry, ale do vlády jsem nešel, vstoupil tam V. Majer.“¹⁵⁷

než-li má např. Liberální republika mongolská, která je samostatným státem, ale má se SSSR dalekosáhlé smlouvy vojenskou, politickou i hospodářskou. A jde jí to k duhu.“

¹⁵² Z vlády nakonec odešel i Nečasem kritizovaný akcionář Caswicku E. Outrata. KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 109-110.

¹⁵³ Karel Ladislav Feierabend, 1891-1969, agrární a národněsocialistický politik, za Druhé republiky a v protektorátu ministr zemědělství, 1940 emigrace Velká Británie, člen exilové vlády, 1940-1941 státní ministr, 1941-1945 ministr financí.

¹⁵⁴ Podle Nečase usiloval Laušman o funkci tajemníka MNO nebo o místo „kdekoliv jinde“ ve vládě. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 101, s. 123.

¹⁵⁵ FEIERABEND, s. 60.

¹⁵⁶ LAUŠMAN, *Kdo byl vinen?*, s. 26-27.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 27.

Události v Londýně se Laušman snažil pozorně sledovat. Do souvislosti s rekonstrukcí exilové vlády je možné uvést obrat v jeho záměrech. Ve své korespondenci se několikrát zmiňuje o tom, že by rád v Sovětském svazu zůstal jako soukromá osoba nebo jako voják. Benešovi dokonce 5. listopadu poslal žádost o souhlas s nástupem do vojenské služby u formující se československé jednotky v Sovětském svazu.¹⁵⁸ 18. listopadu mu ale Čaplovič napsal, že mají mít sociální demokraté ve vládě i nadále tři ministerská křesla a kdyby byl Laušman v Londýně, už by se o jejich obsazení jednalo: „Ja osobne nepovažujem terajšiu vládu za nejak obzvlášť silnú a trvanlivú... s[oudruh] Nečas všetko to však ťažko nesie a je vážne chorý, ale moja mienka je, že už prv potreboval liečenie a nie úrad. Nastalú zmenu i Rudolf oceňuje kladne a víta.“¹⁵⁹ V dalším dopise z 2. prosince mu Čaplovič zopakoval: „Franta¹⁶⁰ drží nateraz dva samostatné rezorty...“¹⁶¹ Po obdržení těchto zpráv, aniž by od prezidenta dostal odpověď, už Laušman s dalším pobytem v SSSR nepočítal, když „soudruhům“ z *Nové svobody* 14. prosince oznámil datum svého odjezdu do Anglie, který byl stanoven na 5. až 15. ledna.¹⁶² Důvodů k tomuto jednání může být ovšem více. Laušman mohl být k návratu nucen Fierlingerem a komunisty, kteří s ním už počítali pro svou taktiku v Londýně. Další varianta se může týkat toho, že se setrváním v Sovětském svazu od začátku nepočítal a svým jednáním se snažil zdůraznit soukromý charakter své cesty.¹⁶³

¹⁵⁸ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman E. Benešovi 5. 11. 1942. Dále např. „soudruhům“ z *Nové svobody* 25. 11. 1942 napsal: „Dovolená mně vyprší koncem prosince, neboť jsem žádal presidenta o tříměsíční dovolenou bez cesty. Najednou mně Maxa poslal telegram, že mně byla dovolená prodloužena do konce pobytu v SSSR. Pěkně děkuji. Rád bych zde zůstal jako soukromník anebo jako voják. Požádal jsem m.j. pana presidenta o souhlas k nástupu, jakmile jednotka půjde na frontu. Nedostanu-li souhlas, pak věřte, že velmi nerad se chci okolo Nového roku vydat na zpáteční cestu. Nerad ne proto, že bych se bál torpéd a bombiček, ale proto, poněvadž se mně zde líbí, poněvadž vše se běře opravdověji, je více upřímnosti.“ Tamtéž, B. Laušman „soudruhům“ 25. 11. 1942.

¹⁵⁹ NA, Laušman, k. 20, J. Čaplovič B. Laušmanovi 18. 11. 1942.

¹⁶⁰ „Franta“ = František Němec.

¹⁶¹ NA, Laušman, k. 20, J. Čaplovič B. Laušmanovi 2. 12. 1942.

¹⁶² Tamtéž, k. 21, B. Laušman „soudruhům“ 14. 12. 1942.

¹⁶³ Aby Laušman získal větší svobodu v jednání, neustále zdůrazňoval, že do Sovětského svazu necestuje jako oficiální představitel londýnského odboje. K demonstraci soukromého rázu cesty se rozhodl vystačit s platem místopředsedy Státní rady a nežádat o podporu vládu. Proto se při jakémkoliv zpochybnění privátního charakteru cesty ostře ohradil. Ministru financí K. L. Feierabendovi např. 20. 10. 1942 už z Kujbyševa napsal: „Dostal jsem zprávu, že jste v rozhovoru s některými členy vlády projevil zájem o finanční úhradu mé cesty do SSSR, při čemž jste prohlásil, že ji vláda nemůže hradit. Jsem nucen doznat, že Váš zájem si nedovedu dost dobře vysvětlit, poněvadž mě ani nenapadlo, abych právě vládu žádal o podporu... Jinak jsem rozhodnut i nadále vyjít s tím, co mně náleží a mohu Vás ubezpečit, že bych raději jedl jednou denně, než bych si dovolil požádat o pomoc vládu, jejíž ministr financí ve svých starostech o hospodaření se státními prostředky jde tak daleko, že se stará nejenom o to, oč se starat má, ale i o to, kde jeho starost je při nejmenším bezpředmětná.“ Tamtéž, B. Laušman K. L. Feierabendovi 20. 10. 1942. Reakci ve vládě na Laušmanův dopis si 18. 11. 1942 zaznamenal Jan Opočenský do svého deníku: „Laušman poslal Láďovi sprostý dopis, že se vyjádřil před pěti ministry, že jeho cestu do Ruska nebude platit. Psal mu, že o to nežádal a že raději nebude žrát, než aby žádal peníze od ministra, který nemá pochopení pro důležitost cesty. Láďa mu odpověděl, že to není pravda, že se tak nevyjádřil před žádnými ministry ani kým jiným, a že se ta otázka nepostavila a proto se neměl příležitost k ní vyjádřit. Kdyby se měl příležitost vyjádřit, tak by jistě byl pro zaplacení té cesty. Ukázal dopis jeho členům vlády a ti mu

Ještě před rekonstrukcí vlády Laušman dostal od F. Němce zprávu, že se uvažuje o jeho kandidatuře na úřad místopředsedy ve Státní radě. Ve stejnou dobu mu Maxa sdělil, že kandidátů je mnoho a že vzhledem k jeho pobytu v Sovětském svazu se s ním na tuto funkci nepočítá. Laušmana pobouřilo, že musí odpovídat najednou na dva telegramy, které „se vzájemně bijí, ačkoli Maxa i Němec s některými dalšími členy S[tátní]R[ady] se scházejí a v postupu na půdě státního zřízení [se] radí“.¹⁶⁴ Do Londýna Maxovi a Němcovi poslal zprávu, že mohou „zařídít vše tak, jak vyžaduje situace“ a svým kolegům z *Nové svobody* napsal: „Jinak Vás mohu ubezpečit, že se nebudu cítit v nejmenším dotčen, nebudu-li vůbec v předsednictvu. Po tom loňském handlování, kdy soudruzi pustili předsednictví, nacpali mne do prvního místopředsednictví a potom byli překvapeni, že to je druhé místopředsednictví – nemám věru na tom zájem.“¹⁶⁵ Do této funkce byl nakonec jmenován Čaplovič.

Laušman sledoval i situaci uvnitř sociálnědemokratického Socialistického klubu, známého též jako Devítka. Ten byl i přes značné spory vytvořen 12. března 1941, jeho předsedou se stal R. Bechyně a jednatelem B. Laušman.¹⁶⁶ Na činnost tohoto klubu byly už od počátku rozdílné názory. Zatímco Bechyně se z klubu snažil vytvořit oficiální zahraniční vedení sociální demokracie s formálním vedením, „vládní“ sociální demokraté prosazovali volnější útvar, protože by podle nich Bechyněm navrhovaná forma znamenala „nebezpečí tříštění československého národa“.¹⁶⁷

Existenci Devítky neustále provázela řada sporů. Některé z nich, především nejasnosti ve vztahu ke komunistům a s tím související otázka jednoty „dělnického hnutí“, byly hlavním důvodem ke konání jedné z konferencí klubu. Ta se sice uskutečnila 9. června 1942 až po Laušmanově odjezdu do Sovětského svazu, jeho tehdejší názory ale zastupovali kolegové z *Nové svobody* podpoření sociálními demokraty v armádě, kteří sepsali *Prohlášení k současné politické situaci*. V tomto dokumentu bylo požadováno, „aby byly položeny pevné a trvalé základy pro sjednocení dělnické třídy“ a to vzhledem k tomu, že „i doma je už dělnictvo jednotné... jen pakt sovětsko-německý dočasně spolupráci dělnictva přerušil.“ Prohlášení apelovalo na větší zastoupení levice ve vládě: „Je to dnes jistě Říjnová revoluce

potvrdili, že se tak nevyjádřil.“ *Válečné deníky Jana Opočenského*, ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan ml. – ČECHURA, Jaroslav – NĚMEČEK, Jan (eds.), Praha 2001, s 254.

¹⁶⁴ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman „soudruhům“ 5. 11. 1942.

¹⁶⁵ Tamtéž. Laušman zde připomíná chování vládních sociálních demokratů, kteří v říjnu 1941 podpořili Bechyněho nedobrovolný odchod z funkce předsedy Státní rady. Jejich jménem poté J. Bečko nabídl místopředsednictví ve Státní radě B. Laušmanovi, který s ohledem k Bechyněmu odmítl. Ten ale chtěl „novému představiteli levice“, mladému a perspektivnímu politikovi, pomoci a doporučil mu na místopředsednictví kandidovat. Ze slíbeného prvního místopředsednictví ale získal Laušman druhé místopředsednictví.

¹⁶⁶ Členy výboru byli dále F. Němec, J. Nečas, J. Čaplovič, Jurnecková, P. Viboch, J. Bečko a V. Majer.

¹⁶⁷ HORÁK, s. 42.

ruská, která posiluje a burcuje vědomí našeho lidu. Bylo by nemoudré tuto skutečnost si nepřipustit a nebrat ji plně v úvahu. K tomuto přesvědčení jistě dospěl náš pracující lid... Na základě uvedených skutečností se domníváme, že dnešní československá vláda není výrazem vůle a smýšlení lidu doma, který ona zastupuje a jemuž má být odpovědna... [Národní fronta] je dnes nutnou a souhlasíme s ní. Avšak tak jako socialisté dosud tvořili vládu s převážnou většinou pravicovou, tak pravice musí dnes pochopit, že vývoj jde proti ní a podřídit se tomu. Nepochopí-li to, musí být k tomu donucena. Socialisté nemohou dále ustupovat.“¹⁶⁸

Konference došla ve svém závěru ke kompromisu. V odpovědi sociálním demokratům v armádě byla sice zamítnuta interpretace, podle které nesla vinu za rozkol „dělnické třídy“ skupina „sociálně reformní“, byl ale vysloven souhlas s tím, že „čs. zahraniční vláda není představitelkou vůle lidu doma a většiny zahraniční emigrace“. Vyjádření k apelu pro větší zastoupení levice ve vládě znělo: „Ani my, jako příslušníci bývalé sociální demokracie, nemáme práva, abychom se vydávali za jediného představitele dělnické třídy. Zesílení vlivu socialistů ve vládě je současně také otázkou zastoupení těch složek dělnického hnutí, které v ní dosud nejsou – komunistů. Nedostatečné zastoupení socialistů ve vládě souvisí jak s tímto faktorem, tak také s okolností, že v táboře levice – a tím rozumíme příslušníky všech socialistických stran – nebylo dosud dosaženo ani ideového jasná, ani dohody o společném postupu.“¹⁶⁹

Pro Laušmanovo vyjednávání s komunisty v Sovětském svazu bylo tedy směřodonné, že se dohoda sociálních demokratů přímo nezříkala „sjednocování socialistického hnutí“ a vyslovovala se pro větší zastoupení levice v exilové vládě. I Čaplovič se ve své korespondenci 18. listopadu zmiňuje o zlepšování vztahů s „vládními“ sociálními demokraty: „Najmä v našej deviatke, zdá sa mi, je nádej na konstruktívnejšiu a užšiu spoluprácu. Oba naši ministri pred riešením [vládní] krizy sa poshovárali aj s Rudolfom a boly to tuším rozhovory k obapolnej spokojnosti, podobne jako aj druhý rozhovor Rudolfov so šéfom. Ja sa dívám sice s rezervou, ale s očakávaním ďalšieho zlepšenia na vývoj pomeru medzi nami. Len škoda, že si ešte nie tu a nie si účastný na všetkom.“¹⁷⁰ K otázce usmířování sociálních demokratů se Laušman tehdy ve své korespondenci do Londýna nevyjadřoval, Čaplovič ho v témže dopise o to také požádal: „Prosím Ťa len, aby si si aj Ty ukladal istú rezervovanosť /ktorú od nás žiadaš/ při posuzovaní tunajších pomerov. Obávam sa, že si už príliš dlho preč odtiaľto a že jednak

¹⁶⁸ *Prohlášení k současné politické situaci*, podepsané V. Holubem 3. 4. 1942. HORÁK, s. 43-44.

¹⁶⁹ HORÁK, s. 44-45.

¹⁷⁰ NA, Laušman, k. 20, J. Čaplovič B. Laušmanovi 18. 11. 1942.

nepočítáš dost' s vývojom tunajších pomerov od tvojho odchodu; jednak máš nejaké nie dost' spoľahlivé informácie...“¹⁷¹

V této souvislosti dále Čaplovič Laušmanovi napsal: „Ty máš sklon prenáhlovať sa v úsudkoch i v reagovaní a škodíš tým i veci i sebe.“¹⁷² Právě tato poznámka dobře vystihuje Laušmanovu osobnost. Čaplovič mu zde připomíná jeho často emotivní jednání. Jak bude zmíněno především v následující kapitole, Laušmanovy postoje byly nezdědka ovlivňovány entuziasmem pramenícím z jeho politického přesvědčení.

I přes to, že Gottwald v prvních rozhovorech naznačoval potřebu spolupráce celého protifašistického odboje, Laušman si nepřál sblížení se sociálními demokraty ve vládě. Stejného názoru byl i Zdeněk Fierlinger, který dokázal posilovat Laušmanovu důvěru a obdiv ke své osobě, získané už za svého působení v pařížském a londýnském exilu.

Pravděpodobně v reakci na Čaplovičův dopis Laušmanovi připomněl působení J. Nečase v Českém národním výboru¹⁷³: „Je dobře, že s[oudruh] Nečas z vlády odešel. Víš sám, že dělnictvo bylo rozhořčeno, že 16. března šel s Vlajkaři¹⁷⁴, fašouny a černosotněnci¹⁷⁵ do národního výboru, který lezl Hitlerovi do pr... a že jako prezident cenového úřadu¹⁷⁶ sliboval věrnost řezníkovi Frankovi. Moskva ho tehdy označila za zrádce. I když se dělníci na moskevský rozhlas dívali všelijak, v tomto případě souhlasili...“ Na adresu F. Němce Laušmanovi vzkázal: „Za druhé republiky chtěl zavést Unii¹⁷⁷ do Chaloupkovy ústředny žlutášků¹⁷⁸. Proto vystoupil z OSČ¹⁷⁹ a proto se exponoval pro nějakou neutrální jednotu státně zaměstnaneckou... A potom, když přišel Hitler, sliboval mu věrnost jako Nečas. I on šel do Národního výboru, i před ním varovala Moskva. A potom utekl jako Nečas a jako Feierabend....Dělnické hnutí nemůže mlčet k takovýmto zjevům, sic prohraje všechno.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Český národní výbor svatováclavský, vytvořen fašisticky orientovanými skupinami 15. března 1939 v budově parlamentu za účelem převzetí politické moci. Zrušen na nátlak nacistů již 21. 3. 1939. Při jeho vzniku se angažoval J. Nečas, v budově parlamentu byl přítomen též F. Němec. PASÁK, s. 38.

¹⁷⁴ Vlajka, česká fašistická skupina, silně aktivizovaná za Druhé republiky, jedna ze zakládajících stran Českého národního výboru.

¹⁷⁵ Černosotněnci, ruský černyje sotni, černé setniny, ruské monarchistické, extrémně nacionalistické hnutí vzniklé v průběhu revoluce roku 1905, které organizovalo teroristické akce proti pořadatelům stávek a liberálům a pořádalo pogromy na židy.

¹⁷⁶ Nejvyšší úřad cenový, speciální oddělení při Ministerstvu průmyslu, obchodu a živností pro udržování cenové hladiny.

¹⁷⁷ Unie železničářů. F. Němec byl generální tajemník této odborové organizace.

¹⁷⁸ Žluté odbory byly odborové organizace budované a financované zaměstnavateli jako jejich přímá agentura.

V Československu se rozšířily ve dvacátých letech.

¹⁷⁹ Odborové sdružení československé.

Oportunisti, kapitulanti, opatrníci a ramenáři musejí stranou. Němec by měl mít tolik cti v těle a vzdát se, jako se vzdal Nečas. Sic přijde mezi své a oni mu nase...“¹⁸⁰

2.5. SSSR očima Bohumila Laušmana

Důležitou úlohu ve vztahu Laušmana ke komunistům sehrálo vnímání poměrů v Sovětském svazu. Právě cesta do SSSR byla dalším výrazným mezníkem v jeho myšlenkovém vývoji. On sám ji označil za svou velkou politickou školu. Poměry v Sovětském svazu byl nadšen. To ovšem působí v ostrém kontrastu s jeho pobytem v londýnském exilu, kde jednal jako nesmlouvavý kritik všech nešvarů. Je možné ho ale odsoudit z nekritického sovětofilství, když v době jeho cesty procházel Sovětský svaz jednou z nejkritičtějších fází bojů, kdy celou zemí probíhala vlna vlasteneckého nadšení a kdy onu „velkou lež“¹⁸¹ zakrývala všudypřítomná válka? Laušman upřímně věřil ve svou politickou pravdu a skutečně jednal z ryze osobních příčin a pohnutek. Ovšem je také nutné zmínit, že výrazný příklon nalevo zaznamenal poté, co západní odboj nenaplnil jeho představy a zejména neuspokojil jeho ambice. Oba tyto faktory se vzájemně doplňovaly a posilovaly. Jako jeden z exponentů prosovětské politiky do této linie investoval většinu svého působení v Londýně. Úspěch vsadil na tuto kartu. Proto se domnívám, že si do Sovětského svazu odjížděl své dosavadní politické názory spíše potvrdit, než vyvrátit.

Sovětský svaz ale předčil veškerá jeho očekávání. Tamními poměry byl fascinován. Posun v jeho myšlení je patrný z extrémních levicových názorů objevujících se v jeho zprávách do Londýna a článcích¹⁸² pro *Novou svobodu*. Nejrůznější dojmy ze své cesty sděloval v četné korespondenci. Např. v dopise Prokopu Drtinovi¹⁸³, spolupracovníkovi

¹⁸⁰ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, opis Fierlingerovy zprávy B. Laušmanovi nedat.

¹⁸¹ Podle Karla Durmana souvisí „velké lži“ 20. století s kauzalitou jako metodou, jak dávat našim smyslovým vjemům jistý řád: „Je jisto, že člověk s kauzalitou těžce zápasí, ale přijímá lež či polopravdu mnohem snadněji než pravdu, protože lež a polopravda jsou zpravidla mnohem jednodušší, a tím i srozumitelnější...“ DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991*, I., „Světová válka a nukleární mír 1938-1964“, Praha 2004, s. 21.

¹⁸² Jedná se o Laušmanovy články: „K šestému výročí sovětské ústavy“ napsaný v říjnu v Moskvě a otištěný na pokračování v listopadové a prosincové *Nové svobodě*, č. 11, roč. XIX, November 1942, s. 235-237 a č. 12, December 1942, s. 267-269, „Zdroje mravní síly rudé armády“ napsaný v říjnu v Kujbyševě a otištěný v únoru 1943 v *Nové svobodě*, č. 2-3, roč. XX, Februar-March 1943, s. 26-29. K popularizaci Sovětského svazu se po návratu do Londýna několikrát vrátil např. v článcích „Tragedie ČSR a politika SSSR“, tamtéž, č. 4, April 1943, s. 66-70, „Cesty k bojové jednotě národů SSSR“, Tamtéž, č. 5, May 1943, s. 98-101 a „Z kroniky sovětského partyzánského hnutí“, tamtéž, č. 6-7, June-July, s. 135-137.

¹⁸³ Prokop Drtina, 1900-1980, politik, za První republiky úředník Kanceláře prezidenta republiky, od r. 1936 osobní tajemník prezidenta Beneše. Od r. 1925 člen Národní strany práce J. Stránského, od r. 1928 Čs. strany národně socialistické (ČSNS). Organizátor Politického ústředí. 1939 emigrace Francie, Velká Británie. Benešův

z londýnského rozhlasu, 22. října 1942 napsal: „Sovětský svaz na mě udělal hluboký dojem. Válka je vidět na každém kroku, ale současně i pevné odhodlání válku také vyhrát. Sovětský lid si vynucuje obdiv a uznání a sovětský režim vyvolává respekt. Respekt za to, že se mu podařilo z lidu šedesáti národů a národností Svazu vytesat jediný národ Svazu, který to s obranou „socialistického otčestva“ a s porážkou fašismu myslí krvavě vážně... Sovětské politické kruhy cítí, že břemena válečná nejsou rovnoměrně rozdělena na všechny Spojence, ale jenom zřídka to nechají na sobě znát. Soudím, že právě Sověty to myslí se spojeneckými smlouvami nejvážněji. V sovětském tisku denně lze číst ostrou kritiku některých zjevů v sovětském životě, sovětském průmyslu, sovětské armádě – ale nikde ani řádky, v níž by bylo zaútočeno na toho či onoho Spojence, jak se např. stává v Anglii. Věru, hodné pozoru. Chci Ti jenom říci, že Sovětský svaz je pro mne velikou školou. Čtyřměsíční příprava na lodích mně poskytla znalosti jazykové natolik, že v této škole chápu všechno. A to je moje plus.“¹⁸⁴

Pozitivně vnímal poměry v Sovětské armádě: „Lid Sovětského svazu má Rudou armádu rád, protože je to jeho armáda, lidová armáda, která i ve válce žije životem občanským, která dýchá politicky a která by nesnesla, aby se někdo jen pokusil postavit mezi ni a lid španělskou stěnu.“¹⁸⁵ Po návštěvě u formující se československé vojenské jednotky¹⁸⁶ v Buzuluku při příležitosti oslav 28. října „soudruhům“ z *Nové svobody* napsal: „Byl jsem před týdnem hostem našich vojáků. Poměry zde se k poměrům v Anglii nedají ani přirovnat. Disciplína je zde mnohem tvrdší, ale upřímnější. Výchova je soustavná a má smysl... Prolezl jsem vše, vše ochutnal. Můj dojem je nejlepší...“¹⁸⁷

Politický systém Sovětského svazu rozebíral v článcích pro *Novou svobodu*. V jednom z nich s názvem „K šestému výročí sovětské ústavy“, napsaném v říjnu 1942 v Kujbyševě, sovětskou ústavu¹⁸⁸ z roku 1936 prezentoval jako „ústavu socialistického

politický tajemník, komentátor BBC. Po válce člen předsednictva ČSNS, 1945-1948 ministr spravedlnosti. Od r. 1949 vězněn, 1960 amnestován, 1969 rehabilitován. Rehabilitace zrušena 1971.

¹⁸⁴ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman P. Drtinovi 22. 9. 1942.

¹⁸⁵ LAUŠMAN, „Zdroje mravní síly rudé armády“, s. 29.

¹⁸⁶ Československá jednotka v SSSR se zformovala počátkem roku 1942 v Buzuluku. Výcvik byl zahájen 9. 3. 1942. 15. 7. začala jednotka užívat název 1. československý samostatný prapor v SSSR. Velitelem byl ustanoven pplk. Ludvík Svoboda. Slavnostní vojenská přísaha, jíž se účastnil i B. Laušman, proběhla 28. 10. 1942.

¹⁸⁷ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman „soudruhům“ 5. 11. 1942.

¹⁸⁸ K sovětské ústavě ARENDTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, Praha 1996, s. 538-563. Autorka zde na straně 538-539 o této ústavě píše: „Sovětský svaz vydal v roce 1936 zcela novou a velmi důkladně promyšlenou ústavu („závoj liberálních frází a preambulí halčící gilotinu v pozadí“), v Rusku i v zahraničí uvítanou jako událost uzavírající revoluční období. Ukázalo se však, že zveřejnění ústavy bylo začátkem gigantické superčistky, která v takřka dvou letech svého trvání zlikvidovala existující administrativu a vymazala všechny stopy normálního života a ekonomického zotavování, které se rozvinuly ve čtyřech letech po likvidaci kulaků a nucené kolektivizaci venkovského obyvatelstva. Od tohoto okamžiku hrála pak ústava z roku 1936 přesně

vítězství a dělnicko-zemědělské demokracie“. Podle Laušmana byla přijata v reakci na „vnitrostátní upevnění socialistické soustavy a zvýšení hospodářské a kulturní úrovně sovětského lidu.“ Proto prý přišla doba, „kdy v důsledku těchto změn lze do volebního systému vnést více demokratičnosti.“ Laušman, ohromený liberálností ústavy a vycházející z chybného předpokladu její faktické platnosti, pak v článku dokonce uvedl, že „ústava obsahuje jedno význačné, jasné prohlášení, že v duchu marxisticko-leninské svobody může v zemi existovat pouze jedna strana, a to komunistická. Podle Stalina je strana součástí třídy. Strany mohou být a jsou jenom tam, kde vládne třídní boj. V SSSR jsou pouze dvě třídy: dělníků a zemědělců, jejichž zájmy jsou shodné. Proto v Sovětském svazu není půda pro politické strany, nýbrž pouze pro politickou stranu, která stačí k tomu, aby ochraňovala zájmy pracujícího lidu a byla nositelem pokroku.“ Dále vyzdvihl některé její části¹⁸⁹ a dodal, že „o ústavě s těmito zásadními hledisky může každý mít svůj názor“. Nelze však podle něho „přikrýt pláštěm zapomenutí, že pro tuto ústavu tajným hlasováním manifestovalo 98,6% obyvatelstva.“¹⁹⁰

Ke kritice sovětské ústavy a sovětského politického režimu se vyjádřil v závěru svého článku: „Když si před šesti léty SSSR dal novou ústavu, zahraniční kruhy politické i novinářské se chovaly většinou rozpačitě. Pro jednu ústavu první socialistické velmoci světa neexistovala. Druzí alespoň připouštěli, že slova jsou nová, ale věc bez jakýchkoliv pochybností bude stará. Jedni dokazovali, že ústava znamená odklon napravo a likvidaci bolševismu, zatímco jiní shledávali v ústavě utužení diktatury a upevnění bolševismu. Padly i hlasy o nicotné „bumážce“, na níž jsou namalovány Potěmkinovy vesnice. Dnes s odstupem šesti let socialisté i nesocialisté, přátelé sovětského svazu i jeho odpůrci, se mohou přesvědčit o tom, že nová ústava nebyla jenom historickým dokumentem o vítězství socialismu v této zemi, nýbrž že byla především úžasnou mravní posilou všemu sovětskému lidu k mírumilovné jeho práci pro výstavbu a rozkvět svazu a k jeho dnešnímu heroickému zápasu za udržení nezávislosti své a navrácení svobody jiným. Neboť kdyby se byl zde socialistický systém neosvědčil a kdyby ústava byla jen snůškou obrázků o Potěmkinových vesnicích, je

stejnou rolí, jakou hrála za nacistického režimu ústava výmarská: byla zcela přehlížena, nikdy však nebyla zrušena... S výjimkou Výšinského všichni, kdo tuto nikdy nezamítanou ústavu koncipovali, byli popraveni jako zrádci...“

¹⁸⁹ Při popisu ústavy Laušman vyzdvihl její další body. V jednom z nich se např. dostal do protimluvu, když napsal, že základním principem ústavy je heslo: „Od každého podle jeho způsobilosti, každému podle jeho práce.“ Shodně s tím prý „ústava zabraňuje, aby jednotlivci získávali bohatství, a zajišťuje toto bohatství celku.“ Dále národy SSSR „mají naprostou rovnoprávnost...a všechny svazové republiky mají zajištěný svobodný odchod z dobrovolného svazku“, LAUŠMAN, „K šestému výročí sovětské ústavy“, s. 236.

¹⁹⁰ Tamtéž.

více než pravděpodobné, že by dnes nebylo již Sovětského svazu, že by imperialistický fašism byl o něco dál.“¹⁹¹

Stejně nekriticky Laušman vnímal i dosavadní politiku Sovětského svazu. Rozporuplnému postupu SSSR v době po podepsání sovětsko-německého paktu se věnoval v dalším ze svých emotivních článků „Tragedie ČSR a Politika SSSR“¹⁹², ve kterém se snažil zdůraznit ochotu SSSR před mnichovskými událostmi vojensky zasáhnout na obranu Československa.¹⁹³ Kritizoval postoj západních velmocí¹⁹⁴ a fakt, že v září 1938 nebyla Moskva Prahou požádána o pomoc. Obhajoval uzavření paktu Molotov-Ribbentrop, když připomněl, že k podepsání této smlouvy byl Sovětský svaz donucen nerozhodnou politikou Francie a Velké Británie a v důsledku toho strachem z izolace: „Tehdejší Evropa nechápala situaci, poněvadž ji chápat nechtěla. Pan Strach byl jejím rádcem a paní Vypočítavost byla její důvěrníci... Čestné slovo Adolfa Hitlera platilo více, než čestné slovo Josefa Stalina, který nikdy nikoho neobelhal a nikdy nikoho nezradil.“¹⁹⁵ V souvislosti se vztahem Polska a Sovětského svazu Laušman poukázal na politiku „neschopného a protilidového Beckova režimu“¹⁹⁶ a v otázce uznání Slovenského státu Sovětským svazem zdůraznil, že to byla „otázka účelnosti, nikoliv práva.“¹⁹⁷

V závěru článku připustil, že jeho poznámky byly psané „s jistou rezervou“, kterou ale omluvil nutností zdůraznit, že Sovětský svaz „stojí za námi“: „Sověty se k nám v naší národní tragedii vždycky chovaly jako skuteční spojenci a upřímní přátelé... Jejich zájem na nás je opravdový a poctivý. Je to zájem o jednotné a silné Československo, s nímž chtějí po válce velmi úzce spolupracovat... To ovšem neznamená, že by po nás žádaly, abychom své národní zájmy obětovali jejich zahraniční politice, o níž se ještě mnozí domnívají, že sleduje nějaké tajuplné a záhadné cíle. Sovětský svaz, který sám má smlouvu s Velkou Británií o vzájemné spolupráci po válce, nepřeje nám i sobě nic jiného, než-li by také Československo si zachovalo dobrý poměr k západní Evropě a anglosaským demokraciím. Netajím se obavou, že

¹⁹¹ Tamtéž, s. 269.

¹⁹² LAUŠMAN, „Tragedie ČSR a politika SSSR“, s. 66-70.

¹⁹³ Laušman zde poukazyval na existenci spojeneckého svazku mezi Prahou a Moskvou, jehož účinnost byla podmíněna československo-francouzskou aliancí.

¹⁹⁴ Mnichovská konference skutečně měla sovětský rozměr. Francouzský ministr zahraničí až po válce přiznal, že konference měla prohloubit rozpory mezi Berlínem a Moskvou. V případném válečném konfliktu by Francie s Velkou Británií zůstaly stranou a diktovaly mírové uspořádání Evropy. NÁLEVKA, Vladimír, Světová politika ve 20. století, I., s. 150.

¹⁹⁵ LAUŠMAN, „Tragedie ČSR a politika SSSR“, s. 66.

¹⁹⁶ Snaha autoritativního ministra zahraničí plukovníka Józefa Becka o dorozumění s Německem, spojená s tvrdostí vůči ČSR a Litvě, skutečně nebyla v evropské politice vhodnou alternativou orientace na západní velmoci. DURMAN, s. 42.

¹⁹⁷ LAUŠMAN, „Tragedie ČSR a politika SSSR“, s. 68-69.

ještě dnes anebo i zítra se najdou lidé, kteří nepochopí a neuvěří. Zde ovšem není pomoci, neboť učit tyto lidi logice a hluchým dávat „dobrýtro“ – je jedno a totéž.“¹⁹⁸

Místrně vytvořená fasáda sovětské vlády a ústavy určená právě pro zahraniční pozorovatele našla svého obdivovatele i v osobě Bohumila Laušmana. O Sovětském svazu napsal mnoho článků, vedl řadu přednášek¹⁹⁹ i promluv v rozhlasu. Popularizátorem Sovětského svazu se ovšem nestal jen z chladného politického kalkulu, ale i z intenzivního okouzlení sovětskými poměry.

2.6. Závěrečné rozhovory s vedením KSČ v SSSR

K upřesňování taktiky KSČ docházelo na poradách u generálního tajemníka Kominterny Georgie Dimitrova²⁰⁰. Na jednání 9. listopadu 1942 byl řešen vztah vedení KSČ v Sovětském svazu k londýnskému odbojovému centru, především k E. Benešovi. Jan Šverma²⁰¹ Dimitrovovi podal informace z říjnových rozhovorů s Laušmanem a předložil Gottwaldův návrh „k podnícení vystoupení pokrokových činitelů [v Londýně], kteří by předložili různé návrhy a vytvořily určitou platformu pro důsledný národně osvobozenecí boj“. Tento návrh by znamenal posun k Laušmanovým snahám o těsnější spolupráci mezi londýnskými komunisty a „levicovými“ sociálními demokraty. Dimitrov se ovšem díval na Laušmanem vylíčené problémy v Londýně shovívavě, když především zdůraznil nutnost dobrých vztahů k Benešovi a londýnské vládě: „Navrhované vystoupení v Londýně znamená vážné politické nebezpečí: znamenalo by to totiž politické vystoupení proti Benešovi, platformu proti Benešovi. Tomu musíme za každou cenu zabránit. Bez ohledu na všechny v Londýně osnované intriky znamená Beneš přece jenom jinou politickou pozici než

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 70.

¹⁹⁹ V jedné z nich s názvem *Co jsem viděl v Sovětském svazu* např. píše: „Na Sovětský svaz a na Sověty se může každý dívat po svém. Sovětský svaz je ostatně jedinou zemí na světě, kterou jedni neskonale milují, druzí na smrt nenávidí, ale při tom všichni respektují. Nynější válka také ukázala, že Sověty – necht' se na ně dívá každý jakkoli – mají velkou zásluhu na tom, že právě ze země, která byla jednou z nejzaostalejších zemí Evropy, udělaly jednu z nejpokrokovějších a nejmodernějších zemí světa, že Sověty z negramotných národů, které žily velmi často v bratrovražedných bojích, vybudovaly veliké bratrstvo nerozlučně spojených a uvědomělých národů, že Sověty vybudovaly nejmohutnější a nejstatečnější armádu na světě, která je nejenom pýchou Svazu, ale která je také naší velikou nadějí a velikou vírou.“ LAUŠMAN, Bohumil, *Co jsem viděl v Sovětském svazu*, London 1943, s. 3.

²⁰⁰ Georgi Dimitrov, 1892-1949, 1935-43 generální tajemník Kominterny, 1946 předseda bulharské vlády, 1948 generální tajemník Bulharské komunistické strany.

²⁰¹ Jan Šverma, 1901-1944, komunistický politik, od r. 1929 tajemník a člen politbyra KSČ. Po emigraci Gottwalda a Kopeckého v roce 1934 s R. Slánským prakticky vedoucím politikem KSČ v Československu, realistický přístup k politickým skutečnostem. 1935-38 poslanec parlamentu. 1936-38 šéfredaktor Rudého práva. Emigrace Francie a SSSR, účastník Slovenského národního povstání.

Jovanič²⁰² a Sikorský²⁰³. Proto nesmíme podniknout nic, co by znamenalo vystoupení proti Benešovi, nýbrž musíme národní boj spojit s Benešem“.²⁰⁴

S touto směrnicí tedy komunisté vstupovali do konečné série rozhovorů s Laušmanem. Konala se v Moskvě²⁰⁵ od 20. prosince 1942. Účastnili se jí Václav Kopecký²⁰⁶, Rudolf Slánský²⁰⁷, V. Borek, Z. Fierlinger, J. Šverma a E. Osóbka-Morawski. Gottwald se dostavil až k poslednímu jednání 3. ledna.²⁰⁸ Mezitím měl Laušman ještě několik soukromých schůzek. Borek, Fierlinger a Kopecký v nich nabádali Laušmana ke „slovanskému sblížení“ v Londýně a k založení „československo-sovětské společnosti“²⁰⁹. Odsoudili znovu projekt československo-polské konfederace a o agrární straně prohlásili, že „se svou reakční politikou patří minulosti“.²¹⁰

S Kopeckým Laušman rozebíral otázku propagace východního odboje na československém území. Kopecký ho ujišťoval o sympatiích obyvatelstva v protektorátu k Sovětskému svazu. Souhlasil sice s Laušmanem, že se ve spojení s domovem „k lumpárnám mlčet nemá“, nabádal ale k trpělivosti: „Nemůžeme jim říci vše, co si myslíme, ale cítím, že se blíží doba, kdy budeme domů mluvit také politicky... Teď musíme dělat vše pro jednotu, i když nám to jde proti srsti. Doma je jednotu v boji proti nacismu a proto nesmíme dopustit, aby nám po návratu kdokoliv mohl vytknout, že jsme ji v zahraničí porušovali. Dnes jde jenom o to, aby Sověty válku vyhrály. Vše ostatní přijde.“²¹¹

Při rozhovoru 20. prosince měl Laušman poprvé možnost hovořit v Sovětském svazu se Slánským a Švermou. Přítomni byli dále Fierlinger, Kopecký a Morawski. Poté, co Laušman všem přítomným popsal situaci v Londýně, „mluvili všichni s humorem o Rasputinovi“²¹² i jiných z našeho rybníčku... Kopecký litoval, že si Navrátil²¹³ nechá namlouvat, že se opakuje nějaký 28. říjen.“ Slánský, Šverma i Kopecký odsoudili útok

²⁰² Slobodan Javanović, 1869-1958, předseda jugoslávské exilové vlády.

²⁰³ Władysław Eugeniusz Sikorski, 1881-1941, předseda polské exilové vlády.

²⁰⁴ JANEČEK, s. 832.

²⁰⁵ Vyplývá to z Laušmanovy korespondence i poznámek. Ve svých pamětech ale Laušman tvrdí, že za ním na jednání přijeli „Gottwald a jeho přátelé“ z Ufy do Kujbyševa. LAUŠMAN, *Kdo byl vinen?*, s. 29.

²⁰⁶ Václav Kopecký, 1897-1961, komunistický politik, od r. 1929 člen vedení KSČ, 1934 emigrace SSSR, 1945-53 ministr informací, 1953-54 ministr kultury, 1954-61 místopředseda vlády.

²⁰⁷ Rudolf Slánský, 1901-1952, komunistický politik, od r. 1929 člen Ústředního výboru a prezidia KSČ. Po emigraci Gottwalda a Kopeckého v roce 1934 s J. Švermou prakticky vedoucím politikem KSČ v Československu. 1935-1938 poslanec Národního shromáždění, emigrace SSSR, účastník Slovenského národního povstání, po 2. světové válce generální tajemník strany, oběť stalinistických procesů.

²⁰⁸ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

²⁰⁹ Laušman se po svém návratu do Londýna účastnil založení Československé společnosti pro kulturní a hospodářské styky se Sovětským svazem a stal se jejím kulturním předsedou.

²¹⁰ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² „Rasputin“ = H. Ripka.

²¹³ „Navrátil“ = E. Beneš.

Mladého Československa na Novou Svobodu a s výroky Bechyněho projeví „naprostý souhlas“. Zvláště Šverma prý mluvil o článku s velkým uznáním. Vyzývali k jednotě a spolupráci mezi oběma listy a „všemi skutečně socialistickými elementy zde i v Londýně“ Z opatrnosti ale opět zdůraznili, že zatím není třeba oficiálně „vystupovat společně“. O spolupráci v odboji Šverma prohlásil: „Na celém světě dnes musejí krajané jít s každým, kdo jde jakoukoli cestou proti nacismu, i s Feierabendy a Rasputiny. Nutno ale stále připomínat, že lid doma bude rozhodovat.“²¹⁴

Laušmanovým otázkám k poválečnému uspořádání a socialistickému programu se opět vyhýbali. Vyjádřil se pouze Morawski, podle něhož se zatím mělo počítat jen s „mírným reformismem“. Rozhovor byl ukončen konstatováním, že je nutné udržovat autoritu Beneše, „který je sice dnes vázán reakční vládou, ale má otevřeny všechny dveře k další cestě nalevo a na východ.“ S projednáváním konečných směrnic postupu se čekalo na Gottwaldův příjezd.²¹⁵

Poslední setkání uskutečněné 3. ledna probíhalo už za účasti Klementa Gottwalda, dále Švermy, Slánského, Morawského. Gottwald na něm vyložil svou představu dalšího postupu obou levicových skupin v Londýně. Pro ilustraci uvádím celý Laušmanův záznam: „1. Národní fronta. Nemluvit o socialismu a levici. – 2. Pro ozbrojené a partyzánské hnutí doma, odtud²¹⁶ vyzývat. Lid musí dnes se zbraní v ruce bojovat, aby po válce mohl stát v čele. - 3. V Londýně vystupovat pozitivně v tomto smyslu, ke všemu nemlčet (mé²¹⁷ projevy k zahraniční politice a k vojenské věci podle Gottwalda, který je četl, příliš diplomatické, mírné). – 4. Jak mluvit k lidem... - 5. Ve Státní radě nelze tvořit frakci nebo blok levice. Něco jiného je spolupráce, vzájemný dozor, spolupráce v obou listech²¹⁸.... Londýn nebude rozhodovat, mýlí se, lid nesnese nový autoritativní režim, vyžene je²¹⁹ i s policejními předpisy. Češi a Slováci (čechoslovákista Bečko proti nám)²²⁰. - 6. Není vyloučeno, že Navrátilovi²²¹ v poslední etapě řekneme, že (kdybychom souhlasili s jeho programem) musí jít domů s jinými lidmi. Spekulovat se dále nedá.“²²²

²¹⁴ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Z Londýna.

²¹⁷ Laušmanovy.

²¹⁸ V *Mladém Československu a Nové svobodě*.

²¹⁹ Vláu.

²²⁰ Oproti většině členů Šrámkovy vlády a Edvardu Benešovi, který zastával myšlenku československého národa, podporovali komunisté myšlenku existence českého a slovenského národa.

²²¹ E. Benešovi.

²²² NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

Po těchto rozhovorech vedení KSČ 5. ledna 1943 schválilo rezoluci²²³, ve které zamlčovalo budoucí politické cíle, mluvilo jen o národním osvobození a zejména vyzývalo politické strany a velké svazy k vytvoření „národních výborů“. Postupu komunistů v Londýně je věnována desátá kapitola, ve které se píše: „Podíl komunistů v Československé státní radě v Londýně a jejich spolupráci s československou vládou, zvláště s Benešem, oceňujeme jako kladný příspěvek k rozšíření a upevnění národní fronty“. Ve stejné části rezoluce je poměr k sociálním demokratům vyjádřen takto: „V rámci národní fronty usilujeme o úzkou spolupráci i s námi nejbližší stojícími levými sociálními demokraty ze skupiny Nová svoboda, aniž bychom však vytvářeli nějaký zvláštní „levý blok“ uvnitř národní fronty a uzavírali se od druhých seskupení.“²²⁴

Laušmanem podporovaný návrh na vytvoření „levého bloku“ komunistů a „levicových“ sociálních demokratů v exilových institucích byl tedy odmítnut. Taktika KSČ oddalovala a prozatím i vylučovala vznik „jednotného socialistického a dělnického hnutí“, o které se Laušman v rozmluvách zasazoval.²²⁵ V jednáních byla sice naznačena potřeba spolupráce s Benešem a vládou, ovšem naznačená taktika vylučovala účast ve vládě. To byl ovšem také přesný opak toho, oč Laušman usiloval. Zneklidněný byl navíc i vyhýbavostí komunistů v otázce uspořádání poválečných poměrů v Československu. Ve svých pamětech vzpomíná: „Energicky odmítli můj názor, aby se jasně národu řeklo, že jsme nejenom pro socialistický systém, ale abychom národu závazně řekli, jak si socialismus představujeme.“²²⁶ Spokojený mohl naopak být s navázáním kontaktů s vedením KSČ, které měl nadále obstarávat Fierlinger, s vyjasněním řady otázek a s příslibem spolupráce *Mladého Československa s Novou svobodou*.

Pro Laušmana bylo těžko přijatelné odmítání účasti komunistů v exilové vládě. Tuto variantu vedení KSČ několikrát nabízel a nedá se vyloučit, že v tomto bodě jednal v souladu s Benešem. Během svého pobytu v Sovětském svazu Laušman získal několik indicií o tom, že komunisté o vstupu do exilové vlády uvažují. Do svých poznámek si ještě 18. prosince 1942

²²³ Od vstupu SSSR do války byla tato rezoluce první a jediné souhrnné usnesení KSČ schválené Kominternou ještě před jejím rozpuštěním. JANEČEK, s. 839.

²²⁴ Tamtéž, s. 844.

²²⁵ Právě „zásada jednotné tak zvané socialistické strany“, kterou v té době Laušman prosazoval, mu byla po jeho zatčení v roce 1953 při výsleších vyšetřovateli vyčítána. 22. 2. 1954 Laušman vypovídal: „Teprve po mém příjezdu v roce 1942 do Sovětského svazu, kde jsem měl další rozmluvy s tamnějšími představiteli Komunistické strany Československa, jsem se přesvědčil, že jsem prosazoval nesprávnou zásadu. Poznal jsem, že jsem v podstatě hájil nesprávné stanovisko, na základě čehož by se dostaly do jednotné strany živly odchované sociálním reformismem v důsledku své koaliční politiky s buržoasií.“ AMV, ZV 127 MV, Laušman, Vyšetřovací spis proti Bohumilu Laušmanovi č. 14, s. 148.

²²⁶ LAUŠMAN, *Kdo byl vinen?*, s. 29.

napsal: „Rajcín²²⁷ mě informoval též o zprávě, kterou na důvěrné poradě Krajanů vojáků v Buzuluku (v září) podal Klement. Hlavní je toto: „Krajané vzkázali Navrátilovi, že půjdou do vlády, bude-li splněno sedm podmínek, které položili. M.j.: Hácha je zrádce. – Za zrádce budou považováni všichni, kdo se kompromitovali za druhé republiky i v protektorátě. – Moravský²²⁸ půjde do vlády, aby jasně vyniklo, že jsme²²⁹ pro nejužší spolupráci s SSSR.“²³⁰

Těsně před odjezdem do Anglie Laušman napsal Gottwaldovi 13. ledna dopis, ze kterého je patrné, že řada bodů z nově prezentované komunistické taktiky byla pro něj nepochopitelná a neslučovala se s jeho snahou dosáhnout většího zastoupení levice v londýnských vládních institucích. V dopise Gottwaldovi navrhnul, že by Čaplovič s Noskem mohli na půdě Státní rady společně vystoupit proti „háčovštině“, znovu popsal důvod Nečasova odchodu z vlády a zdůraznil, že uvolněný ministerský post má být obsazen jiným sociálním demokratem: „Čaplovič píše, že kdybych byl v Londýně, že by se už jednalo. Z toho plyne, že po mém návratu by se skutečně mohlo „jednat“. A proto v dohodě se soud[ruhem] F[ierlingerem] Tě prosím o sdělení: A) Zda po Vašem názoru není ještě vhodná doba k vyslovení žádosti po větším zastoupení levice? b) či zda již není vhodná doba k tomu, abychom řekli, že byste i Vy měli být povoláni do vlády (třebas symbolicky, jeden člen)? A konečně, zda by se nemělo presidentovi říci velmi jasně, že by měl v tom všem vidět skutečně provisorium a počítat s tím, že v konečné fázi války může být na místě pouze revolučně lidová vláda?“²³¹

Gottwaldova telefonická odpověď z 22. ledna zní jasně: „Je otázkou Vašeho rozhodnutí jako soc[iálně]dem[okratické] levice, zda chcete jednat o vyslání svého zástupce do vlády. Vyslovujeme však přátelskou radu, že by nebylo v této době účelné, aby se představitelé soc[iálně] dem[okratické] levice, pokud mají upřímnou vůli k společnému postupu s námi, teď i v budoucnu, vázali účastí ve vládě. – Jestliže však máte jiný názor a rozhodnete se pro zastoupení ve vládě, je jasné, že toto jednání nemožno svazovat s naší stranou, neboť naše stanovisko k účasti ve vládě bylo již vyjádřeno: Nepokládáme za účelné vyslati zástupce naší strany do zahraniční vlády. – Soustředíme celé své úsilí na boj doma.“²³²

²²⁷ Bedřich Reicin, 1911-1952, v té době hlasatel čs. vysílání moskevského rozhlasu, osvětový důstojník v čs. jednotce v Sovětském svazu.

²²⁸ Komunisté v rozhovorech s Bohumilem Laušmanem často vyzvedávali budoucí úlohu tohoto socialisty a „mladého představitele levice“. NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

²²⁹ Socialisté.

²³⁰ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

²³¹ Tamtéž, k. 21, B. Laušman K. Gottwaldovi 13.1. 1943.

²³² ANM, Fierlinger, inv. č. 308, k. 16, záznam telefonické odpovědi K. Gottwalda B. Laušmanovi 22. 1. 1943.

3. FIERLINGEROVY INSTRUKCE

3.1. Návrat do Londýna a spolupráce v Devítce

Na počátku roku 1943 s vojenskými úspěchy dále vzrůstala mocenskopolitická pozice Sovětského svazu. V Londýnském exilu byla už diskutovaná otázka nové československo-sovětské smlouvy. Laušmanova cesta do SSSR proto velmi posílila autoritu „levicové“ skupiny v sociální demokracii. Jeho návrat²³³ do Londýna v březnu 1943 vzbudil značnou pozornost, kterou se snažil využít svým přednáškovým turné²³⁴ a cyklem projevů v rozhlase.²³⁵ Zájem o svou osobu zesiloval i svým tajemným chováním, kdy, jak řekl později E. Beneš, „stále naznačoval, jako by měl něco tajemně smlouveno s komunisty“.²³⁶ V dopisu Fierlingerovi Laušman ke svému návratu napsal: „Na jedné straně gratulace a díky též z řad zahraničních přátel, na druhé straně kyselé obličejové vrtichvostů.“²³⁷

Po příjezdu do Londýna měl Laušman několik rozhovorů s Edvardem Benešem²³⁸, který se zajímal o stanoviska moskevského vedení KSČ.²³⁹ Tyto rozhovory nelze podcenit. Je pravděpodobné, že řadu informací, které o představách komunistického vedení prezident od Laušmana obdržel, formovaly do značné míry některé jeho návrhy, se kterými na konci roku 1943 do Sovětského svazu odjížděl.²⁴⁰

Z londýnských komunistů Laušman informoval podrobně Václava Noska. Už od počátku roku 1943 se prohlubovala spolupráce mezi *Novou svobodou* a *Novým Československem*, které věnovalo Laušmanovu návratu značnou pozornost. Dopisovatelé

²³³ Laušman se do Londýna vracel letecky přes Baku, Teherán, Malou Asii, Káhiru a rovníkovou Afriku. Cesta trvala šest týdnů.

²³⁴ Jedná se o přednášky *Co jsem viděl v Sovětském svazu a Moskva včera a dnes* vydané knižně *Novou svobodou* v Londýně 1943.

²³⁵ NA, Laušman, k. 24, projevy B. Laušmana v rozhlase.

²³⁶ *Cesta ke květnu*, I/1, dok. č. 2, s. 50.

²³⁷ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman Z. Fierlingerovi 18. 3. 1943.

²³⁸ Podle záznamu rozhovorů Beneše s moskevským vedením KSČ v prosinci 1943 Beneš prý uvedl, že „Laušman prý také vzbuzoval dojem, jako by byly rozpory mezi vedením KSČ v Moskvě a komunistickou frakcí v Londýně, kterou vede Nosek. On, Beneš, prý však dobře chápal, o čem se asi jednalo v Moskvě mezi Laušmanem a komunisty a že to byli sociálně-demokratičtí předáci a Laušman sám, kteří nechápali, že komunistům vůbec nejde o ministerská křesla v nynější londýnské vládě, ale o zásadní otázky vedení odboje doma, národní výbory, háchovštinu, Mnichov atd. Beneš říká, že si levá skupina sociálně demokratická počíná pošetile, že napadá londýnské komunisty, že dělá obtíže Noskovi a tváří se komunističtější než komunisté.“ *Cesta ke květnu*, I/1, dok. č. 2, s. 50.

²³⁹ Laušman k jednání s prezidentem: „Řekl jsem mu své dojmy s tím, že při své cestě bude mít možnost mluvit s nimi osobně. NA, Laušman, k. 21, B. Laušman Z. Fierlingerovi 18.3. 1943. Beneš se v prosinci 1943 na jednání s představiteli KSČ v Moskvě vyjádřil, že ho Laušman „po návratu z Moskvy celkem objektivně informoval o jednání s moskevskými představiteli KSČ.“ *Cesta ke květnu*, I/1, dok. č. 2, s. 50.

²⁴⁰ LAŠTOVIČKA, s. 74. V květnu 1943 telegrafoval Beneš Fierlingerovi, že bude muset jet pravděpodobně do Moskvy projednat otázku vstupu KSČ do první poválečné vlády a že tato vláda bude typu „front populaire“. KALVODA, Josef, *Role Československa v sovětské strategii*, Kladno 1999, s. 146-147.

Nového Československa začali pravidelně psát do *Nové svobody* a naopak.²⁴¹ V korespondenci Fierlingerovi si Laušman pochvaloval zlepšení vztahů obou časopisů: „Tisková spolupráce... ve všem naprostá dohoda. Teprve při této příležitosti jsem se dozvěděl, že Grégr²⁴² podle slibu již před několika měsíci dal sem jisté pokyny. Srdečně mu děkuji... vzájemná důvěra byla nutná, je nutná a jak se nyní ukázalo, již v souvislosti s Bendovými²⁴³ proposicemi pro nejbližší dobu přinesla ovoce.“²⁴⁴ Přesto si ale posteskl: „Nové Československo je však i nadále pro nejužší spolupráci s vládními kruhy.“²⁴⁵

Ze sociální demokracie jednal s Rudolfem Bechyněm. Bylo třeba zaujmout stanovisko ke komunistické taktice spočívající ve spolupráci celého protifašistického odboje a vylučující prozatím i jednotný postup komunistů s „levicí“ v sociální demokracii. Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách, pro Laušmana byl tento postoj komunistů zklamáním. Později v ruzyňské věznici si do svých poznámek napsal: „S nabídkou zásadních rozhovorů o sjednocení odjel jsem v květnu 1942 do SSSR, abych v souhlase se svými politickými přáteli ze skupiny *Nové svobody* mj. i tuto otázku začal diskutovat. Místo se socialistickým sjednocením jsem se však vrátil do Anglie pouze s Národním blokem... Moskevské vedení KSC Nepovažovalo prostě onu dobu za zralou k diskuzi o sjednocení, vyslovilo se pro zachování samostatnosti všech socialistických stran.“²⁴⁶

Pro Rudolfa Bechyněho byla v té době už jakákoliv spolupráce s vládou nepřijatelná. Vztahu mezi Bechyněm a Laušmanem po jeho návratu do Londýna si všímal Julius Firt, který ve svých *Záznamech ze starých deníků* píše: „Laušman se do Moskvy vypravil a vzkazy, které přinesl Noskovi po návratu do Londýna, naznačovaly, že získal Gottwaldovu důvěru. Ovšem za cenu, že se nenápadně odkloní od Bechyňovy opozice a bude nahrávat komunistům.“²⁴⁷ Tato Firtova zpráva naznačuje potencionální neshody mezi těmito dvěma sociálními demokraty v případě, že by se Laušman rozhodl pro spolupráci s vládou. Komunisté se sice distancovali od Bechyněho „levého radikalismu“, Laušman ale i přes to nadále považoval Bechyněho za hlavu jejich skupiny. Firtova zpráva není přesná v tom smyslu, že jejich politický rozchod neproběhl po Laušmanově příjezdu a nebyl domluvený na poradách v Moskvě. Laušman se naopak snažil Bechyněho do politického dění znovu zapojit.

²⁴¹ V *Nové svobodě* začali např. pravidelně publikovat komunisté G. Spurný, B. Laštovička, E. Goldstücker, V. Nový, J. Šverma, B. Rejcin, Z. Nejedlý. KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 205.

²⁴² „Grégr“ = K. Gottwald.

²⁴³ „Benda“ = E. Beneš.

²⁴⁴ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman Z. Fierlingerovi 9. 7. 1943.

²⁴⁵ Tamtéž, B. Laušman Z. Fierlingerovi 18. 3. 1943.

²⁴⁶ AMV, ZV 127 MV, Laušman, svazek č. 6, různé písemnosti od r. 1953, s. 164.

²⁴⁷ FIRT, s. 92-93.

V souladu se svou taktikou dávali komunisté v Londýně najevo zájem na udržení sociálnědemokratického Socialistického klubu, tzv. Devítky. Laušman se snažil právě Bechyněho udržet ve vedení klubu. V zašifrovaném dopise Fierlingerovi 14. května napsal: „Z vnitřních věcí, o něž budou mít patrně zájem naše ženy v Kujbyševě, mohu jenom sdělit, že pěvecký sbor²⁴⁸ jakž takž dává se dohromady. Filatelistům²⁴⁹ záleží na tom, aby se udržel. Tamburaši²⁵⁰ berou na to zřetel, i když tvrdí, že každý je zodpověden za své činy. Tamburaši mají čím dál tím větší vliv a zdá se, že Bouček²⁵¹ bude patrně zvolen dirigentem. Byla by to ta náplast, o níž jsme mluvili. Lamač²⁵² to alespoň prosazuje především z tohoto uvedeného důvodu.“²⁵³

Laušmanův odpor ke spolupráci se Šrámkovou vládou a zejména s některými jejími členy je dobře patrný v dopise Bechyňovi z 16. července 1943, ve kterém naráží na ztroskotání koncepce československo-polské konfederace²⁵⁴ a na zlepšování československo-sovětských vztahů. Zejména mu vadí, že o toto sblížení usilovali lidé, proti kterým musel před vstupem SSSR do války sovětskou politiku obhajovat: „Mně je jasné, kam vláda směřuje. Přeje si vítězství Ameriky a doufá, že jako americký gauleiter nastolí šosáckou diktaturu agrárně byrokratické buržoasie. V tom nemám v úmyslu pomáhat, i když vím, jak je těžké tomu zabránit... Šrámkova vláda pokračuje v politice „dvou židlí“, ačkoli jsme si v Mnichově sedli hezky doprostřed. Feierabend si nejdříve sedl na americké holící křeslo, na němž se ho Američané snaží do hola „oholit“, a když se jednou ze zoufalství vynasnažíme se dostat na pořádnou sovětskou židli, octneme se zas na holé zemi uprostřed. K této vládě není důvěry vlastně ani na pravici, ani na levici, to však těmto bodrým mužům nevadí, aby si nelibovali, že je to tak dobře, poněvadž jsou právě uprostřed... Uznávám, že hospodářskou politiku, jejímž reprezentantem je Feierabend se svým poskokem Ripkou, nelze změnit bez vůle presidenta, a nemohu říci, zda ji president měnit chce... Ripkova zásada o 90% taktiky a 10% zásad je handlířská, a je chyba, že vláda necítí rozdílů mezi politikou státníků a politikou koňských handlířů.“²⁵⁵

V takové situaci pro sebe Laušman nenacházel v Londýně uplatnění a už v květnu, dva měsíce po svém návratu, sdělil Fierlingerovi, že by opět rád odcestoval do Sovětského svazu: „Myslím, že jako se dají využití mé zkušenosti ze SSSR zde propagačně, že mé zkušenosti

²⁴⁸ „Pěvecký sbor“ = Socialistický klub.

²⁴⁹ „Filatelisté“ = komunisté.

²⁵⁰ „Tamburaši“ = sociální demokraté z *Nové svobody*.

²⁵¹ „Bouček“ = R. Bechyně.

²⁵² „Lamač“ = B. Laušman.

²⁵³ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman Z. Fierlingerovi 14. 5. 1943.

²⁵⁴ Viz níže.

²⁵⁵ NA, Laušman, k. 20, B. Laušman R. Bechyňovi 16. 7. 1943.

odtud dají se potom využít v SSSR prakticky. Považuji to za velmi důležité.“²⁵⁶ Fierlinger na tuto otázku výmluvně odpověděl až v září: „Zdejší přátelé byli poněkud na rozpacích, když se vyskytla otázka Tvé nové cesty sem... Ovšem mnozí tvrdili, že by si se neměl nyní z Londýna vzdalovat... Cesta nebude jednoduchá.“²⁵⁷

Komunisté v Londýně dávali najevo zájem na udržení Socialistického klubu.²⁵⁸ Pro skupinu *Nové svobody* byla spolupráce s „vládními“ sociálními demokraty složitá i z důvodu soupeření obou táborů o budoucí podobu a program strany. Ovšem vnější okolnosti, zejména stále sílící faktor Sovětského svazu, nutil „provládní“ sociální demokraty hledat cestu ke sblížení s „levicovou“ skupinou.

V době Laušmanova pobytu v Sovětském svazu a v prvních měsících po jeho návratu lze skutečně sledovat náznaky spolupráce. Na poradě sociálních demokratů byla 14. května odsouhlasena rezoluce, ve které se bývalí členové ústředního výkonného výboru Československé sociálně demokratické strany a Národní strany práce prohlašují za „zahraniční součást československého revolučního hnutí“, protože „jednota pracujícího lidu měst a venkova povede nakonec k ideovému sjednocení v jednotném dělnickém hnutí.“²⁵⁹

Příznačné v té době bylo nedorozumění mezi F. Němcem a R. Bechyněm ve věci sporu mezi polskou exilovou vládou a Moskvou, který byl po dlouhotrvajícím napětí vyvolán objevením ostatků zavražděných polských důstojníků v tzv. Katynském lese²⁶⁰. K tomuto rozkolu v polsko-sovětských vztazích, který definitivně pohřbil myšlenku československo-polské konfederace, sepsali „levicovní“ sociální demokraté vyjádření s prosovětským stanoviskem. Němcovi ve sporu s Bechyněm nešlo o obsah rezoluce, nýbrž o to, že členové skupiny *Nové svobody* toto prohlášení nedali podepsat i ostatním sociálním demokratům v Devítce.²⁶¹

V souvislosti se zlepšováním československo-sovětských vztahů vysílali „vládní“ sociální demokraté směrem ke skupině *Nové svobody* další signály naznačující snahu po dohodě. Jedním z nich byl i postup ve věci nevyjasněné popravu dvou polských socialistických předáků v Sovětském svazu. Proti postupu sovětské vlády se postavil jen sociální demokrat Josef Bělina. Ostatní členové Socialistického klubu a všichni členové

²⁵⁶ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 21. 5. 1943.

²⁵⁷ NA, Laušman, k. 20, Z. Fierlinger B. Laušmanovi 8. 9. 1943.

²⁵⁸ Tamtéž, k. 21, B. Laušman Z. Fierlingerovi 14. 5. 1943.

²⁵⁹ HORÁK, s. 47.

²⁶⁰ V dubnu 1943 Němci objevili nedaleko Smolenska v tzv. Katynském lese ostatky 15000 polských důstojníků, kteří upadli do zajetí při okupaci východního Polska sovětskou armádou v roce 1939. Polská exilová vláda požádala Mezinárodní červený kříž o vyšetření záležitosti. Sovětská vláda reagovala 25. 4. 1943 přerušáním diplomatických styků s Polskem.

²⁶¹ HORÁK, s. 47.

posledního voleného výkonného výboru sociální demokracie se k protestu nepřipojili a vyslovili souhlas s postupem sovětské vlády.²⁶²

Společné prohlášení²⁶³ sociální demokraté podali i k rozpuštění Kominterny²⁶⁴. Tuto skutečnost uvítal i Bohumil Laušman, který v tom viděl příležitost k lepší spolupráci socialistických stran. V dopise Bechyňovi 22. května napsal: „Prakticky to znamená, že komunistické strany nebudou mrtvé minority, a že se budou moci zúčastnit vládních prací se všemi socialistickými stranami. V tom je veliký význam pro nás, význam, který známe z doby, než došlo k roztržce mezi sociálními demokraty a komunisty... Pravice má z rozpuštění Kominterny radost, poněvadž v něm čichá ochotu ke kompromisu. Záleží jen na nás, aby se zmýlila.“²⁶⁵

Právě spolupráce „dělnického hnutí“ v Londýnském exilu byla z Laušmanovy iniciativy manifestována prohlášením sociálních demokratů, komunistů a národních socialistů z 1. května 1943. Laušman Fierlingera požádal o zprostředkování souhlasu československých komunistů v Sovětském svazu. Tento „Májový manifest“ určený domácím odboji k vyjádření „solidarity dělnickému hnutí“ byl nakonec podepsaný i moskevskými komunisty a vysílaný moskevským i londýnským rozhlasem.²⁶⁶ V sociální demokracii však i nadále panovaly mezi oběma skupinami chladné vztahy a napětí.

²⁶² Tamtéž, s. 47-48. V této rezoluci se píše: „K vlastní věci vyslovujeme názor, že z vnitřní záležitosti polského dělnického hnutí nemá být učiněna politická akce mezinárodního rázu. Sovětský svaz nachází se v nejstrašnější válce a my věříme, že prostředky své obrany volí svědomitě. Proto nemůžeme se připojit k akci, navazované na tento bolestný případ.“ Podepsáni J. Bečko, R. Bechyně, M. Jurečková, B. Laušman, V. Majer, F. Němec, J. Nečas, V. Patzak. *Nová svoboda*, č. 4, roč. XX, April 1943, s. 87.

²⁶³ V tomto prohlášení stojí: „Členové posledního výkonného výboru čs. soc. dem. strany dělnické, resp. Národní strany práce a členové Státní rady, kteří vyšli z tohoto hnutí a dlí nyní v Londýně, zabývali se ve své poradě mezi jiným také rozhodnutím předsednictva Komunistické internacionály a vidí v něm významný krok k posílení světové spojenecké fronty v boji protihitlerovské koalice a k prohloubení důvěry a k posílení jednoty uvnitř bojujících národů. V pevné víře, že jsou zajedno s bojujícím socialistickým hnutím doma, jež tvoří nerozbornou součást národní fronty, vítají tento krok v zájmu spojeneckého světa, v zájmu našeho národa a v zájmu pracujícího lidu. *Nová svoboda*, č. 6-7, roč. XX, June-July 1943, s. 146.

²⁶⁴ Kominternu byla rozpuštěna z taktických důvodů i s ohledem na spolupráci SSSR s USA a Velkou Británií 15. května 1943. Její rozpuštění znamenalo sice formální zánik, nikoliv však faktický. Funkce této instituce přešly na v Moskvě sídlící zahraniční byra komunistických stran a sovětské stranické orgány. Více MARJINA, V. Valentina, „Sovietski a Československi komunisti na prahu mieru: vypracovanie spoločného politického algoritmu v rokoch 1944-1945“, in: *Historický časopis*, roč. 46/1998, č. 4, s. 612.

²⁶⁵ NA, Laušman, k. 20, B. Laušman R. Bechyněmu 22. 5. 1943. K důvodům rozpuštění Kominterny v tomtož dopise napsal: „Pokud je mně známo, vedly k rozpuštění kominterny tyto úvahy: propagační – odstranit strašidlo bolševismu – ohled na Němce – volná ruka při okupaci Německa – očištění komunistických stran od nežádoucích živlů – zejména lidí, kteří se vyhnuli vojně, nebo jinak sklamali, nejsou dost inteligentní, aby jich bylo možno použít při světové rekonstrukci, zkrátka jsou balastem.“

²⁶⁶ FIERLINGER, *Ve službách ČSR*, s. 126-127. Manifest podepsali z londýnského exilu: J. Čaplovič, J. David, A. Hodinová-Spurná, M. Jurnečková, K. Kreibich, B. Laušman, V. Majer, F. Němec, V. Nosek, F. Uhlíř, J. Való a z moskevského: K. Gottwald, V. Kopecký, R. Slánský, J. Šverma a B. Vrbenský. Prohlášení vyzývalo ke zvýšení odbojové činnosti a k vytváření národních výborů.

3.2. Rozpad Devítky a otázka rekonstrukce vlády

Na základech zmiňovaných programových usnesení levicových činitelů v Londýnském exilu započaly v polovině roku 1943 intenzivnější politické diskuze nejen o budoucí přeměně společenského a ekonomického systému v osvobozeném Československu, ale také o transformaci systému politického a jednotlivých politických stran. Právě úvahy o sjednocování politických stran patřily k nejožehavějším tématům v jednáních. „Levice“ v sociální demokracii se snažila do tohoto politického zápasu co nejvíce zasahovat. Přestože se tlakem vnějších okolností stále posilovalo postavení této skupiny, její negativní postoj k exilové vládě a ohledy k pro ní relevantní komunistické taktice značně limitovaly její manévrovací prostor. Ačkoliv byl tehdy Laušman, jak sám později uvedl, „vášnivým stoupencem jednoty dělnického hnutí“²⁶⁷, snahy a tendence ke sjednocení některých politických proudů, pocházející od Beneše a některých vládních kruhů, byly pro něho a pro skupinu *Nové svobody* nepřijatelné. Některými návrhy však byl nucen se zabývat, protože by ve svém důsledku snižovaly význam skupiny *Nové svobody* a komunisty zatlačovaly do izolace.

Vedle např. Benešova plánu²⁶⁸, který počítal se sjednocením sociálních demokratů s komunisty, prosazoval „vládní“ sociální demokrat F. Němec koncepci, podle které měli být jádrem budoucí socialistické strany sociální demokraté s národními socialisty. Především tato otázka, diskutovaná v korespondenci mezi Laušmanem a Fierlingerem, způsobila rozpad Socialistického klubu.

Podle Laušmanova dopisu Fierlingerovi ze 14. září Němec na poradě Devítky vyloučil v emigraci s komunisty možnou dohodu o předpokladech jednotné socialistické strany: „Nechtějí a nebudou [komunisté] vážně s námi o tom jednat. Nevylučuji sice jednotnou stranu doma a nebo nějakou konfederaci levicových stran, ale situace je taková – a já to již hájím velmi dlouho - že se musíme již zde dohodnout s národními socialisty pro vytvoření jednotné strany demokratického socialismu a musíme se s nimi dohodnout za každou cenu a bez ohledu, jsou-li křiví anebo hrbatí.“ Na toto téma mělo být zahájeno s ministrem Hubertem

²⁶⁷ AMV, ZV 127 MV, Laušman, svazek č. 6, různé písemnosti od r. 1953, s. 164.

²⁶⁸ V Benešově projektu zjednodušení politického systému, naznačeném už v jeho práci *Demokracie dnes a zítra*, naposledy vydané v Praze 1999, se počítalo se zavedením jen dvou nebo tří politických stran tak, aby se docílilo „kanalisování revolučního vření“. Jedna ze stran měla být „dělnická nebo socialistická“. Součástí této strany měli být také komunisté, kteří by tak byli absorbováni. Vedle této „velké revoluční strany“ měla existovat strana „levé buržoazie, ve které by byli takoví lidé jako je Ripka a která by zmírňovala a vyrovnávala výkyvy levicové strany, pokud by šlo o extrémny.“ *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 2, s. 44. Laušman o tomto plánu v dopise Fierlingerovi 14. 9. 1943 napsal, že se „v poslední době tato myšlenka opouští.“ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 14. 9. 1943.

Ripkou jednání. Laušman v dopise Fierlingera ujistil, že skupina *Nové svobody* je proti tomuto návrhu: „Včera se tato skupina sešla k důvěrné poradě s komunisty, na níž byl případ diskutován, ale nepadlo žádné rozhodnutí. V pondělí bude pokračováno. Vidíme v tom pokus, aby při krasořečnění o jednotě národní fronty i socialistické levice a při pění chvály na komunisty byli tito izolováni.“²⁶⁹ V dodatku k tomuto dopisu Laušman 1. října Fierlingerovi napsal, že mu V. Nosek potvrdil přípravu k vytvoření „komitétu demokratických socialistů“. Beneš se prý ale od tohoto návrhu distancoval.²⁷⁰

Právě korespondencí s Laušmanem vstupoval zatím skrytě československý velvyslanec v SSSR Zdeněk Fierlinger do politického směřování „levicové“ skupiny sociálních demokratů. Tento vliv posiloval díky kontaktům s představiteli vedení KSČ v Sovětském svazu. Jeho odpověď z 12. října poslaná v zašifrovaném dopisu podepsaném jménem Hanák si opět zaslouží delší citaci. Navíc dobře vystihuje některé charakteristické rysy v korespondenci mezi Laušmanem a Fierlingerem: „Je vidět, že tovární ředitelství²⁷¹ všude usilovně pracuje a hledá v určitém směru spojení, k čemuž má zajisté prostředky a cesty. Jistě-že blok, o němž mluvíš, je pro ně vhodným programem jako cesta z nouze a mnozí našinci nejrůznějších národností²⁷² na to půjdou. Že existuje podobná tendence i u nás²⁷³, nepřekvapuje mne to. Já jsem vždy a to již v P[ariži] na to myslil a obával jsem se toho, neboť jsem si uvědomoval, že se půjde zase starou cestou. Nedávno se u nás o tom rozvinula beseda s filatelisty²⁷⁴ a bylo nám vytýkáno, že se z naší strany nic neděje, že pěvecký sbor²⁷⁵ se stále schází a že se vlastně připravuje rozšířený klub šachistů²⁷⁶. Myslím, že to byly též ozvěny zpráv, které ty sám posíláš... Snažil jsem se vysvětlit, že tato věc je nám dávno již známá, že jsme proti tomu reagovali, a že také kritika – celkem zatím dosti bezplodná – si nedovede představit, jak jsou podobné úkoly obtížné v emigraci a to v době dnešní války...

V této souvislosti musím Ti říci, že se rýsuje v poslední době poněkud jasnější plán, který počítá s novým šachovým klubem, těsně spolupracujícím s filatelisty. Později by se

²⁶⁹ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 14.9.43. Dopis Laušman uzavřel slovy: „Dnes je možno již prohlásiti, že zdejší socialistická emigrace je rozdělována do dvou skupin. Do jedné patří ti, kdož chtějí galvanisovat mrtvolý, pokračovat v sociálně reformní politice a jsou proti komunistům a proti SSSR. Do druhé skupiny patří ti, kdož se na situaci dívají obráceně. Tak to vypadá s námi a Zinnerovci. Prostě ve všech národních skupinách jsou socialisté hodní a nehodní a při každé příležitosti se jim to dává cítit.“

²⁷⁰ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman Z. Fierlingerovi 1. 10. 1943.

²⁷¹ „Tovární ředitelství“ = Britská vláda.

²⁷² „Našinci nejrůznějších národností“ = exiloví politikové všech politických směrů.

²⁷³ „U nás“ = mezi sociálními demokraty.

²⁷⁴ „Filatelisté“ = komunisté.

²⁷⁵ „Pěvecký sbor“ = Devítka.

²⁷⁶ „Klub šachistů“ = sociální demokracie.

uvidělo, jak by se dala připravit jednodušší organizace. Myslím, že je to myšlenka jediné správná. Já sám jsem si to tak vždy představoval, znaje staré tradice a určité vžitě věci, které nelze lámat přes koleno. Nový šachový klub by ovšem musel mít správné a dobré směrnice a musel by se vyhnouti oportunistu. Proto bude dobře, když s podobným plánem budete počítat, a začnete to připravovat, pokud to za dnešní situace vůbec je možné. To by znamenalo též, abyste s tím též v pěveckém sboru počítali, event. přestali zpívat. Informuj nás častěji, co se v tom směru děje.“²⁷⁷ Fierlinger doporučil ukončit spolupráci s „vládními“ sociálními demokraty. Socialistický klub, jehož existence byla poznamenána řadou sporů, přestal prakticky existovat.

Vztahy mezi oběma skupinami sociálních demokratů byly opět na bodu mrazu. Němec a Bečko obviňovali „levicovou“ skupinu „ze zakuklených komunistů“, což Laušman v jednom z dalších dopisů Fierlingerovi okomentoval: „Naivové.“²⁷⁸ Stejně tak Laušman se svou skupinou neustále připomínal minulost F. Němce za Druhé republiky a v protektorátu před jeho emigrací.²⁷⁹ „Vládní“ sociální demokraté dále kritizovali Fierlingera za jeho činnost na postu velvyslance v Sovětském svazu. Fierlingerův vztah k exilové vládě, napjatý už od počátku roku 1942, byl v té době také vyhrocený, a to zejména kvůli jeho zasahování, pro úředníka podřízeného vládě nepřijatelnému, do sporu o československo-polskou konfederaci a dalších politických záležitostech. Laušman v Londýně Fierlingerovy kroky obhajoval jak v tisku, tak i na půdě státní rady.²⁸⁰ Fierlingerovi a komunistům do Moskvy naopak vzkázal: „Čím dále tím více vidíme, že ve Vašich rukách je více, než se domníváte. Važte si toho a využijte toho.“²⁸¹

Koncem roku 1943 napětí mezi exilovými politiky v Londýně dále narůstalo v souvislosti s cestou Edvarda Beneše do Moskvy, kde měla být podepsána československo-sovětská spojenecká smlouva. Rozhovory Beneše s vedením KSČ v Sovětském svazu měly

²⁷⁷ NA, Laušman, k. 20, K. Hanák B. Laušmanovi 12. 10. 1943.

²⁷⁸ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 11. 11. 1943.

²⁷⁹ Laušman dále na Němcovu adresu uvedl: „Máme obavu, že Němec se rozbije. Našich rad nedbal, dělal si vše po svém. Ale jde o mravní stránku našeho hnutí. Právě v minulých dnech Nová svoboda dostala dopis od jednoho důstojníka, jenž velmi dlouho pracoval v podzemí. Dopis se týkal těch všech, kdo nějakým způsobem kolabovali s nacisty.... Ale upozorňuje na to, jak lid smýšlí.“ Tamtéž.

²⁸⁰ Např. 22. prosince v souvislosti s podepsáním československo-sovětské smlouvy Laušman na zasedání Státní rady prohlásil: „Považuji za svou povinnost, abych zdůraznil zásluhy muže a diplomata, na něhož se hodně zapomíná. V manifestační schůzi před několika dny, kdy jsme projednávali tuto smlouvu, poděkovali jsme hlavě státu a ocenili postup vlády. V Londýně žil však diplomat, který upravoval cestu k tomuto společenství již v době, kdy to bylo nepopulární, kdy Sovětský svaz byl anglo-saským světem dohnán k uzavření paktu o neútočení s hitlerovským Německem a kdy na Sovětský svaz mnozí se dívali nepříznivě. Byl to dnešní vyslanec Zdeněk Fierlinger, který v těchto těžkých dobách, jež jsem právě charakterizoval, viděl dopředu, na svém stanovisku vytrval a nikdy neuhnul.“ NA, Státní rada v Londýně, zápis V. plenární schůze v 4. zasedání Státní rady 22. 12. 1943.

²⁸¹ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman Z. Fierlingerovi 1. 10. 1943.

být klíčové pro další politický vývoj. Bechyně i Laušman cítili nutnost seznámit prezidenta před jeho odjezdem s některými jejich stanovisky. V souladu s Fierlingerovými intencemi o přerušení styku s „vládními“ sociálními demokraty v Devítce proto vytvořili z „levicových“ sociálních demokratů skupinu²⁸², která měla manifestovat jednotu této frakce a připravovat programovou platformu. Jako její mluvčí si vyžádali s Benešem schůzku, aby se podle Bechyněho prezident nemohl „domnívat, že za sociální demokracii mohou jednat a rozhodovat vůdcové, které si vybral a dosadil on“.²⁸³

Schůzka, která se konala 10. listopadu, mj.²⁸⁴ souvisela s otázkou plánované rekonstrukce vlády. Laušman byl na poradách v Moskvě Gottwaldem ujištěn o nezájmu komunistů vstupovat do exilové vlády. Proto doporučil po svém návratu „levicovým“ sociálním demokratům dále neusilovat o uvolněné místo ve Šrámkově kabinetu. Komunisté v Londýně si ovšem nadále uchovávali svou rezervovanost a o dodržování této taktiky evidentně Laušmanovi nepodávali žádné informace. „Levicové“ sociální demokraty proto v této otázce ponechávali v nejistotě.²⁸⁵ Laušman tak byl odkázán k získávání veškerých informací taktického rázu od Zdeňka Fierlingera. Proto se ještě v dopise datovaném sice 11. listopadu, ale napsaném ještě před schůzkou s Benešem, v této věci ujišťoval: „Stále zde proskakují zprávy, že vláda bude rozšířena, a to o jednoho komunistu, který by měl dostat resort, jenž byl po Nečasově odchodu rezervován pro nás. Máme za to, že se stanovisko komunistů nezmění. Vláda svou autoritu prohospodařila zde a také doma. Takováto „rekonstrukce“ byla by pro kočku.“²⁸⁶

Na schůzce Bechyněho a Laušmana s Benešem prvně jmenovaný prezidenta upozornil, že i přes to, že podle něho „vláda není dobrá nejen pro svoje složení, nýbrž také pro nedostatek společného ducha“, jeho skupina nenavrhuje žádnou změnu ve vládě. Dále podle instrukcí, které Laušman obdržel v Moskvě, prohlásil, že se Šrámkův kabinet nemůže domů vrátit jako vláda: „Myslíme, že národ si musí rozhodnout o příští vládě sám.“²⁸⁷

²⁸² Kromě Bechyněho a Laušmana skupinu tvořili V. Patzak, J. Čaplovič, M. Jurečková a hospitant v jejich skupině, člen Státní rady Karel Janšta.

²⁸³ ANM, Pozůstalost Rudolfa Bechyněho, inv. č. 82, k. 2, R. Bechyně B. Laušmanovi 10. 2. 1944.

²⁸⁴ K tomuto rozhovoru více KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 207 – 208.

²⁸⁵ J. Kuklík a J. Němeček se domnívají, že sice komunisté odmítali účast v exilové vládě, ale s vývojem válečné situace nevyklučovali změnu tohoto stanoviska. V únoru 1943 poslali K. Kreibich a V. Nosek Gottwaldovi stanovisko většiny z vedení KSČ v Londýně, že ještě pro takový krok nenadešel čas. Činnost exilové vlády podle nich musí skončit s osvobozením Československa, protože „skutečně neodpovídá náladám národa doma, je ve své politice do značné míry závislá na anglických kruzích a není naděje, že by se naším vstupem do vlády její složení skutečně změnilo.“ Tamtéž, s. 258.

²⁸⁶ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 11. 11. 1943.

²⁸⁷ Podle svých poznámek Bechyně dále Benešovi řekl: „Myslíme dále, že ani Státní rada nemůže doma suplovati národní shromáždění, a že tedy ani členové Státní rady se nemohou vrátit jinak, než jako prostí občané bez veřejné funkce. Přejít z okupace k normálnímu státnímu životu velice by byl usnadněn, kdybyste Vy se

V rozhovoru, který se podle Bechyněho poznámek vedl v přátelském duchu, Beneš sice ujišťoval, že nepočítá s příchodem Šrámkovy vlády domů, upozornil ale Laušmana a Bechyněho, že po svém návratu z Moskvy nabídne dva ministerské posty komunistům.

Laušman po rozhovoru s Benešem v dodatku ke zmíněnému dopisu z 11. listopadu považoval za nutné Fierlingera znovu upozornit: „Zvěděli jsme, že se pomýšlí na rekonstrukci Šrámkovy vlády, a to tak, že by do ní po prezidentově návratu ze SSSR vstoupili dva členové KSČ. Kdyby nebylo jiných změn, měla by i potom pravice rozhodující většinu a soc[iální] demokracie byla by zastoupena dosavadními dvěma členy, kteří ve všem až dosud byli solidární s touto pravíci, a to i tehdy, když se dělal antisovětský blok s Poláky, a kteří náleží k odpůrcům jednotné politiky, jak jsme se na ní v Moskvě při zájezdu jednoho ze spolupodepsaných dohodli. Myslíme, že naše ujednání v Moskvě učiněné dosud platí a že podle toho budou naši tamní přátelé postupovat. Opravdová rekonstrukce musela by přesunout těžiště politické moci doleva.“²⁸⁸

3.3. Fierlingerův dopis

V průběhu války se nezměnil konečný cíl KSČ, získání moci a nastolení zřízení sovětského typu v Československu. Změnila se ale taktika, forma a tempo jeho uskutečňování.²⁸⁹ Tento postup, projevující se snahou o spolupráci se všemi protifašistickými složkami odboje, zdrženlivostí v radikálně levicových projevech a rezervovaností v otázkách budoucího uspořádání Československa, se uplatnil i při Benešově návštěvě Sovětského svazu v prosinci 1943. Vedle jednání se sovětským vedením a podepsání československo-sovětské

vrátil jako hlava státu. President, který by se opíral o vládu, dosazenou cestou autokratickou, a o Nár[odní] shromáždění, vzniklé jmenováním, byl by slabý president, a jeho posice by byla brzo neudržitelná. Veřejná autorita nedá se v době přechodu udržovat vojskem a policií, musí být zakotvena v silách lidového hnutí a lidové vůle, musí to být od samého počátku autorita demokratická.“ ANM, Bechyně, kar. 1, inv. č. 47, poznámky R. Bechyněho.

²⁸⁸ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 11. 11. 1943, dodatek.

²⁸⁹ MARJINA, s. 612. Např. G. Dimitrov, vedoucí Oddělení pro mezinárodní informace Ústředního výboru Vsesvazové komunistické strany, které převzalo některé funkce rozpuštěné Kominterny, podal v prosinci 1944 moskevskému vedení KSČ tyto instrukce: „Otázku sovětizace Československa nenastolovat. Kdy bude doba zralá na to, aby se mohla nastolit otázka o sovětizaci Československa, o tom se nebudeme teď dohadovat. To není tak lehké, jak si mnozí myslí. Češi a Slováci se musí sami svým vývojem dopracovat na cestu k sovětské moci. Jak to správně řekl Stalin: Je třeba jít krok za krokem a dříve, než uděláme další krok, musíme upevnit vybojovanou pozici.“ Tamtéž, s. 619.

smlouvy²⁹⁰ vedl Beneš v Moskvě rozhovory²⁹¹ s představiteli KSČ. Právě v nich definitivně padla snaha o alespoň před domácím odbojem předstíranou nadstranickou jednotu v exilu.

Otázka budoucí struktury politických stran, která se intenzivněji projednávala²⁹² po celý rok 1943, dostala v těchto jednáních konkrétnější podobu. Benešovy představy o zjednodušení stranického systému byly v rozhovorech s komunisty modifikovány do podoby Bloku tří socialistických stran, komunistické, sociálně demokratické a národně socialistické. Tento Blok měl být jádrem Národní fronty, tvořené ještě dvěma nesocialistickými stranami, „katolíky“ a „zemědělci“.²⁹³ Pozdější sjednocení dělnických stran komunisté nevyhloučili. V podmínkách exilu to ale odmítli, protože „vytvoření skutečně jednotné, politicky a ideologicky pevné strany možno provést teprve doma, cestou demokratickou, za účasti všeho členstva v úvahu připadajících stran.“²⁹⁴ Na Benešův návrh účasti v exilové vládě nepřistoupili.

Na tyto nové skutečnosti musela reagovat i „levicová“ skupina sociální demokracie, která se snažila o spolupráci s komunisty a kopírovala jejich taktiku. Díky kontaktům s vedením KSČ v Sovětském svazu se proto do vedoucí pozice v této sociálnědemokratické frakci prosazoval Zdeněk Fierlinger, který do Londýna posílal přesné instrukce v záležitostech taktického rázu. O obsahu moskevských jednání byli Bechyně, Laušman a jejich spolupracovníci srozuměni Fierlingerovou zprávou, kterou přivezl, i s Gottwaldovým dopisem pro Václava Noska, do Londýna sám Beneš.

V dopise Fierlinger nejprve Laušmana a Bechyněho ubezpečil, že komunisté odmítnuli Benešův návrh vstoupit do exilové vlády, „neboť nechtějí bráti odpovědnost za činy a politiku londýnské vlády.“ Navíc prý „se zadostiučiněním konstatovali, že též „levicová“ skupina sociálních demokratů se nikterak neangažovala.“ Ve zprávě dále uvedl, že Benešův návrh povolal do vlády třetího sociálního demokrata jménem sociálnědemokratické „levice“

²⁹⁰ Československo-sovětská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci podepsaná 12. 12. 1943 měla dokládat upřímnost záměrů vedení Sovětského svazu. Podle článku 4. této smlouvy se SSSR zavazoval, že bude jednat podle zásady „vzájemného respektování své nezávislosti a svrchovanosti, jakož i nevměšování do vnitřních věcí druhého státu“. NĚMEČEK, „Edvard Beneš a Sovětský svaz 1939-1945“, s. 329. Doplněním této smlouvy se stala dohoda z 8. 5. 1944 o poměru mezi československou správou a sovětským vrchním velením po vstupu sovětských vojsk na československé území. Tamtéž, s. 330-331.

²⁹¹ Beneš se s delegací KSČ složenou K. Gottwaldem, J. Švermou, R. Slánským a J. Kopeckým sešel šestkrát ve dnech 13.-20. 12. 1943. Obsah rozhovorů je zveřejněn v edici Cesta ke květnu, dok. č. 2, s. 40-59. Komunisté přinesli návrhy na vydání řady poválečných dekretů. Zvláštní důraz přitom kladli na vznik Národních výborů, které měly nahradit dosavadní správní a samosprávné orgány a plnit úkoly svěřené vládou. K jednání více KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 259-263.

²⁹² Již od ledna 1943 probíhala pravidelná jednání národních socialistů s představiteli KSČ v Londýně, ve kterých se projednával způsob obnovení politického, sociálního a hospodářského systému Československa. Tamtéž, s. 257

²⁹³ Tamtéž, s. 260.

²⁹⁴ ANM, Fierlinger, inv. č. 308, k. 16, K. Gottwald „soudruhům“ 21. 12. 1943. Mělo být ovšem zabráněno „roztříštěnosti masových organizací, zejména odborů“.

vyloučil. V této souvislosti informoval, že v rozhovoru s prezidentem k „pravici“ v sociální demokracii poznamenal, že jestliže někdo z této druhé skupiny nabídku vstoupit do vlády přijme, nemůže zastupovat sociální demokraty: „Bude to zase stará historie. Ve vládě bude sedět o jednoho, tzv. sociálního demokrata více, ale ve skutečnosti nebude mít s námi nic společného.“ Fierlinger Beneše také upozornil, že účast „levicových“ sociálních demokratů ve vládě by znemožnila jakoukoliv spolupráci s komunisty: „Jelikož pan president přijal myšlenku spolupráce socialistů s komunisty, musí respektovat naše stanovisko.“²⁹⁵

Pro další směřování sociální demokracie byla důležitá ta část dopisu, ve které Fierlinger, zcela v rozporu s jeho předchozími intencemi, doporučil společný postup obou sociálnědemokratických skupin: „Zdejší soudruzi dále dávají na uvážení, aby byl učiněn pokus sjednotit veškeré sociální demokraty, pokud budou ochotni přijmout nové zásady a směrnice, vyplývající z dnešní nové situace a z jednání s prezidentem o vytvoření bloku tří stran. Plně se s touto myšlenkou stotožňuji.“ Navrhl proto svolání společné schůze, na které by byl podán návrh společného postupu obou skupin: „Při tom byste prohlásili, že není dnes vhodné vracet se do minulosti, že však naše skupina se nemůže stotožňovat s politikou některých soudruhů, kteří jednali na svou vlastní pěst a na svou vlastní odpovědnost.“²⁹⁶

V otázce způsobu obnovy Československa po osvobození opět upozornil, že není nutné „již dnes mluvit o novém socialistickém programu. Budoucnost ukáže, kam vývoj spěje. Zatím však třeba provést čáru mezi minulým oportunistem a novou společnou politikou.“ Na závěr zopakoval komunistické stanovisko ve věci sloučení socialistických stran: „Později ve vlasti bychom mohli připravovatí splnutí socialistů a komunistů, neboť nebude více důvodů pro nějakou zásadní rozdílnost programu.“²⁹⁷

Fierlingerův dopis byl nejprve projednán skupinou sociálních demokratů, která se konstitovala před Benešovým odjezdem do SSSR, jejíž členové byli R. Bechyně, J. Čaplovič, M. Jurnečková, K. Janšta, V. Patzak a Laušman. Ten se poté sešel s V. Noskem k porovnání obsahů obou listů, které od Fierlingera i Gottwalda přivezl z Moskvy Beneš. Dalšího jednání mezi sociálnědemokratickou „levicí“ s představiteli KSČ v Londýně se kromě Noska a výše zmíněných sociálních demokratů účastnili také komunisté J. Valo, A. Hodinová-Spurná, K. Kreibich, G. Spurný a I. Petruščák. Až s výsledky těchto porad byla

²⁹⁵ NA, Laušman, k. 23, Z. Fierlinger „soudruhům“ 21. 12. 1943.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ Tamtéž.

srozuměna „širší konference“ sociálnědemokratické „levice“ v Londýně. Její závěr sdělil Laušman Fierlingerovi a „soudruhům“ v Sovětském svazu dopisem z 21. ledna 1944.²⁹⁸

V něm Laušman přiznal, že po rozhodnutí komunistů nevstupovat do exilové vlády došlo mezi „levicovými“ sociálními demokraty k „jistému ulehčení“. Potíž ale představovala pasáž Fierlingerova dopisu, ve které se vyslovil pro sjednocení sociální demokracie. Laušman totiž do té doby počítal s rozchodem obou skupin po válce: „Sdělil jsem již dříve, že i když jsme postupovali samostatně po linii Nové svobody, nemohli jsme učinit v emigraci to, co bychom mohli učinit v normálních poměrech, totiž definitivně se rozejít...“ Upozornil proto Fierlingera, že je jeho návrhem „levice“ sociální demokracie „trochu překvapena“, protože jim před třemi měsíci „vytkl“, že „příliš dlouho udržovali styky s ministerskou frakcí v tzv. Devítce.“²⁹⁹

Za této situace ovšem Laušman nemohl jednat jinak a proto ubezpečil Fierlingera a „soudruhy“ v Sovětském svazu, že se jeho skupina o sjednocení strany pokusí. Zároveň však upozornil, že „levicoví“ sociální demokraté budou trvat na tom, aby „vládní“ sociální demokraté uznali, že za svou předchozí činnost nesou osobní zodpovědnost: „Z vlády, která půjde domů, nemohou jít za skupinu, poněvadž se kompromitovali /vedle toho Němec a Nečas musejí si doma zodpovědět svou přímou či nepřímou kolaboraci/. Soudíme totiž, že – chtějíce zůstatí pevnou složkou BLOKu³⁰⁰ – nemůžeme býti těmito zjevy zatíženi.“ V kontrastu s postupem „vládních“ sociálních demokratů Laušman vyzdvihl záměr R. Bechyněho, který se prý „vzhledem k Mnichovu“³⁰¹ rozhodl neúčastnit budoucí vlády a nejt „do čela BLOKu a příští jednotné socialistické strany“: „Kdyby se Němec, Bečko a Nečas takhle na věc dívali, kdyby se na věc dívali neosobně, kdyby se chtěli podříditi kolektivu a smířili se s tím, že půjdou do aktivity, až jejich účty budou doma schváleny, bylo by to nejlepší.“ Z usnesení skupiny „levice“ v sociální demokracii předal Fierlingerovi plnou moc k dalším jednáním s představiteli KSC v Moskvě a dopis ukončil znovu upozorněním: „Uvědomujeme si, že jdeme dobře, ale musíme se vyvarovat toho, abychom po nějakém sjednocení nebyli opět vystaveni nebezpečí kompromitování.“³⁰²

²⁹⁸ *Cesta ke květnu*, I/1, dok. č. 9, s. 92. ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 26. 1. 1943.

²⁹⁹ NA, Laušman, k. 23, Z. Fierlinger „soudruhům“ 21. 12. 1943.

³⁰⁰ Laušman na zmiňovaných poradách definoval Blok socialistických stran takto: „BLOK má býti jádrem národní fronty a naše dvě skupiny jádrem BLOKu.“ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 26. 1. 1943.

³⁰¹ Rudolf Bechyně, který sociální demokracii, klíčovou stranu předmnichovské koalice, zastupoval ve výboru politických ministrů cítil osobní a hlavní odpovědnost za Mnichov. Tu přiznal ovšem již v době Druhé republiky. KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, s. 14.

³⁰² ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 26. 1. 1943.

Laušman byl nucen učinit další ústupek ze svých politických představ. Jeho pohled na Fierlingerem navržený postup byl ovšem pragmatický. Daleko hůře se s ním vyrovnával R. Bechyně. Právě zde byl počátek jejich politického rozchodu. Z konceptu dopisu Laušmanovi s datem 2. února 1944 je patrné naprosté rozčarování z Fierlingerových instrukcí: „Odloučili jsme se od soc[iálně]dem[okratické] ministerské frakce na žádost Fierlingerovu, když nám sdělil, že to od nás očekávají také Krajani v Rusku. Rozuměl jsem tomuto naléhání tak, že odluka je podmínkou a předpokladem jednoty lidově socialistického hnutí doma. Takové jednotě jsem byl ochoten obětovat všechno.“ Dále připomněl, že před Benešovým odjezdem do Moskvy se při přípravě konference sociálnědemokratické „levice“ „všichni svorně ujednali“, že nebude pozvána „ministerská frakce“, konkrétně J. Bečka, F. Němec, J. Nečas, V. Majer, J. J. Bělina, K. Kříž a J. Kosina. Proto Bechyně označil Fierlingerovo doporučení za „ránu z boku“, když se prý už zdálo, že jejich politická koncepce „na celé čáře zvítězila“. Dopis zakončil pesimisticky: „Měli jsme nejlepší vyhlídku, že energickým postupem ukončíme tu nešťastnou soc[iálně]dem[okratickou] éru rozvratu. Nedovedli jsme ze situace vytěžit...Myslím, že jako levice soc[iální] dem[okracie] jsme svou úlohu prohráli.“³⁰³ I přes to, že se Bechyně dále účastnil některých politických aktivit, vůdčí úlohu mezi „levicovými“ sociálními demokraty v Londýně plně přebíral Bohumil Laušman.

Výsledky moskevských jednání změnily situaci i pro sociálnědemokratické ministry F. Němce a J. Bečka. Dopisem z 20. ledna proto Benešovi připomněli, že do té doby byla vláda konstituována na osobních principech. Nyní však bylo podle nich potřeba vládu sestavit na základě politických skupin, přičemž levice by měla mít více ministerských křesel.³⁰⁴ Beneš odmítání „levicových“ sociálních demokratů vstoupit do vlády považoval za nesprávné.³⁰⁵ Věděl, že tento postup doporučil Fierlinger, což bral jako nepřípustné zasahování státního úředníka podřízeného vládě do vnitropolitických záležitostí. Přesto však iniciativu Němce a Bečka odmítl se vzkazem, aby „nevyvolávali jihoslovanské poměry v československém životě“.³⁰⁶

³⁰³ ANM, Bechyně, inv. č. 82, k. 2, R. Bechyně B. Laušmanovi 10. 2. 1944.

³⁰⁴ Laušman zde chybně uvádí datum dopisu Bečka a Němce 21. ledna. ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 14. 2. 1944. Laušman zmiňovanou iniciativu Bečka a Němce okomentoval v tomto dopise takto: „Najednou!!!... Je to doklad toho, že zájmy věcné nejsou u nich na prvním místě. Když bylo třeba, aby se ozvali, mlčeli; nyní, kdy vláda přejímá program, obsažený v prezidentově poselství (a do jisté míry odpovídající moskevským ujednáním) a za nějž i my i komunisté se stavíme, by chtěli vyvolávat krizi.“

³⁰⁵ Podle Laušmana tím byl dokonce „dotčen“. Tamtéž.

³⁰⁶ Tamtéž.

3.4. Obnova ČSSD a volba vládního delegáta pro osvobozené území

Přes velké spory začali sociální demokraté obnovovat formální strukturu své strany v exilu. 28. ledna 1944 se na podmínkách dalšího postupu dohodli B. Laušman a V. Patzak s F. Němcem a J. Bečkem. Po dalších jednáních s Benešem byl vznik jednotné sociální demokracie uskutečněn na konferenci 27. února vytvořením tzv. vedení zahraniční skupiny v exilu. Přijatý základní program počítal se znárodněním průmyslu, zrušením výdělečného bankovníctví a pozemkovou reformou. V rezoluci přijaté na konferenci bylo prohlášeno, že oba sociálnědemokratičtí ministři byli ve všech zahraničních vládách jen za své osoby. Dále bylo podpořeno jednání s komunisty a národními socialisty o vzniku Bloku tří socialistických stran.³⁰⁷ Konference se dále usnesla připravit vyhlášení zásad, které by tvořilo základ poválečné politiky.³⁰⁸

V tomto směru se na zasedáních konference nejinicativněji projevoval Bohumil Laušman. V jednom z jeho projevů, ve kterém se opět objevovala jako hlavní myšlenka nutnost „jednoty socialistického hnutí“, nastínil svůj pohled na politický vývoj a představu budoucího postupu socialistů. Přestože si svou řeč zaznamenal jen útržkovitě do svých poznámek, daný záznam dobře odráží jeho politické myšlení a vysvětluje některé jeho poválečné postoje. „Liberální demokracie“ byla pro Laušmana „mrtva“. Lidem podle něho dala politickou svobodu, ale nikoli hospodářskou a sociální.³⁰⁹ Umožňovala sice „socialistickému hnutí dělat politiku sociálních reforem“, byla ovšem „slabá a nespravedlivá“ a proto vznikl fašismus. „Uskutečňování socialismu“ mělo probíhat jen v Sovětském svazu.³¹⁰

I přes to, že se socialistické hnutí v Československu „nedostalo k provádění skutečné socialistické výstavby“, splnilo podle Laušmana „své poslání“. Zatímco předchozí světová válka „posílila destruktivní síly kapitalismu a vnesla do socialistického hnutí myšlenkový

³⁰⁷ Za sociální demokraty se jednání účastnili J. Bečko, R. Bechyně a B. Laušman, za komunisty V. Nosek, J. Valo, G. Spurný a B. Laštovička, za národní socialisty J. Stránský, H. Ripka, J. David a F. Uhlíř. Jednání Bloku sice nevedla k vytvoření pevnější struktury tří politických stran, ale přispěla k vytvoření vlády Národní fronty v březnu 1945. Jednání Bloku měla největší význam v první polovině roku 1944 a v únoru 1945. Diskutovaná témata se např. týkala národních výborů, vládní delegace pro osvobozené území, československého poměru, německé otázky a přípravy ekonomické obnovy ČSR. KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 212.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 211-212.

³⁰⁹ Laušman si zapsal dále do svých poznámek: „Lib[erální] demokracie strpěla, aby do podnikatel[ských] organizací pronikal odbojný duch proti par[lamentnímu] režimu, jakmile l[iberální] d[emokracie] strpěla, aby jediný bankovní koncern – nebo jediná pol[itická] str[ana] zmocňovala se bank, prům[yslu], armády Za peníze kap[italistů] budováno proti soc[ialistům] žluté hnutí.“ NA, Laušman, k. 24, poznámky B. Laušmana.

³¹⁰ K SSSR podle těchto poznámek Laušman dále uvedl:

„Zvláštní podmínky – Nad Sověty slunce nezapadá
Revoluce – přednosti – chyby – radosti – bolesti
Bernard Shaw: Po 24 let dobýval sov[ětský] lid nebe
Výsledky pol[itické], hosp[odářské], kult[urní]
Chtěl do boje za nás, bojuje za svět!“ Tamtéž.

zmatek, dnešní válka všude probouzí socialistické vědomí, hromadí nové a nové důkazy o neschopnosti kapitalistického řádu a ukazuje socialistům cestu, směr i cíl“. Ve výkladu vyjádřil přesvědčení, že „tragikou socialistického hnutí byla roztržičnost“. Proto zdůraznil nutnost „vybudovat ideově jednotné socialistické, lidové hnutí s radikálním socialistickým programem, hnutí, které by mohlo a bylo schopno i z ČSR vybudovat socialistický stát“.³¹¹

V této souvislosti dále upozornil, že „budoucí socialistická jednota a socialistický stát“ neznamená „kopírování“ Sovětského svazu: „Jako každý stát, i my budeme na dnešní problémy reagovat po svém a budeme hledat řešení, které bude odpovídat založení našeho člověka, naší národní povaze, národní tradici atd., aniž bychom se ovšem při tom isolovali.“ V delším časovém horizontu proto navrhoval konfederaci se SSSR, ve které by měla ČSR existovat jako gubernie, nebo jako provincie. Na závěr výkladu opět zdůraznil nutnost spolupráce s komunisty: „Zde jsou pilíře... musíme se dorozumět s komunisty. K uspokojivé spolupráci může dojít jen při skutečně dobré vůli na obou stranách – zhostit se nových úkolů, jež doba s takovou naléhavostí staví před nás a jejichž splnění se nemůže státi bez zásadních změn revoluční povahy.“³¹²

V duchu tohoto projevu Laušman koncipoval návrh programových zásad, který se stal znovu předmětem diskuze. Kritizovány byly např. ty části navrhovaného programu, ve kterých se autor vyslovoval podle příkladu Národní strany práce pro vznik jednotné socialistické strany. Např. Karel Kříž³¹³ proto vytýkal textu „nedostatek odvahy přihlásit se k tradici sociálně demokratické strany“ a „zmatek s Národní stranou práce, tímto zplozencem Mnichova“. Kříž dále varoval před přílišným radikalismem a pokusy sjednocovat „dělníky, rolníky, živnostníky, řemeslníky a inteligenci pod jeden klobouk.“³¹⁴ Přesto se ale konečné znění zásad příliš nezměnilo. Ve výsledném dokumentu ze 14. dubna 1944 bylo uvedeno, že „vyrůstá politická i akční jednota československého pracujícího lidu měst a venkova“ a proto se „bude usilovat o organizační sjednocení vytvořením jedné levicové strany.“³¹⁵

Blok tří socialistických stran byl plánován jako přechod k jednotné socialistické straně. Jak už bylo zmíněno, E. Beneš se domníval, že by sloučením tří socialistických stran získali národní socialisté se sociálními demokraty v tomto formátu většinu a komunisté by tak byli pohlčeni. Většina národních socialistů takto optimistická nebyla. Např. Hubert Ripka na

³¹¹ Tamtéž.

³¹² Tamtéž.

³¹³ Karel Kříž, 1902-1944, ve třicátých letech člen národohospodářské komise ČSSD, hospodářský redaktor Práva lidu a národohospodářský teoretik patřící v sociální demokracii k již zmíněné národohospodářské skupině Josefa Macka. Zemřel při leteckém náletu v červnu 1944.

³¹⁴ HORÁK, s. 51-52.

³¹⁵ Tamtéž, s. 52.

schůzi národních socialistů 17. května 1944 prohlásil: „My tvrdíme, že kdyby se mechanicky vytvořila jednotná socialistická strana, pak v ní budou míti vedení komunisté. Soc[iální] dem[okraté] nepovažují č[esko]s[lovenské] socialisty za nic a v jejich představách vypadá jednotná socialistická strana tak, jak vypadala [Národní] strana práce ve II. republice. Přitom zapomínají, že tehdy v ní nebyli komunisté.“³¹⁶

Přestože někteří národní socialisté tuto obavu nesdíleli³¹⁷, jednal H. Ripka znovu s F. Němcem o otázce sjednocení své strany se sociálními demokraty. Němec se k této variantě vyslovil stejně jako před rokem kladně. Ovšem bez podpory „levicového“ křídla sociální demokracie neměla tato myšlenka šanci na úspěch. Proto byl vyslán za Bohumilem Laušmanem jeho bývalý spolupracovník z domácího odboje a londýnského rozhlasu Prokop Drtina, aby se ho pokusil pro tuto myšlenku získat.

Podle Laušmana ho Drtina přesvědčoval pro sjednocení národních socialistů se sociálními demokraty už v exilu, aby tak byla připravena „půda pro stranu demokratického socialismu doma“. Přitom Laušmana upozornil, že komunisté nemají o vytvoření jednotné strany zájem. Drtina měl dále uvést, že je tato varianta „v duchu domova, kde na jedné straně agráři a na druhé straně komunisté počítají s uchvácením moci a mezi nimi je většina národa, kterou možno získat“.³¹⁸ Laušman nesdílel obavy ze silného vlivu komunistů v budoucí sjednocené straně. V dopise „soudruhům“ v Moskvě se o Drtinově návrhu vyjádřil jen lakonicky: „Jak vidno, staré pokusy, za něž se před rokem bil Němec, Bečko a Majer, se opakují.“³¹⁹

8. května 1944 byla v Londýně podepsána československo-sovětská dohoda o vztahu mezi československou správou a sovětským hlavním velitelem po vstupu sovětských vojsk na československé území.³²⁰ Otázka složení vládní delegace pro osvobozené území, která měla podle této smlouvy převzít plný výkon veřejné moci a poskytovat vrchnímu veliteli sovětské armády pomoc skrze civilní a vojenské orgány, vyvolala spolu s otázkou předpokládané rekonstrukce exilové vlády další krizi mezi sociálními demokraty.

Beneš po návratu z Moskvy naléhal, aby sociální demokraté vyslali do vlády dalšího zástupce. Laušmanovi prý v jednom z rozhovorů řekl, že se „levicoví“ sociální demokraté zodpovědnosti za exilovou politiku nezbaví, stejně tak „jako jí neujdou komunisté, kteří mají být nyní zastoupeni ve všech meziministerských komisích z titulu „odborníků“. Laušman o

³¹⁶ *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 2, s. 42.

³¹⁷ Např. David na této schůzi upozornil, že myšlenka sjednocení s komunisty „bude u nás doma velmi populární“ a připomenul, že „komunisté tuto myšlenku neopustili“. Tamtéž.

³¹⁸ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman „soudruhům“ 15. 7. 1944.

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ NĚMEČEK, „Edvard Beneš a Sovětský svaz 1939-1945“, s. 329.

prezidentově argumentaci přemýšlel, když v této souvislosti Fierlingerovi 14. února napsal: „Něco na tom je, že spoluodpovědnost neseme a při tom řada velkých věcí se dělá bez nás a bez komunistů.“ Proto opět žádal „soudruhy v Moskvě“ o uvážení, zda by se nemělo přistoupit k „důkladné rekonstrukci [vlády] již nyní, a to na základě programu i osobního složení (a) bez mužů Mnichova, b) bez těch, kteří byli v protektorátní vládě, c) bez mužů Žiliny³²¹, d) bez mužů tzv. Národního výboru z 15. března 1939 atd.).“³²²

Tato otázka byla definitivně vyřešena v červenci 1944, v souvislosti s výběrem vládního delegáta pro osvobozené území. Rozpoutala se složitá politická jednání. Komunisté do této funkce nikoho nenominovali, aby mj. demonstrovali svůj odstup od Šrámkovy vlády. V ní byl nejprve jednomyslně delegátem schválen národní socialista Ján Slávik. Proti jeho osobě ale protestovali komunisté a později i „levicová“ skupina sociálních demokratů, protože měl jako ministr vnitra předmnichovských vlád podíl na zásazích proti účastníkům komunistických demonstrací. Jelikož měl být po předchozí úmluvě³²³ vybrán za delegáta člen Bloku tří socialistických stran a národními socialisty nebyl navržen další kandidát, zůstali v úvahu pro volbu jen sociální demokraté. Z nich vláda prosazovala F. Němce. Jeho zvolení by ovšem znamenalo rekonstrukci Šrámkova kabinetu. Proto v té době zesílil Benešův tlak na sociální demokraty, aby doplnili případně uprázdněné ministerské křeslo.³²⁴

„Levicovní“ sociální demokraté se snažili do delegace protlačit Bohumila Laušmana, který už od poloviny roku 1943 usiloval o to, aby mohl znovu cestovat do Sovětského svazu.³²⁵ Proto kritizovali vládu za opomíjení Státní rady v otázce výběru členů delegace.³²⁶ Nakonec přišli s překvapivým rozhodnutím: „Bude-li delegát vybrán z řad členů vlády, je to

³²¹ 6. 10. 1938 na shromáždění v Žilině se většina politických stran na Slovensku, kromě sociálních demokratů a komunistů, poddala Hlinkově slovenské ľudové straně a podepsala tzv. žilinský protokol požadující autonomii Slovenska a vytvoření samostatné slovenské vlády.

³²² ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 14. 2. 1944.

³²³ Dohodnuto na 8. schůzi Bloku tří socialistických stran 11. 5. 1944. *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 25, s. 137.

³²⁴ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman „soudruhům“ 2. 7. 1944. DRTINA, s. 618.

³²⁵ V březnu byla Státní radou odsouhlasena delegace této instituce, která měla odcestovat na jednání do Moskvy. Jejím členem měl být i Bohumil Laušman. Cesta se nakonec neuskutečnila kvůli uzavření československo-sovětské dohody z 8. 5. 1944. Laušman v článku „Vnitropolitické důsledky dohody“ k volbě vládního delegáta napsal, že by si kandidát na tuto funkci a „jeho družina“ měli být vědomi toho, že „v roce 1918 jsme [sice] vystačili s programem, jímž byl „T.G.M.“; dnes je však naším programem „T.G.M. plus 30 let.“ *Nová svoboda*, č. 5-6, roč. XXI, May-June 1944, s. 84.

³²⁶ DRTINA, s. 622. P. Drtina, který se na věc díval z druhé strany než Laušman, zde k této otázce píše: „Jmenování Františka Němce vládním delegátem pro osvobozené území však neprošlo bez komplikací. Pikantní je, že je způsobili jeho kolegové-soudruzi ve Státní radě, především Bohumil Laušman. Vyvolali kampaň proti vládě, že se neporadila se Státní radou a nezeptala se Bohumila Laušmana, kdo má být vládním delegátem, že vláda Státní radu přehlíží a že vůbec je na pováženou, že tak významnou a historickou roli vláda svěřila jednomu politikovi atd. Vedle Laušmana se angažovali nejvíce další sociální demokraté, jako J. Čaplovič, P. Viboch, též R. Bechyně, ale i jiní členové Státní rady. Vlastní příčina dle mého mínění tkvěla v tom, že Laušman nemohl snést, že Němec má jet domů i do Moskvy dříve než on sám.“

věc vlády, delegáta budeme podporovat. Bude-li však vybrán z nečlenů vlády, souhlasíme, aby byl jmenován ministrem pro osvobozené území.“ Laušman tímto způsobem prezentoval „ochotu“ přistoupit kvůli prosazení své nominace na Benešův návrh vstupu do vlády, avšak jen na místo ministra pro osvobozené území. V jednom z dopisů přitom přesvědčoval „soudruhy“ v Moskvě, že by tak „výsledek našich rozhovorů³²⁷... o poměru k vládě nebyl dotčen“.³²⁸ Výběr delegáta byl ovšem v kompetenci vlády, pro kterou byla Laušmanova kandidatura naprosto nepřijatelná.³²⁹ 30. června byl vládou zvolen F. Němec jako delegát pro osvobozené území. Ve vládě se uvolnilo jedno místo.

Podle Laušmanovy korespondence se právě jeho snažil Beneš prosazovat do vlády místo Němce. Za této situace se však Bechyně, Čaplovič, Jurnečková, Janšta a Laušman rozhodli znovu hájit stanovisko „tuto vládu podporovat, ale nevysílat do ní oficiálního zástupce.“³³⁰ Němec, Bečko a Majer byly již tradičně pro vyslání dalšího člena do vlády. V sociální demokracii opět hrozila krize. R. Bechyně a J. Čaplovič se dokonce nedostavili na zasedání sociálnědemokratické skupiny, která 11. července vyjádřila F. Němcovi v jeho nové funkci podporu. Přesto nakonec došlo ke kompromisu, k jehož akceptování nakonec Laušman přemluvil i Bechyněho. Na schůzi 25. července byl odsouhlasen vstup V. Majera do vlády, která za tento ústupek souhlasila s vysláním B. Laušmana do funkce poradce delegáta pro osvobozené území.³³¹

3.5. Sloučení sociálních demokratů s komunisty na Slovensku

Vládní delegace přiletěla³³² do Moskvy 25. srpna 1944. Zde se měla během čekání na přesun do osvobozených částí Československa účastnit politických jednání a dále připravovat Úřad vládního delegáta.³³³ Příjezd do Sovětského svazu Laušman znovu vnímal velice silně:

³²⁷ Rozhovory při Laušmanově pobytu v SSSR, září 1942 až leden 1943.

³²⁸ NA, Laušman, k. 21, B. Laušman „soudruhům“ 2. 7. 1944.

³²⁹ Viz zápis o 12. poradě skupiny národních socialistů z 31. května 1944, na které se projednávala otázka kandidatury vládního delegáta na osvobozené území. Laušman byl zde označen za „zlý... nepřijatelný případ“. *Cesta ke květnu*, I/1, čís. dok. 25, s. 137. Podle Laušmana P. Drtina tehdy rozhlašoval, že je Laušman „exponentem Fierlingera, Fierlinger je exponentem Gottwalda“ a proto byly prý z jeho kandidatury obavy. NA, Laušman, k. 21, B. Laušman „soudruhům“ 2. 7. 1944.

³³⁰ Tamtéž.

³³¹ KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 212-213. Političtí poradci vládního delegáta se stali Bohumil Laušman za sociální demokracii, František Uhlíř za národní socialisty, František Hála za lidovce, za slovenskou demokratickou stranu Fedor Hodža a za komunisty Josef Való. DRTINA, s. 622. Zástupcem vládního delegáta byl vybrán Slovák gen. Rudolf Viest.

³³² Vládní delegace odletěla z Velké Británie 22. 8. 1944. Do Moskvy cestovala přes Egypt, Teherán a Baku.

³³³ KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 273.

„Mé tužby se vyplnily. Jsem opět v SSSR. Znovu jsem uviděl Moskvu, znovu jsem mezi lidem, který v době neúspěchů nezakolísal a v době vítězství nezpychnul. Osmnáct měsíců, které uplynuly od mého prvního pobytu v této zemi, znamenají nový a jedinečný pokrok ve všech oborech a na všech úsecích zdejšího života.“³³⁴

Při výběru kandidátů do delegace byly mezi národními socialisty a „vládními“ sociálními demokraty největší obavy právě z osoby Bohumila Laušmana.³³⁵ Na jedné z porad národních socialistů, na které se projednávala otázka volby vládního delegáta, např. Jaroslav Stránský připomínal, že „byl [Laušman] zlým semeništěm pomluv proti vládě a proti každému z nás po celou dobu v zahraničí“. Hubert Ripka dodával: „Pojede-li Němec jako vlád[ní] delegát, měl by jet s ním V. Majer ve skupině politických poradců. Kdyby jel s Němcem Laušman, pak bude pracovat proti Němcovi. V Majerovi bychom měli my i vláda loyálního člověka.“³³⁶ Delegace ovšem musela reagovat už třetí den po svém příjezdu na nečekaný vývoj událostí.

Její působení v Moskvě bylo totiž poznamenáno již 27. srpna zprávou ze Slovenska o rozbíhajícím se povstání. Delegace se teprve tehdy dozvěděla o konkurenci Slovenské národní rady³³⁷, která přebírala kontrolu nad povstaleckým územím. Nastala odlišná situace než předvíдалa československo-sovětská smlouva z 8. května 1944. I vzhledem k pozdějšímu sovětskému postupu na Podkarpatské Rusi tak byla mise vládní delegace předem odsouzena

³³⁴ NA, Laušman, k. 21, koncept dopisu neznámému příjemci z 2. 9. 1944.

³³⁵ Působení vládní delegace detailně líčí P. Drtina ve svých pamětech. Podrobně si všímá právě Laušmanova chování a popisuje zde sice anekdotické, ale příznačné příhody. Pro příklad zde uvádím několik výstižných pasáží. První se týká prohlídky Moskvy vládní delegací: „Než jsme však vyšli z hotelu, čekaly nás dva nečekané, psychologicky zajímavé zážitky. První nám připravil politický poradce vládního delegáta a člen Státní rady v Londýně soudruh Bohumil Laušman, když se v hale hotelu objevil nikoli s kloboukem, ale s čepicí na hlavě. Z Londýna jsme ho tak neznali, ani jsme nevěděli, že takovou „továryšskou“ pokrývku hlavy vlastní. V Moskvě se pak již bez ní na ulici neobjevil!“ DRTINA, s. 632.

Druhá se týká návštěvy vládní delegace u náměstka ministra zahraničních věcí Vyšinského: „Vyšinskýj trochu zchladil nadšení některých členů delegace pro slovanskou politiku upozorněním, že Sovětský svaz není Slovanská říše... Touto střízlivostí byl hodně zchlazen Laušman, který se před tím rozohnil pro slovanskou politiku v čele s Gruzíncem Džugašvilim!“ Tamtéž, s. 640.

Třetí popisuje usmiřování Václava Kopeckého s Prokopem Drtinou, když před tím Kopecký slovně napadl Drtinu za jeho práci v Londýnském rozhlasu: „V tuto chvíli smiřování se opět chtěl uplatnit Bohumil Laušman, již trochu v pijáckém rozjaření, a obejmul Václava Kopeckého vykládaje cosi o jeho a jejich hodnotě. Ale Kopecký se dosti obratně a ostantativně z tohoto Laušmanova objetí vytočil a přitůkl si především se Švermou, pak s námi a nakonec s Laušmanem! Bylo to šikovné a já jsem měl v duchu opět jednou na svého spolupracovníka z domácího odboje zlost i přál jsem mu blamáž, kterou mu soudruh Kopecký provedl!“ Tamtéž, s. 647.

³³⁶ *Cesta ke květnu*, I/1, dok. č. 25, s. 138.

³³⁷ Slovenská národní rada. Založena v prosinci 1943. V té době 13-členný původně ilegální orgán, který si nárokoval zákonodárnou, zastupitelskou a výkonnou moc na Slovensku. 27. srpna na poradě vládní delegace, moskevského vedení KSC, čs. představitelů v SSSR a zástupce SNR K. Šmidkeho v souvislosti se zjištěním existence SNR Laušman kritizoval informace vedení čs. odboje v Londýně: „Kdyby měl Londýn čerstvé zprávy a dobře vybudované spojení, nemohl by takto [presidentův] telegram znít.“ *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*, dok. č. 157, s. 333.

k nezdaru. Přesto již 8. září londýnská exilová vláda rozhodla o rychlém vyslání svého delegáta na Slovensko.³³⁸

V této chaotické situaci došla do Moskvy další překvapivá zpráva o svolání slučovacího sjezdu slovenské sociální demokracie³³⁹ s Komunistickou stranou Slovenska, která se měla uskutečnit 17. září. V dohodě s Fierlingerem Laušman ihned poslal do Banské Bystrice pozdravný telegram³⁴⁰ „v zastoupení sociální demokracie v zahraničí.“³⁴¹ K tomuto kroku měl mandát od konference sociálně demokratických funkcionářů v Londýně, která těsně před odjezdem vládní delegace do Moskvy Laušmanovi mj. uložila, „aby působil k vytvoření jednotného socialistického hnutí.“³⁴²

Komunisté museli v nastalé situaci rychle zaujmout stanovisko. Sjezd v Banské Bystrici se sice neslučoval s projektem Bloku tří socialistických stran, na Slovensku byly ovšem jiné poměry a vedení KSČ už několikrát projevilo ke specifikám slovenského odboje vstřícnost. V prvním momentě byla proto vyslovena sjednocení podpora. V konceptu depeše určené 14. září 1944 K. Šmidkemu se píše: „... se sjednocím se socialisty v Komunistickou stranu souhlasíme. Laušman posílá pozdrav socialistům a souhlasí s jejich rozhodnutím. V čele strany necht' je předseda. Sjednocení proved'te masovou kampaní na základě jasného programu.“³⁴³ O den později poslal K. Gottwald sjednocovacímu sjezdu pozdravnou depeši.³⁴⁴

Už následující den, 16. září, ale komunisté postoj ke sjezdu změnili. O důvodech je možné jen spekulovat. Jisté je, že první stanovisko se neslučovalo s Dimitrovem nařizovanou linií.³⁴⁵ Navíc si komunisté uvědomovali, že by tato forma sloučení vylučující národní socialisty popírala projekt Bloku tří socialistických stran a v budoucnu tak mohla působit jako varovný precedens pro nekomunistické strany v českých zemích. Laušman později na komunistický obrat vzpomínal takto: „Když druhého dne došla zpráva podrobnější, svědčící o nedostatečné ideologické a politické připravenosti [sjezdu], vyhledal mne posl[anec] Šverma s Gottwaldovým vzkazem, abych dal do Báňské Bystrice sociálnědemokratické delegaci

³³⁸ KUKLÍK – NĚMEČEK, s. 273.

³³⁹ Sociální demokracie na Slovensku zakázána na podzim roku 1938. Dále fungoval její ilegální výbor, jehož předsedou byl Daniel Ertl.

³⁴⁰ Telegram zněl takto: „Srdečně zdravíme. Konference našich funkcionářů v Londýně se již dávno oficiálně vyslovila pro jednotu socialistického hnutí v rámci národní fronty. Proto upřímně vítáme Vaše rozhodnutí pokud jde o společnou konferenci s komunisty a přejeme Vám plného zdaru. Rovněž soc. demokraté, dlící v SSSR, plně souhlasí a k pozdravům se připojují.“ NA, Laušman, k. 21, příjemce neuveden 13. 9. 1944.

³⁴¹ AMV, ZV 127 MV, Laušman, svazek č. 6, různé písemnosti od r. 1953, s. 166.

³⁴² *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 40, s. 182.

³⁴³ Tamtéž, poznámka k dok. č. 60, s. 229.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ MARJINA, s. 619.

pokyn, aby s organizačním sjednocením bylo počkáno na dobu pozdější, vhodnější a klidnější. Podle pokynů Slánského a Gottwalda v dohodě s Fierlingerem jsem nadiktoval nový telegram, který posl[anec] Šverma vzal s sebou, aby jej přes Kyjev na Slovensko odeslal.“³⁴⁶

Vedení KSČ v Moskvě mezitím dalo na Slovensko příkaz k odvolání sjezdu. Po odpovědi, že to není možné, protože delegáti i z okupovaného území jsou už na cestě, bylo sjezdu doporučeno, aby se sešel jen jako „konference, na níž bude se sociálními demokraty uzavřena dohoda o akční jednotě“.³⁴⁷ Laušman tehdy opět postupoval přesně podle instrukcí komunistů a Zdeňka Fierlingera, ale podle jeho vzpomínek³⁴⁸ a tehdejší korespondence³⁴⁹ i on pravděpodobně přes své nadšení pro jednotu socialistického hnutí uznával, že byl sjezd připraven ukvapeně a v nevhodné formě. Vadil mu už samotný název nové strany, Komunistická strana Slovenska³⁵⁰, a dále především to, že proklamované sloučení nemělo proběhnout na základě rovný s rovným.³⁵¹

21. září, den před odletem vládní delegace z Moskvy na Slovensko, neměli v Moskvě o výsledku konference zatím přesnější informace. Přesto napsal Laušman společně s Fierlingerem, který byl na rozdíl od „levicových“ sociálních demokratů v Londýně daleko rezervovanější v otázce rychlého vytvoření „jednotného socialistického hnutí“,³⁵² do Banské Bystrice další opatrné doporučení: „Po mém příjezdu do Moskvy na základě plné moci, kterou mi dala konference, absolvoval jsem se soudr[uhem] Fierlingerem další rozhovory s komunistickými soudruhy a mohu sdělit, že jsme celkem zajedno. Chceme pracovat k bojovné jednotě pracující třídy ve válce a po ní. Netajíme se tím, že Slovensko dalo příklad.

³⁴⁶ AMV, ZV 127 MV, Laušman, svazek č. 6, různé písemnosti od r. 1953, s. 166.

³⁴⁷ *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 60, s. 229. V této souvislosti je zajímavé, jak nedostatečně bylo informováno komunistické odbojové centrum v Londýně. Ještě 13. 11. při psaní dopisu Gottwaldovi neznal V. Nosek stanovisko moskevského vedení KSČ ke slučovacímu sjezdu v Banské Bystrici a v otázce jednotné socialistické strany se odvolával na Gottwaldův dopis z 22. 12. 1943. Tamtéž, dok. č. 96, s. 305.

³⁴⁸ AMV, ZV 127 MV, Laušman, svazek č. 6, různé písemnosti od r. 1953, s. 166. Laušman zde vzpomínal: „Netřeba připomínat, že s touto formou jsem nebyl spokojen ani já, ani Fierlinger, ani jiní sociální demokraté, dlíci jako emigranti v SSSR a seskupení okolo Fierlingera. Nadšen však nebyl ani posl[anec] Gottwald a jeho političtí přátelé. Kdosi poznamenal, že to bylo šito horkou jehlou, a bude se to proto trhat.“

³⁴⁹ Laušman Čaplovičovi 21. 9. napsal: „K telegramu o konferenci konané 17. září v Banské Bystrici. Těsně před konferencí jsme se dozvěděli, že již na ní bude provedeno sjednocení soc[iální] demokracie a strany komunistické a to pod jménem „jednotná strana komunistická.“ Pro toto opatření se vyslovil ve slovenském tisku jménem soc[iální] dem[okracie] mimo jiné i bývalý poslanec Ertl. Byli jsme tím překvapeni. Rovněž zdejší komunističtí přátelé nepovažují to za vhodné. Proto jsme společně s nimi poslali vzkaz v tom smyslu, aby sjednocení bylo připravováno, ale aby bylo provedeno později na druhé konferenci celého Slovenska v rámci sjednocovací akce v republice. Potom by bylo rozhodnuto i o názvu sjednocené strany. Máme za to, že sjednocení musí být provedeno dle zásady „rovný s rovným“ a nemusí být omezeno pouze na dvě strany. Dosud nemáme zpráv o výsledku konference. Máte-li Vy, sdělte.“ NA, Laušman, k. 20, B. Laušman J. Čaplovičovi 21. 9. 1944.

³⁵⁰ Název nové strany byl ohlášen už v úvodníku prvního čísla povstalecké Pravdy 9. 9. 1944. *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 60, s. 221.

³⁵¹ AMV, ZV 127 MV, Laušman, svazek č. 6, různé písemnosti od r. 1953, s. 166.

³⁵² *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 60, s. 221.

Svým bojem i vůlí pracující třídy po jednotě. Ve Vaší společné konferenci ze dne 17. tm. jsme viděli prvý krok. V tomto smyslu jsme Vás pozdravili a soudruzi komunističtí Vás informovali, jak se na věc díváme. Máme za to, že se má dnes velmi vážně myšlenka jednoty na Slovensku propagovat, dělat k ní přípravy, připravovat novou konferenci celého Slovenska a postupovat na Slovensku tak, aby nebyla ztížena podobná akce v českých zemích. Vycházíme tudíž ze zásady, že v českých zemích, na Slovensku i na Podkarpatské Ukrajině musí být sjednocení provedeno na jednotné základně, i když nemáme na mysli nějaký centralismus. Jsme přesvědčení, že je to nejlepší cesta k vybudování opravdové jednoty, jednotné socialistické strany, jejíž název byl by zvolen podle daných poměrů a v zájmu věci.“³⁵³

K tomuto doporučení napsal Fierlinger dodatek, ve kterém navrhoval postupovat společně v rámci celého Československa: „Bylo by dobře postupovat tak, abychom pokud možno sjednotili veškerý soc[ialistický] tábor, zejména převedli celou soc[iální] demokracii do společ[ného] tábora. Proto také bude dobře, když na Slovensku i v českých zemích budeme postupovat společně, tj. organizovat se jednotně v rámci celé republiky. Bude tudíž dobře, jest-li že budeme brát při své činnosti na Slovensku v úvahu i poměry v českých zemích.“

Do příletu³⁵⁴ na Slovensko neměl Laušman³⁵⁵ o sjezdu nové podrobnější zprávy. Podle jeho pozdějších vzpomínek teprve v Banské Bystrici, centru povstaleckého území, zjistil, že předseda ilegálního ústředního výboru slovenské sociální demokracie, bývalý sociálně demokratický poslanec, Daniel Ertl, dostal sice včas oba Laušmanovy telegramy, ale na předporadě sociálně demokratické delegace a poté i vlastnímu sjezdu předložil jen první telegram. S obsahem druhého seznámil pouze několik svých přátel: „V dohodě s nimi, když posoudili tamní tehdejší situaci, se rozhodli především v zájmu povstání sjednocení provést. Poslanec Ertl toto stanovisko tlumočil představitelům KS, kteří se s ním ztotožnili. Snad jenom nejdisciplinovanější jedinci KS dost nesměle se přimlouvali za odručení sloučení, neboť i Gottwald jim poslal telegram, doporučující odklad.“³⁵⁶

V Banské Bystrici opět docházelo k nedorozumění mezi Františkem Němcem a Bohumilem Laušmanem. Nutno ovšem dodat, že v celé delegaci byla řada protichůdných

³⁵³ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman neznámému příjemci 21. 9. 1944.

³⁵⁴ V noci z 7. na 8. října 1944.

³⁵⁵ Na Slovensko pravděpodobně Laušman odlétal s instrukcemi od komunistů. V. Kopecký mu těsně před odletem oznámil, že jejich „dohoda“ platí. ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, B. Laušman Z. Fierlingerovi 22. 9. 1944.

³⁵⁶ AMV, ZV 127 MV, Laušman, svazek č. 6, různé písemnosti od r. 1953, s. 166.

zájmů a názorů. Při vyjasňování kompetencí vládní delegace docházelo ke sporům³⁵⁷ F. Němce se Slovenskou národní radou. Laušman jako poradce vládního delegáta hájil zájmy Slovenské národní rady. V dopise Fierlingerovi napsal: „Národní rada je lidem respektována. Hájím zásadu..., že za těchto okolností vládní delegát má povinnost i na území, jež bude osvobozeno Rudou armádou, pomáhat k rozšíření a upevnění autority Nár[odní] rady.“³⁵⁸ I v přístupu ke sjednocení SSD s KSS byla uvnitř delegace řada rozdílů. Němec sjednocení označil jako „předčasný čin, který musí být podroben revizi“³⁵⁹, národněsocialistický poradce vládního delegáta František Uhlíř později uvedl, že sjezd v Banské Bystrici byl pro něj „sekyrou do hlavy“, protože „dvě strany se spojily a nás prostě odkoply“.³⁶⁰

Laušman na půdě Banské Bystrice opět přehodnotil svůj názor. Fierlingerovi proto napsal: „Strana má velkou přitažlivost v masách a stojí v čele národního povstání. Dal jsem se jí k dispozici.“ Ubezpečil ho sice, že se Švermou bude i nadále hájit „koncepti Bloku“, ale připomenul postup, který bude prosazovat po osvobození českých zemí: „Rozhodne-li se lid ihned pro sjednocení, musíme to respektovat tam, jako to nutno respektovat zde.“³⁶¹ Sjezd v Banské Bystrici poté obhajoval i při košických jednáních v dubnu 1945: „U nás se poukazuje na vývoj na Slovensku. I když můžeme mít některé námitky proti tomu, co se seskupilo kolem vytvoření jednotné Komunistické strany, považuji to za značný pokrok... Učme se z toho, co je na Slovensku: Jednota se zrodila v akci, ne u zeleného stolu. My té jednotě máme přispět.“³⁶²

Jako jediný člen vládní delegace zůstal v Banské Bystrici. Po jejím dobytí odešel s partyzány do hor.³⁶³ Zde strávil zimu 1944/45 a v březnu 1945 se opět vrátil do Moskvy k politickému jednání, tentokrát o struktuře poválečné vlády a jejím programu. Připraveno pro něho bylo křeslo ministra průmyslu. Za Třetí republiky o sobě rozšiřoval, že o místo v budoucím Fierlingerově kabinetu neusiloval.³⁶⁴ 22. 9. 1944, těsně před odletem z Moskvy

³⁵⁷ Z depeší J. Švermy do Moskvy: 10. října: „Přijela sem státní delegace. Přijata chladně. Bude vystupovati v Slovenské národní radě. Postaráme se, aby nedělali hlouposti.“ 18. října: „Konflikt s Němcem. On žádal vyjasnit své postavení jako státního delegáta, zvláště ohledně východního Slovenska... Národní rada uznává londýnskou vládu jen jako představitelku zahraničního hnutí...“ *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 82, s. 274.

³⁵⁸ NA, Laušman, k. 20, B. Laušman Z. Fierlingerovi 14. 10. 1944.

³⁵⁹ *Cesta ke květnu*, I/1, poznámka k dok. č. 60, s. 229.

³⁶⁰ Tamtéž, I/2, poznámka k dok. č. 214, s. 609.

³⁶¹ NA, Laušman, k. 20, B. Laušman Z. Fierlingerovi 14. 10. 1944.

³⁶² *Cesta ke květnu*, I/2, dok. č. 214, s. 607.

³⁶³ Více k Laušmanově působení mezi partyzány LAUŠMAN, Bohumil, *Pravda a lož o Slovenskom národnom povstaní*, Petrovec 1951. PŘIKRYL, Vladimír, *Pokračujte v horách*, Praha 1947.

³⁶⁴ SROA – AMV 550, kar. 96-2. V konceptu patetického životopisu B. Laušmana zde přednosta propagačního oddělení ministerstva průmyslu Oldřich Berger, který Laušmanovu osobu prezentoval, napsal: „Laušman ani tentokrát neměl zájem na tom, aby byl členem vlády, neboť vycházel z předpokladu, že by bylo lepší, kdyby se věnoval vybudování strany. Rozhodnutí však dopadlo jinak.“ Tamtéž, s. 29.

na povstalecké území Slovenska, však Fierlingerovi napsal: „Doporučuji, abys projednal s kom[unistickými] soudruhy též otázku postupu ve věci nové vlády. I já budu s nimi mluvit. A co hlavního – musíš počítat s tím, abys v rozhodujících jednáních byl při tom. In concreto: Pokud bude Gottwald zde³⁶⁵, bude zde oficiálně i kom[unistické] pol[itické] vedení. V tom případě – jak řekl Kopecký – soudruzi by přijeli k němu na poradu. Musel bys zařídit, abych i já v tomto případě se s nimi svezl.“³⁶⁶

Na následujících jednáních v Košicích v dubnu 1945 ze všech účastníků diskuzí nejvíce prosazoval myšlenku rychlého sjednocení socialistických stran. 13. dubna na schůzi Bloku tří socialistických stran pronesl: „Díváme se na funkci Bloku jako na funkci přechodnou. Naším cílem musí být vybudování jednotné strany. Už v Anglii jsme se před několika léty velmi vážně tou věcí zabývali. Dali jsme se tehdy přesvědčit našimi přáteli komunistickými, že v emigraci nelze dát základy jednotné strany. My jsme se dali přesvědčit, ale šli jsme dále: řekli jsme si, že soc[iální] dem[okracie] jakožto strana reformní splnila své historické poslání a že ji nebude možno natrvalo znovu konstituovat. Víтали jsme Blok jako první stupeň ke konečnému cíli... Blok považujeme za instrument velmi dobrý, ale je to jen první krok k vytvoření jednotné socialistické strany.“³⁶⁷

³⁶⁵ V Moskvě.

³⁶⁶ ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16, Laušman Fierlingerovi 22. 9. 1944.

³⁶⁷ *Cesta ke květnu*, 1/2, dok. č. 214, s. 607. Laušman prosazoval do znění vznikajícího vládního programu zmínku o jednotné socialistické straně.

ZÁVĚR

Laušmanův výrazný příklon nalevo a opoziční postoj vůči československé exilové vládě v Londýně je možné zaznamenat poté, co formování a politické směřování benešovského odboje neuspokojilo jeho ambice a nenaplnilo jeho představy. Ze stejných důvodů se rozešel politicky i lidsky se svými kolegy z bývalé sociální demokracie, kteří se účastnili londýnské vlády nebo ji podporovali.

Odcestoval proto v polovině roku 1942 do Sovětského svazu, aby poznal poměry v zemi tohoto nového válečného spojence a blíže se seznámil s politickými názory představitelů tamní československé rezistence, případně získal jejich politickou podporu. V jednáních nabízel komunistům zejména možnost společného postupu s „levicovou“ skupinou sociálních demokratů v londýnských exilových institucích. Snažil se pro sebe a pro levici získat větší podíl na politické moci účastí ve vládě. Tato spolupráce měla podle něho probíhat s perspektivou sloučení ČSSD a KSC v jednu socialistickou stranu. Právě „jednota dělnického hnutí“, na jejíž přípravě se Laušman mohl podílet již za stísněných podmínek Druhé republiky, byla jeho velkým snem.

Laušman byl poměry v Sovětském svazu fascinován. Zločinnost sovětského režimu sice překrývala všudypřítomná válka, daleko větší úlohu v přehlížení protidemokratických a totalitních prostředků však sehrál jeho bezmezný levicový idealismus. Jak napsal výstižně Dušan Třeštík: „Snadnost, s níž se to přecházelo, byla ostatně plně v tradici evropského myšlení, které vždy, přinejmenším od Platona, dávala přednost idejím před skutečností, a byla proto vždy ochotna posvěcovat prostředky jejich cílem. Marxismus byl vlastně jednou z nejčistších podob tohoto myšlení...“³⁶⁸ A Bohumil Laušman se stal ochotným popularizátorem Sovětského svazu.

S výsledky rozhovorů v Sovětském svazu ovšem nemohl být plně spokojen. Komunistická rezervovanost v otázkách spojených s vývojem po osvobození Československa, projekt „národní fronty“ deklarující snahu po spolupráci celého protifašistického odboje a odmítání vstupu do exilové vlády se neslučovalo s Laušmanovými plány. Na druhou stranu díky této taktice uvěřil, že to komunisté myslí upřímně s obnovením „demokratické“ republiky. Otevřená spolupráce mezi oběma levicovými skupinami měla probíhat zatím jen na stránkách *Mladého Československa* a *Nové svobody*. Domluvena byla pouze neúčast v

³⁶⁸ TŘEŠTÍK, Dušan, *Češi. Jejich národ, stát, dějiny a pravdy v transformaci. Texty z let 1991-1998*, Brno 1999, s. 92-93.

„reakční“ londýnské exilové vládě. Laušmanovi byla naznačena možnost účasti v nové, poválečné, nezkompromitované vládě.

Komunistům se Laušmanovo nadšení hodilo. Vedle rozhádané skupiny sociálních demokratů, jejíž „levicová“ frakce se chovala, jak řekl E. Beneš, „komunističtěji než komunisté“, působili disciplinovaní představitelé KSC daleko věrohodnějším dojmem. Jestliže však chtěla skupina *Nové svobody*, jejíž autorita po Laušmanově návratu ze SSSR vzrostla, získat ještě větší politický vliv, musela postupovat společně s komunisty. Laušman, který od londýnského vedení KSC dostával minimum informací taktického rázu, byl v tomto směru odkázán pouze na korespondenci se Zdeňkem Fierlingerem.

Historik Karel Durman při zkoumání popularity Sovětského svazu na Západě připomněl model amerického diplomata Charlese Bohlena a jeho britského kolegy filozofa a historika Isaiaha Berlina, který měl obecně znázorňovat sílu Stalinovy mystiky. „Prisluhovače“ sovětského režimu v něm rozdělili do několika kategorií, které připodobnili k cestujícím vlaku: „První kategorii tvořili strojvůdci a vlakvedoucí, kteří přesně věděli, kam se jede, a starali se, aby se tam dojelo; druhou konduktéři, kteří také věděli, kam se jede, ale nemohli ovlivnit směr, ani rychlost vlaku; třetí pasažéři, šťastní z toho, že vlak jede rychle a směrem, s nímž obecně souhlasili; jen u dveří se kupili ti, kdož měli nějaké pochyby a z nichž někteří vypadli, zatočil-li vlak příliš prudce doleva či doprava; čtvrtou blahovolní diváci-spáči: stáli podél trati mávající šátky a klobouky, radující se z pohledu na jedoucí vlak; nevěděli, kam jede, ale blažil je sám pohled.“³⁶⁹

Domnívám se, že je tento model vhodný pro vyjádření vztahu Bohumila Laušmana a Zdeňka Fierlingera, který od Laušmanova návratu do Sovětského svazu začal jeho prostřednictvím více promlouvat do politického směřování „levicové“ skupiny sociálních demokratů. Laušman měl k Fierlingerovi úctu a velkou důvěru. Ten si to uvědomoval a společně s komunisty ji hodlal využít. Právě z pozice „konduktéra“, který byl vždy o krok napřed, mohl „šťastným pasažérem“ Laušmanem manipulovat.

Laušman postupoval přesně podle Fierlingerových pokynů, i když se často neslučovaly s jeho původními plány. Byl tak postupně donucen ke spolupráci s „provládními“ sociálními demokraty a k respektování stávající vlády. Z těchto důvodů se politicky rozešel i se svým spolupracovníkem a dosavadním vůdcem „levicové“ skupiny sociálních demokratů Rudolfem Bechyněm, pro kterého byla spolupráce s vládou nepřijatelná.

³⁶⁹ DURMAN, s. 150.

K těmto ústupkům byl ochotný kvůli svému velkému snu, kterého se nevzdával ani přes zdrženlivost komunistů v otázkách budoucího politického uspořádání. „Starou a reformistickou“ sociální demokracii, která podle něho už splnila své historické poslání, měl zastoupit nový, moderní, politický útvar, „ideově jednotné socialistické, lidové hnutí s radikálním socialistickým programem, hnutí, které by mohlo a bylo schopno i z ČSR vybudovat socialistický stát“.³⁷⁰

S touto představou vstupoval v roce 1945 do moskevských a košických politických jednání a jako ministr průmyslu do nově budované republiky. Byl schopný organizátor, pracovitý a díky svému entuziasmu i charismatický politik. Jeho nadšení pro radikálně socialistické změny doprovázené přesvědčením o vyvolenosti své vlastní osoby tyto myšlenky uskutečňovat bylo spojeno s jeho naivitou, nevhodnou zejména pro politika tehdejší doby. Věřil, že „při skutečně dobré vůli na obou stranách“ může dojít k uspokojivé spolupráci mezi komunisty a „rovnými“ sociálními demokraty.³⁷¹

Laušmanovo myšlení dobře vystihuje rozhovor mezi ním a jeho spoluvězněm z ruzyňské cely Kučerou, který jeho obsah vypověděl vyšetřovatelům: „Podle instrukce jsem s ním zavedl hovor o marnosti celého našeho počínání a vší politické práce vedení soc[iálně]dem[okratické] strany – zejména i jeho a mojí. Kolik zbytečně zmarněného času a nakonec toho všeho je plno zavřených lidí a nešťastných rodin... Položil jsem jako pro sebe otázku, zda to vůbec stálo za to.“

Laušman odpověděl až po chvíli a dost podrážděně: „Jak to, že tě to vůbec mohlo napadnout? Nebyla to přece naše chyba, že to tak dopadlo. Chtěl jsem socialismus, ale i demokracii a svobodu. Chtěl jsem to jako Bechyně, který kdysi, když založil revue NOVÁ SVOBODA, napsal úvodník, že demokracie musí poučovat socialismus, ale za války napsal do téže revue v Anglii, že nastal čas, kdy socialismus musí poučovat demokracii. Tou cestou jsme šli...“³⁷²

³⁷⁰ NA, Laušman, k. 24, poznámky Bohumila Laušmana.

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² AMV, ZV 127 MV, Laušman, operativní podsvazek č. 1, Zpráva č. 21, s. 248.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

A) NEVYDANÉ

Archiv Ministerstva vnitra

fond ZV 127 MV, Proces s Bohumilem Laušmanem

Archiv Národního muzea

fond Rudolf Bechyně

fond Zdeněk Fierlinger

Národní archiv

fond 550, Oldřich Berger

fond Pozůstalost Bohumila Laušmana

fond Pozůstalost Františka Němce

fond Státní rada v Londýně

B) VYDANÉ

Edice dokumentů

Cesta ke květnu, díl I. a II., KLIMĚŠ, Miloš – LEJSUK, P. – MALÁ, Irena – PREČAN, Vilém (eds.), Praha 1965.

Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, I., ČERVINKOVÁ, Milada - OTÁHALOVÁ, Libuše (eds.), Praha 1996.

Slovenské národné povstanie. Dokumenty, PREČAN, Vilém (ed.), Bratislava 1965.

Válečné deníky Jana Opočenského, ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan ml. – ČECHURA, Jaroslav – NĚMEČEK, Jan (eds.), Praha 2001.

Memoárová literatura

- BECHYNĚ, *Pero mi zůstalo. 1938-1945*, Praha 1947.
- DRTINA, Prokop, *Československo můj osud, I/2.*, Praha 1991.
- FEIERABEND, Ladislav Karel, *Politické vzpomínky, II.*, Brno 1994.
- FIERLINGER, Zdeněk, *Ve službách ČSR, II.*, „Od přepadení SSSR do konce druhé světové války“, Praha 1949.
- FIRT, Julius, *Záznamy ze starých deníků*, Köln 1985.
- LAŠTOVIČKA, Bohuslav, *V Londýně za války. Zápasy o novou ČSR 1939-1945*, Praha 1960.
- LAUŠMAN, Bohumil, *Kdo byl vinen?*, Vídeň 1953.
- Léta mimo domov*, HRUBÝ, Karel (ed.), Praha 1996.
- PAGÁČ, Štefan, *Svěděk z cely číslo 13*, New York 1979.
- PŘIKRYL, Vladimír, *Pokračujte v horách*, Praha 1947.
- RIPKA, Hubert, *Únorová tragédie*, Brno 1995.

Dobové tisky

- FIERLINGER, Zdeněk, *Československá sociální demokracie v našem zahraničním odboji*, Praha 1945.
- FIERLINGER, Zdeněk, *Dnešní válka jako sociální krise*, London 1941.
- FIERLINGER, Zdeněk, *Poslání sociální demokracie v novém státě*, Praha 1947.
- LAUŠMAN, Bohumil, *Co jsem viděl v Sovětském svazu*, London 1943.
- LAUŠMAN, Bohumil, *Moskva včera a dnes*, London 1943.
- LAUŠMAN, Bohumil, *Pravda a lož o Slovenskom národnom povstaní*, Petrovec 1951.
- LAUŠMAN, Bohumil, *Znárodnění bank, pojišťoven, nerostného bohatství, energetických zdrojů a průmyslu*, Praha 1946.

PERIODICKÝ TISK

Demokracie a socialismus

Mladé Československo

Nová svoboda

Nové Československo

Východočeský obzor

LITERATURA

- ARENDOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, Praha 1996.
- ARON, Raymond, *Opium intelektuálů*, Praha 2001.
- BERGLUND, Bruce R. – KUČERA, Vojtěch, „Rudolf Bechyně a druhý zahraniční odboj. Přehled Bechyněho osobních spisů v Archivu Národního muzea“, in: *Historie a vojenství*, 47/1998, č. 5, s. 380-393.
- BRANDES, Detlef, *Exil v Londýně 1939-1943*, Praha 2003.
- ČEJKA, Eduard, *Československý odboj na Západě*, Praha 1997.
- ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Mnichovský syndrom*, Šenov u Ostravy 2000.
- DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé. Velká politika 1938-1991*, I., „Světová válka a nukleární mír 1938-1964“, Praha 2004.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan st., *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha a Litomyšl 2004.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan st., „Pomnichovská politika KSČ a její reflexe v Kominterně“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, IV., Praha 2005, s. 55-71 a 245-246.
- HORÁK, Jiří, „Českoslovenští sociální demokraté ve druhém odboji“, in: *Svědectví*, roč. 2/1958, č. 1.
- JABLONICKÝ, Josef, *Povstanie bez legend*, Bratislava 1990.
- JANEČEK, Oldřich, „Zrod politiky národní fronty a Moskevské vedení KSČ“, in: *Revue dějin socialismu*, roč. IX/1969, č. 6, s. 803-848.
- KALVODA, Josef, *Role Československa v sovětské strategii*, Kladno 1999.
- KAPLAN, Karel, *Das Verhängnisvolle Bündnis*, Wuppertal 1984.
- KAPLAN, Karel, *Pět kapitol o únoru*, Brno 1997.
- KOCIAN, Jiří, *Československá strana národně socialistická v letech 1945 – 1948*, Brno 2002.
- KOCIAN, Jiří, „Program obnovy Československa v českém politickém spektru v letech 1939-1945“, in: *Moderní dějiny* 1994, sv. 2, s. 163-170.
- KŘEŠŤAN, Jiří, „Intelektuálové bez rozumu? Učenec Zdeněk Nejedlý a fascinující půvab komunismu“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, V., Praha 2005, s. 15-41 a 333-337.
- KŘEN, Jan, *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939*, Praha 1963, 1969.
- KŘEN, Jan, *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939-1940*. Praha 1968.

- KUKLÍK, Jan ml., *Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*, Praha 1998.
- KUKLÍK, Jan ml., *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945*, Praha 2002.
- KUKLÍK, Jan ml. – NĚMEČEK, Jan, *Proti Benešovi!*, Praha 2004.
- KUKLÍK, Jan ml., *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*, Praha 1996.
- KUKLÍK, Jan st., „Hledání cesty k demokratickému socialismu (k programovému vývoji Československé sociálnědemokratické strany dělnické v první polovině 30. let)“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, III., Praha 1998, s. 59-91.
- KUKLÍK, Jan st., *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993.
- KUKLÍK, Jan st. – KUKLÍK, Jan ml., „Formování sociálně demokratického exilu v Paříži a v Londýně v letech 1939-1941“, in: *K novověkým sociálním dějinám českých zemí*, IV., Praha 2001, s 11-56.
- KURAL, Václav, „Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1938-1945“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, IV., Praha 2005, s. 72-87 a 246-248.
- LOEWY, Jiří, „Otazníky na Bohumilem Laušmanem“, in: *Dějiny a současnost*, 2003, č. 6, s. 48-49.
- MALIA, Martin, *Sovětská tragédie*, Praha 2004.
- MARJINA, V. Valentina, „Sovietski a Československí komunisti na prahu mieru: vypracovanie spoločného politického algoritmu v rokoch 1944-1945“, in: *Historický časopis*, roč. 46/1998, č. 4, s. 607-630.
- NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století*, I., Praha 2000.
- NEDVĚD, Jaroslav, *Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948*, Praha 1968.
- NĚMEČEK, Jan, „Edvard Beneš a Sovětský svaz 1939-1945“, in: *Slovanský přehled*, roč. LXXXVII., č. 3, Praha 2001, s. 313-343.
- NĚMEČEK, Jan, *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*, Praha 2003.
- NOHA, Jiří, *Socialismus jest práce. Život Rudolfa Bechyněho 1881-1948*, diplomová práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 2004.
- PASÁK, Tomáš, *Pod ochranou říše*, Praha 1998.

Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004, MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.), Brno 2005.

RUPNIK, Jacques, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.

SOMMER, Vítězslav, „Kampaň proti pravicovému oportunismu před VII. sjezdem KSČ. Případ Stanislava Budína“, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, V., Praha 2005, s. 78-111 a 349-355.

SRBA, Bořivoj, *Múzy v exilu*, Brno 2003.

TŘEŠTÍK, Dušan, *Češi. Jejich národ, stát, dějiny a pravdy v transformaci. Texty z let 1991-1998*, Brno 1999.

VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, *Československá sociální demokracie a Národní fronta*, Praha 1985.

SUMMARY

Political ideas of Bohumil Laušman in the years 1941 – 1944

Socialdemocratic parties played a very important role in the tactics of communists in the countries of Soviet's interest after the World War II. It was based on cooperation with social democrats and then on „unification“ of both of the „labour“ parties in conditions of so called popular, respectively national fronts. The very beginning of these cooperations could have started in the middle of the year 1941 after the USSR had entered the War. The initiation to cooperation of the left-wing parties was coming out of the „left-wing“ fraction of social democrats in London's exile at that time. Its representative was Boumil Laušman, whose obvious left-wing tendency and non-constructive behaviour are possible to be seen after the failure of his political formation of Czechoslovakia's resistance movement in Paris and London. So he left in the middle of the year 1942 to the USSR to get to know closer the political ideas of the representatives of the Czechoslovakia's resistance living there, possibly to get their political support. In the negotiations he offered communists mainly the possibility of advancement together with „lef-wing“ group of the social democrats in London's exile institutions, at first the participation in the government. This cooperation was to be done with the perspective of unifying the Social Democratic Party and The Communist Party into one socialist party. He couldn't have been satisfied with the results of the negotiations. The communists were reserved when it came to the questions about the development after the liberation of Czechoslovakia, they offered a project of „the national front“ declaring the effort of cooperating of the whole anti-fascist resistance nad they refused entering the exile government. The opened cooperation between the two left-wing parties was to be done only on the pages of „*Mladé Československo*“ and „*Nová svoboda*“ so far. A non-anticipation in the „reactional“ exile London's government was agreed on. A possiblity of participating in new, after-war, non-compromising government was offered to Laušman. If the Laušman's group, whose authority grew bigger after he had come back from the USSR, wanted to get even bigger political influence, they had to continue together with the communists. Laušman had in this sence to rely only on corespondation with the Czechoslovakia's ambassador in the USSR Zdeněk Fierling, who had close contacts with leadership of the communists in the USSR. Laušman did exactly what Fierlinger told him to do, inspite of the fact that his own plans were often different. He was thus made to cooperate with with ”pro-governmental” socialist democrats and to respect the present government. He was willing to make these

concessions because of his big dream, the unity of the socialist movement. He was entering the political negotiations in Moscow and Košice and the post of minister of industry of the new built-up republic in 1945 with this opinion as well.

PŘÍLOHY

Bohumil Laušman

Zdeněk Fierlinger

Václav Kopecký, Klement Gottwald a Jan Šverma v roce 1941

Bohumil Laušman ve Velké Británii (vpravo)

Delegace na Slovensko na čs. hranicích - zleva: F. Uhlíř, gen. A. Hasal, P. Drtina, F. Němec, B. Laušman, gen. Viest, gen. B. Boček, styčný důstojník mjr. Zagoskin

B. Laušman s R. Slánským na Slovensku v zimě 1944-1945

Šifry ke korespondenci mezi B. Laušmanem a Z. Fierlingerem:

Beneš.....	Benda	Hurban.....	Hrubý
Šrámek.....	Šourek	Lobkovitz.....	Lederer
Masaryk.....	Macák	Miňovský.....	Myslivec
Ripka.....	Remeš	Znamenáček.....	Zelenka
Ingr.....	Jílek	Janoušek.....	Jeníček
Viest.....	Vítek	Chodský.....	Chocholoušek
Slávik.....	Strnad	Miroslav.....	Matějíček
Němec.....	Nepomucký	Moravec.....	Melezínek
Bečko.....	Bakeš	Satorie.....	Severe
Feierabend.....	Flídr		xxxxxxx
Lichner.....	Louvar	Devítka.....	pěvecký sbor
Stránský.....	Strakatý	Kruh Nové svobody.....	Tamburaši
	xxxx	Kruh mlad.Československa.....	kvartero
Maxa.....	Meluzínek	Vojáci.....	skauti
Fibich.....	Vydra	Letci.....	ochotníci
Nečas.....	Nebeský	Státní rada.....	literární klub
Jurnečková.....	Janáček	čs.vláda.....	čtenářská beseda
Bechyně.....	Bouček	soc.demokraté.....	šachisté
Cibere.....	Celetka	komunisté.....	filatelisté
Outrata.....	Oliva	katolíci.....	šermíři
Majer.....	Malý	nár.socialisté.....	boxeři
Čaplovič.....	Čipera	agrárníci.....	maryášníci
Nosek.....	Nepovím	slováci.....	sousedi
David.....	Doležal	podk.Ukrajinci.....	trampové
Klecanda.....	Klapka	Poláci.....	přespolní
Macháček.....	Mykina	Kraj.v Americe.....	rybáři
Laušman.....	Lamač	SSSR.....	farma
	xxxxxxx	Anglie.....	továrna
Patzák.....	Popelka	Amerika.....	obchodní dům
Palkovský.....	Poledno		
Majský.....	Moudrý	Kolonie.....	rodina přítele
Bogomolov.....	Balcar	Škodovka.....	trafika
Ivanov.....	Jánský	angličané.....	sousedi
Grauber.....	Gruber	sověty.....	naši
Michailov.....	Michálek	čer.kříž.....	kavárna
	xxxxxxx	stoj.....	Bělohradský
Fierlinger.....	Filip	Bachtík.....	Pardubský
Borek.....	Bosák	Pátý.....	Ulrich
Gotvald.....	Grégr	Petr.....	Prázdný
Pika.....	Prokop	Škvařil.....	Hrozný
Patrus.....	Procházka	Kadlec.....	Kolínský
Vrbenský.....	Vorel	Jíše.....	Klíma
Rada.....	Roudnický		

ANM, Fierlinger, inv. č. 313, k. 16.

